

”Kirkon sotkeentuminen likaisiin poliittisiin peleihin on järkyttävää, sopimatonta ja suorastaan vaarallista!”

Ukrainan ortodoksisen kirkon itsenäistyminen venäläisessä mediassa

Katariina Björkman
Uskontotieteen tutkielma
Maaliskuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution -	
Tekijä – Författare Katariina Björkman			
Työn nimi – Arbetets titel "Kirkon sotkeentuminen likaisiin poliittisiin peleihin on järkyttävää, sopimatonta ja suorastaan vaarallista!" Ukrainan ortodoksisen kirkon itsenäistyminen venäläisessä mediassa.			
Oppiaine – Läroämne Uskontotiede			
Työn laji – Arbetets art Maisterin tutkinnon tutkielma	Aika – Datum 1.3.2020	Sivumäärä – Sidoantal 64	
<p>Tiivistelmä – Referat</p> <p>Käsittelen tässä tutkielmassa Ukrainan ortodoksisen kirkon itsenäistymisprosessin uutisointia venäläisessä mediassa vuonna 2018. Konstantinopolin patriarkka vahvisti uuden, Moskovasta riippumattoman kirkollisen organisaation tammikuussa 2019. Moskovan patriarkaatti reagoi itsenäistymisprojektiin kielteisesti ja katkaisi yhteydet Konstantinopoliin. Aineisto koostuu Venäjän valtionjohdolle myönteisen Izvestijan sekä oppositiolehti Novaja Gazetan nettisivujen teksteistä, jotka on julkaistu välillä 17.4.2018 – 6.1.2019. Juttuja kertyi yhteensä yli 300 ja aineisto on noin 400 liuskan mittainen.</p> <p>Vaikka Venäjän valtionjohto ja ortodoksinen kirkko tekevät tiivistä yhteistyötä, Ukrainan sota on esimerkki tilanteesta, jossa kirkon ja valtion intressit eivät kohtaa. Venäjän ja Ukrainan välien tulehtuessa Ukrainan johto alkoi ajaa yhä voimakkaammin itsenäisen kirkon asiaa, minkä seurauksena Moskovan patriarkaatin vaikutusvalta ortodoksisessa yhteisössä heikkeni merkittävästi. Tutkielmani yhtenä tavoitteena on selvittää, miten kirkko ja valtio viestivät haastavassa tilanteessa, ja mitä Ukrainan kirkon itsenäistymisen uutisointi kertoo kirkon ja valtion ajankohtaisista suhteista.</p> <p>Analysoin aineistoa kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksessä, erityisesti Norman Faircloughin ajatuksien kautta. Motivaatio kriittisen diskurssianalyysin valintaan nousee yhtäältä halusta tutkia Venäjän kirkon ja valtion viestintää kielellistä ja yhteiskunnallista näkökulmaa yhdistäen. Toisaalta kriittisen diskurssianalyysin valinta tuo tutkielman osaksi ajankohtaista uskontotieteellistä keskustelua: Pyrin tuottamaan lisää tietoa diskursiivisen uskonnontutkimuksen lähtökohtien käyttökelpoisuudesta erilaisiin aineistoihin ja konteksteihin.</p> <p>Vaikka lehdet uutisoivat yhdestä tapauksesta, voi aineistossa havaita yleisempiä käsityksiä siitä, mikä kirkkojen asema yhteiskunnassa tulisi olla. Izvestijan ja Novaja Gazetan näkemykset kirkkokonfliktista ovat päinvastaiset mutta kumpikin lehti näkee konfliktin sellaisena, jossa "uskontoa käytetään hyväksi" poliittisiin tarkoituksiin. Izvestija liittyy "poliittisuuden" erityisesti Ukrainan kirkkojen ominaisuudeksi ja Novaja Gazeta profiloi Moskovan patriarkaattia samalla tavalla. Izvestija rakentaa sellaista määritelmää "hyvästä kirkosta", johon sopivat Moskovan patriarkaatti ja sen tukijat. Novaja Gazeta pyrkii päinvastaiseen, mutta jakamalla samat lähtökohdat päättyy osaltaan vahvistamaan Moskovan patriarkaatin valta-asemaa ja käytettävyyttä valtionjohdon kumppanina.</p>			
Avainsanat – Nyckelord Venäjän ortodoksinen kirkko, Ukrainan ortodoksinen kirkko, uskontotiede, kriittinen diskurssianalyysi, Venäjä, Ukraina, politiikka			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkielman aihe ja tutkimusongelma	1
1.2 Aikaisempi tutkimus	5
2. <i>Venäjän ja Ukrainan ortodoksiset kirkot tsaarin Venäjältä jälkikommunistisiin yhteiskuntiin</i>	7
2.1 Venäjän ortodoksinen kirkko Kiovan Rusista jälkikommunistiselle ajalle	7
2.2 Ukrainan ortodoksiset kirkot	9
2.3 Venäjän ortodoksinen kirkko ja Putinin hallinto yhteistyössä	11
2.4 Ukrainan kriisi	13
3. <i>Venäläinen uutisaineisto kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksessä</i>	16
3.1 Novaja Gazeta ja Izvestija venäläisessä mediakentässä	16
3.2 Aineiston keräysmenetelmä ja keskeinen sisältö	18
3.3 Kriittinen diskurssianalyysi.....	20
4. <i>Ortodoksisen maailman yhtenäisyys – Ukrainan ja Venäjän kirkot osana laajempaa kulttuurista yhteisöä</i>	25
4.1. ”Patriarkat aloittavat suuren sodan” – kirkkojen väliset suhteet ja kanoniset lait.....	25
4.2 ”Pyhä Rus, mutta ilman Putinia” – kilpailevia historiakäsityksiä	30
4.3 Radikaalit ”filaretistit” ja rahanahneet piispat – kirkkojen profilointi ja kamppailu uskottavuudesta.....	34
5. <i>Uskonnon ja politiikan suhde Ukrainan autokefalian kontekstissa</i>	41
5.1 ”Kollektiivisen lännen suunnitelma”– muu maailma osana autokefaliaprosessia	41
5.2 Uskonnon politisoituminen.....	45
5.3 Izvestijan ja Novaja Gazetan poliittisen vaikuttamisen mahdollisuudet.....	49
6. <i>Yhteenveto</i>	54
<i>Lähteet ja kirjallisuus</i>	58
Lähteet.....	58
Izvestija	58
Novaja Gazeta.....	60
Kirjallisuus.....	61

1. Johdanto

1.1 Tutkielman aihe ja tutkimusongelma

Ukrainan ortodoksiset piispat ja papit lähestyivät Venäjän ortodoksisen kirkon patriarkka Aleksei II:sta pyynnöllä itsenäisyydestä eli autokefaliasta ensimmäisen kerran vuonna 1990. Venäjän ortodoksinen kirkko ei ollut halukas myöntämään autokefaliaa, mutta piispankokous kuitenkin päätti sallia Moskovan patriarkaatin alaiselle Ukrainan ortodoksiselle kirkolle itsehallinto-oikeuden, ja kirkolle nimettiin oma metropoliitta, joka oli Venäjän ortodoksisen kirkon Pyhän Synodin jäsen. Ukrainan ortodoksikirkkojen jano itsenäistyä ei kuitenkaan sammunut, vaan yrityksiä saada Ukrainaan oma paikallinen kirkko on ollut lukuisia. Tämän kamppailun seurauksena Ukrainassa on myös 1990- ja 2000-lukujen aikana toiminut kolme eri ortodoksista kirkkoa: Moskovan patriarkaatin alainen kirkko, Ukrainan autokefaalinen ortodoksinen kirkko sekä Kiovan patriarkaatti. Vain Moskovan patriarkaatin alainen kirkko on tähän asti ollut ekumeenisen yhteisön tunnustama.¹

Huhtikuussa 2018 Ukrainan presidentti Petro Porošenko esitti Konstantinopolin ekumeeniselle patriarkalle hänen itsensä ja Ukrainan kirkollisten edustajien allekirjoittaman vetoomuksen, jossa pyydetään Ukrainaan omaa kirkkoa. Monien keskustelujen, selvityksien ja oikeuden päätöksen seurauksena uusi kirkollinen rakenne vahvistettiin julistuksella tammikuussa 2019.² Tähän asti Moskovan patriarkaatin alainen Ukrainan ortodoksinen kirkko on ollut maassa suosituin. Moskovan patriarkaatti ja Venäjän valtionjohto ovat kummatkin olleet ilmiselvän kielteisiä Ukrainan uutta kirkkoa kohtaan, ja aiheesta on kirjoitettu venäläisessä mediassa paljon. Moskovan patriarkaatin ulkosuhdevastaava metropoliitta Hilarion kommentoi tapahtumia näin: ”Tällä tavalla Konstantinopolin patriarkaatti on jo täysin avoimesti astunut sodan tielle. Tätä sotaa ei käydä pelkästään Venäjän kirkkoa, tai Ukrainan ortodoksista väestöä vastaan, vaan sota koskettaa koko ortodoksisen maailman yhtenäisyyttä.”³

Tarkastelen tässä tutkielmassa kahden venäläisen sanomalehden nettisivujen uutisointia Ukrainan kirkon itsenäistymisestä. Valikoin tarkasteluun Izvestijan ja Novaja Gazetan, kummankin hieman eri perusteella. Izvestijalla on läheiset suhteet valtion omistamiin mediayhtiöihin ja sitä on pidetty yleensä valtiolle myönteisenä lehtenä. Novaja Gazeta taas on

¹ Laitila 2010, 328; Richters 2013, 105.

² IZ 253.

³ IZ 28.

tunnettu oppositiolehti, jonka korruptiota kitkevä tutkiva journalismi on herättänyt kansainvälisestäkin paljon huomiota. Voidaan siis olettaa, että lehdet edustavat kahta erilaista näkökulmaa.

Kerään kaikki tapausta käsittelevät tekstit väliltä 17.4.2018–6.1.2019. Huhtikuun päivämäärä on se, jolloin ensimmäiset uutiset Porošenkon vetoomuksesta ilmestyivät Izvestijan sivuille. 6.1.2019 ilmestyivät uutiset julistuksen allekirjoituksesta, joten päätän tarkastelujakson siihen. Izvestija on tarkastelujaksolla uutisoinut aiheesta huomattavasti enemmän, 257 juttua huhtikuusta 2018 tammikuun alkuun 2019. Novaja Gazetassa juttuja oli 52. Käsittelen Izvestijaa analyysissä enemmän ensinnäkin siksi, että haluan keskittyä Venäjän valtionjohdon, Moskovan patriarkaatin ja median yhteiseen toimintaan. Toiseksi, tekstien valtavasta määrästä johtuen Izvestijasta on enemmän sanottavaa. Novaja Gazeta on analyysissäni peili Izvestijan näkemyksille, mutta sovellan molempiin lehtiin samoja menetelmiä.

Venäjän ortodoksinen kirkko on ollut valtionjohdolle merkittävä kumppani niin sisä- kuin ulkopoliittisissakin asioissa. Kirkko on muun muassa oikeuttanut Venäjän toimia Syyriassa puhumalla ”pyhästä sodasta”. Kirkon julkilausumat Ukrainan tilanteesta ovat kuitenkin olleet huomattavasti varovaisempia.⁴ Aitamurto kirjoittaakin, että Ukrainan sota on esimerkki tilanteesta, jossa kirkon ja valtion intressit eivät täsmää: Sota on aiheuttanut kirkkokonfliktin, jonka seurauksena Moskovan patriarkaatin vaikutusvalta on heikentynyt merkittävästi.⁵ Moskovan patriarkaatin suosion hiipuesssa on kiinnostavaa seurata, miten kirkon ja valtion yhteinen viestintä rakentuu haastavassa tilanteessa. Vaikka tutkin yksittäisen tapauksen uutisointia, tuottaa tutkielma samalla tietoa kirkon ja valtion ajankohtaisista suhteista Venäjällä.

Sekä Izvestija että Novaja Gazeta kirjoittavat, että kirkkokonflikti on ”voimakkaan politisoitunut”. Lehdissä on nähtävissä käsitys siitä, että ”uskontoa käytetään hyväksi” poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Sen lisäksi, että tarkastelen kirkon ja valtion suhteita, kiinnitän huomion myös siihen, mitä jaettuja käsityksiä lehdillä on kirkosta ja sen roolista yhteiskunnassa. Pyrin selvittämään, miten kiistan merkitys halutaan lukijoille selittää. Tarkastelemalla vastakkaisia näkökulmia asetun venäläisen mediakuluttajan rooliin ja tarkastelen, millaista tietoa kirkkokiistasta on saatavilla.

Teksteillä on yhteiskuntaa muuttava voima. Norman Fairclough esittää teoksessaan *Discourse and Social Change* (1992) tavan tehdä kriittistä diskurssianalyysia, jossa aineistoa

⁴ Laine & Saarelainen 2017, 19.

⁵ Aitamurto 2019, 57.

tarkastellaan kolmessa ulottuvuudessa. Hänen mukaansa teksteissä piilevistä arvomaailmoista saadaan parhaiten tietoa siten, että vedetään linkki kielellisten seikkojen ja yhteiskunnallisen kontekstin välille. Tekstin tason analyysissä kiinnitetään huomiota siihen, millaisia kielellisiä valintoja tekstiä laatiessa on tehty. Tekstin ja yhteiskunnan välissä vaikuttavat tekstin tuotanto- ja kuluttamiskonteksti eli esimerkiksi journalismin konventiot tai lehdistön rahoitus ja kilpailuasema. Tämä diskurssikäytännön ulottuvuus kattaa tekstin tuotantokontekstiin liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi lehden toimituksen vaatimukset, oletukset tekstin yleisöstä ja tekstin julkaisualustan. Sosiokulttuurisen käytännön ulottuvuus tarkastelee yhteiskunnallista kontekstia, jossa teksti on tuotettu, ja jota teksti joko muokkaa tai toisintaa. Kaikki ulottuvuudet ovat keskenään vuorovaikutussuhteessa, sillä yhteiskunnallinen konteksti ja tekstin tuotanto- ja kuluttamisolosuhteet määräävät minkälaiseksi teksti voi tulla samalla, kun teksti valinnoillaan tuottaa jonkinlaista versiota todellisuudesta. Jokainen tekstin sanavalinta olisi voitu tehdä myös toisin.⁶

Tätä menetelmää hyödyntämällä en siis kiinnitä huomiota pelkästään siihen, mitä Ukrainan autokefaliasta kirjoitetaan, vaan miten siitä kirjoitetaan ja mitä valinnat kertovat vallitsevasta yhteiskunnallisesta tilanteesta, ja mitä yhteiskunnan rakenteita tekstit tukevat tai purkavat. Moskovan patriarkaatin ja Venäjän valtionjohdon yhteinen retoriikka ja vastavuoroinen poliittinen hyöty on ollut politiikan tutkijoiden keskuudessa suosittu aihe mutta uskontotieteessä sitä on tutkittu vähemmän. Valitsemalla diskursiivisen menetelmän tuon aiheen uskontotieteellisen keskustelun piiriin.

Diskursiivinen uskonnotutkimus on vakiintunut parina viime vuosikymmenenä merkittäväksi uskontotieteen viitekehykseksi. Diskursiivinen lähestymistapa uskontoon voi tarjota esimerkiksi tietoa siitä, miten ”uskonto” toimii osana valtarakenteita, tai mikä lasketaan ”uskonnoksi” ja mitä merkityksiä sillä on osana sosiaalista todellisuutta.⁷ Hjelm kirjoittaa, että diskursiivisella uskonnotutkimuksella on mahdollisuus kiinnittää tutkijayhteisön huomio uskonnon kategorian merkitykseen osana diskursiivista toimintaa, joka luo yhteisöihin epätasa-arvoisia rakenteita.⁸ Myös Ukrainan tapauksesta kirjoittavat ja lukevat henkilöt jakavat joitain käsityksiä siitä, mitä ”uskonto” on ja millaista sen pitäisi olla, jolloin nämä käsitykset ohjaavat keskustelua. Yksittäistä tapausta tarkastelemalla on mahdollista selvittää laajemmin, minkälaisia käsityksiä kirkon roolista on keskustelun taustalla ja minkälaista tulevaisuutta tekstit pohjustavat. Pyrkivätkö Izvestijan tekstit

⁶ Fairclough 1992, 62–63.

⁷ Taira 2016, 125.

⁸ Hjelm 2016, 16.

vahvistamaan Moskovan patriarkaatin vakaata asemaa, jotta kirkko säilyisi valtiolle mahdollisena sisä- ja ulkopoliitiikan kumppanina jatkossakin? Miten Novaja Gazeta pyrkii horjuttamaan kirkon valta-asemaa?

Faircloughin ulottuvuuksia mukaillen kysyn aineistoltani seuraavaa:

1. Minkälaista tietoa lehdistä saa autokefaliaprosessia koskien ja miten se on ilmaistu?
2. Minkälaiset lehtien tuotantoon ja kuluttamiseen liittyvät tekijät, kuten omistussuhteet ja lukijakunta vaikuttavat uutisointiin?
3. Minkälaisia tulkintoja uskonnosta sekä kirkon ja valtion suhteista kirjoitukset ylläpitävät tai purkavat?
4. Onko lehdillä yhteisiä käsityksiä ”oikeanlaisista” uskonnollisista organisaatioista, ja jos on, kuka hyötyy niiden ylläpitämisestä?

Faircloughin diskurssianalyysi mahdollistaa huomion kiinnittämisen kokonaisvaltaisesti kieliseikoista yhteiskunnalliseen kontekstiin saakka, ja yllämainitut kysymykset ovatkin tiiviisti sidoksissa toisiinsa.

Faircloughin menetelmän periaatteena on ajatus siitä, että muutokset kielessä ovat yhteydessä laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen.⁹ Tämä periaate on myös perusteluni sille, miksi tutkielmani aihepiiri on tärkeä. Kirkolla ja valtiolla on yhteisiä tavoitteita, joita ne voivat tuoda esiin valtiolle myönteisen tai suoraan valtion kontrolloimien mediayhtiöiden kautta. Venäjän valtion ja ortodoksisen kirkon suhteiden tutkimuksesta puuttuu vahvasti mediaan fokusoitunut kielellinen analyysi, jossa selvitetään kielen käytön suhdetta kirkon vallitsevaan tai toivottuun asemaan yhteiskunnallisena vaikuttajana. Kriittinen diskurssianalyysi on akateeminen tapa tuoda esiin sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta ja vastustaa sitä. Tutkielmani tärkeä tavoite on tuoda esiin ”uskonnon” kategorian käyttämistä eri ryhmien eriarvoistamiseen venäläisessä julkisessa diskurssissa. Media-aineiston kohdalla pidän kriittistä diskursiivista lähestymistapaa myös puheenvuorona medialukutaidon puolesta.

Seuraavaksi esittelen keskeisimpiä tutkielman aiheeseen liittyviä tutkimuksia. Sen jälkeen taustoitatan tutkielmani aihetta tarkemmin Venäjän ja Ukrainan kirkkojen historian sekä poliittisen aseman kautta luvussa 2. Käsittelen tarkemmin kirkon ja valtion suhteita Venäjällä Putinin hallintokausilla, Venäjän ja Ukrainan suhteita sekä Moskovan patriarkaatin roolia Ukrainan politiikassa. Luvussa 3 esittelen valitsemieni lehtien roolia venäläisessä mediakentässä ja esittelen aineistoni keskeisimmän sisällön ja keräysmenetelmän. Luku 3

⁹ Fairclough 1992, 1.

käsittelee myös tarkemmin kriittistä diskurssianalyysia. Analyysiluku 4 käsittelee kirkkojen keskinäisiin suhteisiin ja vaikutusvaltaan liittyviä teemoja. Luvussa 5 käsittelen aineiston näkemyksiä kirkosta ja politiikasta sekä sisä- että ulkopoliittisesta näkökulmasta.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Tutkimusaiheeni liittyy moneen eri keskusteluun. Keskeistä on tutkimus kirkon ja valtion suhteista Venäjällä, tutkimus venäläisestä mediasta, sekä diskursiivinen uskonnotutkimus. Ukrainan kirkollisen tilanteen viimeisimmät käänneet ovat niin tuoreita, ettei niistä ole tehty vielä tutkimusta, joten onkin erityisen mielenkiintoista katsoa, miten tämä tutkielma täydentää näistä aiheista aiemmin kirjoitettua.

Kristina Stoeckl arvioi 2000-luvun Venäjä-tutkimusta teoksensa *The Russian Orthodox Church and Human Rights* (2014) johdannossa, että monet Venäjän ortodoksista kirkkoa ja sen suhdetta valtioon käsittelevät tutkimukset joko pelkistävät kirkon roolin alisteiseksi valtiolle tai kauhistelevat sen vaikutusvaltaa. Hän kuitenkin sanoo, Katja Richters on onnistunut keskittymään enemmän kirkon sisäisiin ristiriitoihin, aihepolitiikkaan ja kirkon valtataisteluun asemastaan venäläisessä yhteiskunnassa.¹⁰

Richtersin teoksessa *The Post-Soviet Russian Orthodox Church – Politics, Culture and Greater Russia* (2013) käsitellään Moskovan patriarkaatin poliittista toimintakulttuuria eri konteksteissa: Suhteissa Venäjän valtionjohtoon, Venäjän asevoimiin, sekä entisen Neuvostoliiton maissa Virossa, Ukrainassa ja Valko-Venäjällä. Valta ja siitä kamppailu diskursiivisin keinoin on tutkielmani ytimessä, joten Richtersin teos on yksi keskeisimmistä lähteistäni kirkon ja valtion suhteista Venäjällä.

Suomessa Venäjän ortodoksisen kirkon poliittisesta roolista on kirjoitettu hiljattain. *Uskonto ja maailmanpolitiikka* -teoksessa (2019) Kaarina Aitamurto avaa Venäjän ortodoksisen kirkon ja valtion yhteistyötä katsomalla niiden yhteistä historiaa. Artikkelissa ”Uuden vuosituhannen sinfonia? Ortodoksinen kirkko Venäjän politiikassa” puhutaan kirkon ja valtion yhteisistä päämääristä. Aitamurto kirjoittaa, että Ukrainan sota on esimerkki tilanteesta, jossa kirkon ja valtion intressit eivät kohta.

Venäläisen median tutkimuksessa nojaan Elena Vartanovan, Alexander Agadjanianin ja Anna Arutunyanin näkemyksiin. Moskovan valtiollisen yliopiston tutkija Vartanova on kartoittanut laajasti venäläisen median murrosta Neuvostoliiton ajoista 2010-

¹⁰ Stoeckl 2014, 3.

luvulle. Hänen artikkelinsa ”The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics” (2012) ja ”Russia: post-Soviet, post-modern and post-empire media” (2015) ovat ilmestyneet teoksissa, joissa on kartoitettu ei-länsimaisten medioiden piirteitä. Kirjailija Anna Arutunyan kertoo venäläisen median tilanteesta 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa teoksessaan *Media in Russia* (2009). Teoksessa käsitellään muun muassa lehdistönvapautta ja omistajuuskysymyksiä venäläisen median nykyaikaisempina ongelmakohtina. Alexander Agadjanian on tutkinut uskontoa venäläisessä mediassa muun muassa artikkelissaan ”Public Religion and the Quest for National Ideology: Russia’s Media Discourse” (2001). Agadjanianin kartoitus keskeisistä uskontoon liittyvistä diskursseista Venäjällä 1990-luvulla on mielekäs vertailukohta, kun kartoitan itse uskontodiskurssia Ukrainan kirkkojen tapauksen valossa.

Titus Hjelm kirjoittaa, että suomalaisessa uskonnotutkimuksessa diskursiiviset menetelmät olivat valtavirtaa jo 2000-luvun alussa. Diskursiivinen uskonnotutkimus on ollut nousussa ja se näkyy muun muassa erikoisjulkaisujen määrässä. Hjelman mukaan diskursiivisen uskonnotutkimuksen keskeisin anti on kahdessa ajatuksessa: Hänen mukaansa diskurssit muovaavat merkittävästi arkisia käsityksiä uskonnosta, minkä lisäksi uskontoa koskevat diskurssit osallistuvat epätasa-arvon ylläpitämiseen monessa kontekstissa.¹¹ Tairan mukaan tutkimalla sitä, miten ’uskontoa’ koskevat diskurssit toimivat sosiaalisten käytäntöjen rakentumisessa, saamme tietoa myös siitä, miten diskurssit ylipäänsä toimivat. Hän toteaa myös, että diskurssien tarkastelu on olennainen osa uskonnotutkimusta.¹² Sekä Hjelm että Taira ovat pyrkineet täsmentämään diskursiivisen uskonnotutkimuksen mahdollisia metodologisia painotuksia. Kumpikin viittaa kirjoituksissaan Norman Faircloughin menetelmään, jota itsekin hyödynnän.

¹¹ Hjelm 2016, 15–16.

¹² Taira 2016, 125.

2. Venäjän ja Ukrainan ortodoksiset kirkot tsaarin Venäjältä jälkikommunistisiin yhteiskuntiin

2.1 Venäjän ortodoksinen kirkko Kiovan Rusista jälkikommunistiselle ajalle

Ortodoksisuuden keskeinen merkitys Venäjän ja Ukrainan historiassa välittyy hyvin vuoden 988 tapahtumista. Ruhtinas Vladimir kääntyi kristinuskoon ja päätti koko valtakunnan kastamisesta. Kristinuskon saapumisen ja leviämisen yksityiskohdat Rusin valtakunnassa ovat epäselviä, mutta Nestorin Kronikka, varhaisin tapahtumista kertova lähde 1200-luvulta kertoo dramaattisesti Vladimirin äkkikäännöksestä ja kansan massakasteesta Dnepr-joessa. Kristinuskoko ei levinnyt Rusiin kuin vähitellen, mutta kansan itseymmärryksessä ortodoksisuus sai suuren merkityksen jo varsin pian. Paul Magocsi kirjoittaa, että vaikka maaseudulla uskonto omaksuttiin vasta muutama vuosisata perästä päin, ortodoksisuus toimi Vladimirin haluamalla tavalla ”ideologisena laastina”, joka muurasi kansalaiset yhteen.¹³

Rusin kirkolla ja Bysantilla oli läheiset suhteet, minkä seurauksena Rusin kirkko omaksui kirkon ja valtion suhteiden mallin juuri Bysantista. Mallia kuvaa käsite *sinfonia*. Sinfonia-mallissa kirkko ja valtio ovat kumpikin vastuussa omista alueistaan, mutta läheisessä, harmonisessa yhteistyössä. Kirkolla ja valtiolla on yhteisiä päämääriä, joita he toteuttavat omista lähtökohdistaan, mutta niitä ei voi täysin toisistaan erottaa. Valtio ja kirkko suojelevat ja auttavat toisiaan, ja valtio takaa tarvittaessa voimakeinoin kansan oikeauskoisuuden. Kumpikin instanssi on jumalan asettama. Tosiasiassa sinfonian ideaali ei aina luonnehtinut kirkon ja valtion suhteita, vaan kirkko oli alisteinen valtiolle aina Iivana Julman ajoista lähtien. Zoe Knox kirjoittaakin, että sinfonian käsite soveltuu kuvaamaan ideaalia, johon pyrittiin, eikä tarkoita opin konkreettista toteutumista Venäjällä.¹⁴

Tsaarien aikana aina vuoteen 1917 asti kirkko oli tiukasti valtiovallan valvonnan alla. Pietari Suuri näki ortodoksikirkon konservatiivisena riippakivenä, joka oli hänen länsimaistamispyrkimyksiensä tiellä. Vuonna 1721 hän lakkautti kirkkoa johtaneen patriarkaatin ja perusti kirkon ylimmäksi päättäväksi elimeksi Pyhän Synodin, joka muistutti rakenteeltaan valtion osastoja. Hän myös valjasti kirkon rahavarat valtion kontrolliin ja

¹³ Magocsi 1996, 69; 71–72.

¹⁴ Knox 2005, 106–107.

vähensi papiston määrää tuntuvasti. Pietarin tekemät uudistukset olivat voimassa bolševikkivallankumoukseen asti.¹⁵

Vuosi 1917 toi kuitenkin mukanaan seuraavan mullistuksen ja ajatusmaailman vaihdoksen, sillä bolševikkien suhtautuminen ortodoksikirkkoon oli vihamielinen, kirkko kun edusti vanhaa järjestelmää, josta haluttiin eroon.¹⁶ Uskonnollisten yhdyskuntien toimintaa rajattiin, ja tavoitteena oli sulkea uskonnollisuus julkisesta tilasta yksityiseen. Käytännössä rajoitustoimet tuhosivat ortodoksikirkon hallinnon kokonaan. Vuoteen 1938 mennessä uskonnolliset yhdyskunnat olivat romahtamisen partaalla.¹⁷ Neuvostoaikana esiintyi kuitenkin ajoittain ”suojasäitä”, jolloin suhtautuminen kirkkoon oli suopeampaa. Näinä aikoina neuvostojohtajat käyttivät kirkon sanomaa hyväksi saavuttaakseen ulkopoliittisia tavoitteita.¹⁸

Kirkon asema oli heikko aina 1980-luvun lopulle asti, jolloin Mihail Gorbatšovin poliittiset uudistukset lisäsivät sen valtaoikeuksia. Neuvostoliiton hajottua kirkko aloitti valtavan jälleenrakennuksen. Kirkon tila 1990-luvun alussa oli sekä henkisesti että materiaalisesti heikko: Kirkon varat ja rakennukset oli viety, ja niiden mukana myös pappien koulutusjärjestelmä. Pulaa oli opettajista ja opetusmenetelmistä ja perinteet olivat unohtuneet. Samalla, kun kirkko yritti nousta jaloilleen, siltä myös odotettiin paljon. Valtionjohto toivoi, että kirkko asettuisi arvojohtajan asemaan ja olisi keskeisessä asemassa kansallisen identiteetin rakentamisessa.¹⁹

Kirkon taloudellinen tilanne alkoi parantua 1990-luvun aikana valtion myöntämien verohelpotuksien ja omistussuhteiden ansiosta. Nykyinen patriarkka Kirill johti tuolloin kirkon ulkosuhdeosastoa, joka vastasi kirkon rahoitustoiminnasta. Kirkkorakennuksien restaurointiin, pappien uudelleen koulutukseen ja perinteen elvyttämiseen vaadittiin valtavat määrät aineellisia resursseja, mutta valtion myöntämien verohelpotuksien seurauksena kirkon liiketoiminta oli hyvin tuottoisaa. Kirkko sai myös osakseen paljon kritiikkiä muun muassa 10% tuontioikeudesta Venäjän tuontitupakkaan ”humanitaarisena apuna” sekä 40% vientioikeudestaan MES -öljy-yhtiössä. MES tuotti kirkolle noin kaksi miljardia dollaria vuodessa, joskin se lopetti liiketoimintansa vuonna 1998, ja tuontitupakkaedusta luovuttiin vuonna 1996.²⁰

¹⁵ Knox 2005, 45–46.

¹⁶ Knox 2005, 44.

¹⁷ Shterin 2000, 225.

¹⁸ Aitamurto 2019, 43–44.

¹⁹ Turunen 2010, 99.

²⁰ Turunen 2010, 100.

Sittenkin kirkkoa ovat rahoittaneet muun muassa energiajätit Lukoil ja Gazprom. Kirkko myy myös hyvin tunnettua Pyhä lähde -pullovetä.²¹ Kirkkoa koskeva verolainsäädäntö on muuttunut useaan otteeseen 2000-luvulla, ja vaihtelee paikallisesti. Raha kirkossa ei myöskään jakaudu tasan: Moskovan patriarkaatti omistaa huomattavan osan koko kirkon varallisuudesta, ja pienemmät maalaisseurakunnat ovat köyhiä.²² Vaikka kirkon vaikutusvalta on kasvanut merkittävästi, on juuri korruptoitunut rahoitus merkittävin osa sen kielteistä julkisuuskuvaa. Aitamurto kirjoittaa, että oppositiolehdistö tuo usein esiin paljastuksia kirkon hämärästä liiketoiminnasta ja kirkon edustajien ylellisestä elämästä.²³

Vuonna 1997 ortodoksikirkon erityisasemaa vahvistettiin uudella uskontoja koskevalla lailla. Laki sisälsi monia uusia säädöksiä siitä, miten uuden uskonnollisen yhdyskunnan voi rekisteröidä. Lain myötä pienien ja Venäjällä melko uusien liikkeiden rekisteröinti vaikeutui huomattavasti, sillä laki vaatii pitkää yhtäjaksoista toimintaa maassa sekä tarkkaa määritelmää liikkeen teologisista ja yhteiskunnallisista kannoista. Laissa myös korostetaan ortodoksisuuden erityisasemaa Venäjällä.²⁴ Aitamurron mukaan lain voimaantulo ja kielteinen suhtautuminen lahkoihin on kirkon oman mediavaikuttamisen tulosta.²⁵

Venäjän ortodoksinen kirkko on koko historiansa aikana ollut joko merkittävässä valta-asemassa, valtion liittolaisena tai voimakkaasti valtion kontrolloima. Peter Berger kirjoittaa, että omaleimaisen historiansa ja sinfoniaideaalin vaalimisen takia kirkon on hyvin vaikea sopeutua malliin, jossa se olisi yksi vapaaehtoistoimija muiden joukossa. Siinä missä protestanttiset suuntaukset ja myöhemmin katolinen kirkko ovat sopeutuneet uskonnollisen pluralismiin ja kilpailuasetelmaan, ortodoksikirkko ei ole siihen pystynyt. Sinfonia-aate johtaa hänen mukaansa myös siihen, ettei kirkon ole helppo hyväksyä liberaalia demokratiaa, vaan se nähdään ”vain vähän anarkiaa parempana” vaihtoehtona.²⁶

2.2 Ukrainan ortodoksiset kirkot

Kiovan ortodoksisesta kirkosta tuli osa Moskovan kirkkoa 1600-luvulla muutaman sadan vuoden eron jälkeen. Tästä lähtien Ukrainassa on toiminut Moskovan patriarkaatin alainen

²¹ Turunen 2010, 100.

²² Turunen 2010, 101; Mitrokhin 2009, 293.

²³ Aitamurto 2019, 49.

²⁴ Richters 2013, 37–38.

²⁵ Aitamurto 2019, 45.

²⁶ Berger 2005, 441–442.

kirkko lähes yhtäjaksoisesti.²⁷ Ukrainan autokefaalinen kirkko perustettiin vuonna 1921 ilman Moskovan patriarkaatin alaisen kirkon lupaa, kun Ukraina itsenäistyi vähäksi aikaa. Neuvostoaikana autokefaalinen kirkko syrjäytettiin. Moskovan patriarkaatin alainen Ukrainan ortodoksinen kirkko oli toisen maailmansodan lopusta 1980-luvun loppuun asti kiistaton yksinvaltiass Ukrainan kirkollisessa elämässä, ja lähes kaikki Ukrainan seurakunnat kuuluivat sille.²⁸

Ukrainan itsenäistyttyä Moskovan patriarkaatin alaisen kirkon asema kyseenalaistettiin, kun uuteen kansallisvaltioon haluttiin oma, paikallinen kirkko. Moskovan patriarkaatin alaisen kirkon johtaja, metropoliitta Filaret, halusi erottautua Moskovasta mutta kirkon sisällä asiasta ei oltu yhtä mieltä, joten Filaret erotettiin tehtävästään. Filaret sekä autokefaalisen kirkon jäsenet perustivat Kiovan patriarkaatin vuonna 1992, ja anoivat ensin tunnustusta Moskovan patriarkaatilta. Moskovan patriarkaatti kieltäytyi, joten he kääntyivät Konstantinopolin puoleen. Ekumeeninen patriarkka kuitenkin näki, että Kiovan patriarkaatti voidaan tunnustaa vain, jos Moskovan patriarkaatin alainen kirkko liitetään osaksi sitä, joten tunnustusta ei saatu. Autokefaalinen kirkko eriytyi Kiovan patriarkaatista jo vuonna 1993, jonka jälkeen kolme ortodoksista kirkkoa ovat toimineet erillisinä.²⁹

Kirkkojen välit ovat olleet kautta aikojen tulehtuneet. Muun muassa Kiovan patriarkan Volodymyrin hautajaiset nostattivat kohun vuonna 1995, sillä Kiovan patriarkaattia kiellettiin hautaamasta johtajaansa Kiovan Pyhän Sofian katedraaliin, joka toimi silloin museona. Valtio koki, ettei voinut suosia yhtä uskontoa, ja palvelus pyydettiin pitämään pyhän Volodymyrin katedraalissa. Filaret ja hänen kannattajansa kuitenkin yllyttivät hautajaissaattuetta hautaamaan patriarkka Pyhän Sofian katedraaliin, joten he murtautuivat sinne uskonnollisnationalistisen Ukrainan kansallisen itsepuolustusorganisaation (UNSO) avulla, minkä seurauksena syntyi joukkotappelu murtautujien ja poliisin välille. Episodin jälkeen Filaret valittiin Kiovan patriarkaksi ainoana ehdokkaana. Vuonna 1999 puolestaan eräässä kirkon tontin vihkimisessä Moskovan alaisen kirkon kannattajat hyökkäsivät Filaretin ja hänen seurueensa kimppuun. Samanlaiset välikohtaukset toistuivat eri puolilla Ukrainaa.³⁰

Koko 2000-luvun ajan kirkkojen yhdistämispyrkimyksiä on tullut esiin eri tahoilta, muun muassa Ukrainan eri presidenteiltä, tuloksetta. Kirkot ovat myös ajoittain neuvotelleet keskenään, mutta sopimukseen ei ole päästy. Ukrainan kirkkojen rooli Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen on ollut läpeensä politisoitunut, ja kirkot ovat osa suurta väittelyä

²⁷ Richters 2013, 100.

²⁸ Richters 2013, 96.

²⁹ Laitila 2010, 329–330.

ukrainalaisten kansallisesta identiteetistä. Laitila kirjoittaa, että ukrainalaisten kirkollinen elämä on ollut yhtä kirkollispoliittista peliä. Osa halusi uudessa kansallisvaltiossa luoda oman, ukrainalaisen identiteetin, osa taas näkee ukrainalaisuuden jonkinlaisena ”vähävenäläisyytenä”. Eri kirkot ovat olennainen osa tätä vastakkainasettelua.³¹

2.3 Venäjän ortodoksinen kirkko ja Putinin hallinto yhteistyössä

Kirkon laatima sosiaalieettinen lausunto vuodelta 2000 on edelleen kattavin dokumentti, joka määrittää kirkon arvoja ja sen suhdetta yhteiskuntaan. Lausunnon valmisteluprojektia johti nykyinen patriarkka, silloinen ulkosuhdeosaston johtaja Kirill. Kirkko kuvailee lausunnossa valtiota ylistävästi ja hartaudella, muun muassa vertaamalla valtion puolesta taistelua on oikean uskon suojeluun ja korostamalla isänmaan rakastamisen tärkeyttä. Kirkko kuitenkin korostaa myös erillisyyttään valtiosta: Kummankaan tahon ei tule sotkeutua toisen alueelle, ja kirkon velvollisuus on olla eri mieltä, jos valtio on johdattamassa kansaa syntiin.³²

Knox summaa analyysissään, että sinfonia-aate kirkon ja valtion suhteista ei ole koskaan toteutunut Venäjällä. Moskovan patriarkaatti ei pyri tasa-arvoiseen yhteiseloön valtion kanssa, vaan pyrkii pitkällä tähtäimellä syrjäyttämään sen. Kirkko pyrkii vaikuttamaan niin hengellisiin, kuin maallisiin asioihin, vaikka tosiasiassa sen vaikutusvalta on huomattavasti valtiota pienempi. Kirkko on kuitenkin selvässä erityisasemassa muihin uskonnollisiin yhteisöihin nähden.³³

Knox kirjoittaa myös, että Moskovan patriarkaatin ja valtion suhteet ovat lämmenneet merkittävästi Putinin ensimmäisen presidenttikauden alusta lähtien, vuodesta 2000. Kirkon edustajia on ollut paikalla valtion tilaisuuksissa, muun muassa siunaamassa uuden terveysministeriön rakennusta. Kirkon edustajien tiuha läsnäolo kertoo Knoxin mukaan siitä, miten Putinin selkeä tavoite oli pitää yllä siteitä kirkkoon, vaikkei tämä ainakaan ensimmäisellä presidenttikaudellaan puuttunut uskonnolliseen elämään juurikaan. Putin on jo ensimmäisellä kaudellaan ottanut tavaksi korostaa retoriikassaan ortodoksisuuden keskeistä merkitystä Venäjän historialle, kulttuurille ja poliittiselle kehitykselle.³⁴ Putinin hallinnon suosio kirkkoa kohtaan näkyy myös muiden uskontokuntien elämää vaikeuttavassa

³⁰ Laitila 2010, 332–333.

³¹ Laitila 2010, 328.

³² Turunen 2010, 103.

³³ Knox 2005, 130.

³⁴ Knox 2005, 129.

lainsäädännössä, kirkkorakennuksien restaurointiin suunnatuissa varoissa sekä muussa rahallisessa tuessa, jota kirkko on saanut.³⁵

Katja Richters perustelee, että vertaamalla Putinin ja Medvedevin presidenttikausien poliittista kulttuuria Moskovan patriarkaattiin voidaan päätellä kirkon seuraavan valtion esimerkkiä. Moskovan patriarkaatin poliittinen kulttuuri muuttui ahdasmielisemmäksi ja kiihkeämmäksi juuri niihin aikoihin, kun Putin aloitti presidenttinä. Putinin hallinnon ja Moskovan patriarkaatin poliittista toimintaa yhdistivät tavoite hallita uskonnollista pluralismia, lujittaa keskusvaltaa, sekä kielteinen suhtautuminen länteen. Lisäksi kumpikin taho oli arka arvostelulle, ja kritiikkiä esittäviä toimijoita hiljennettiin. Richters kirjoittaa, että Putinin hallinto ja Moskovan patriarkaatti pitivät kilpailua tarpeettomana, tai suorastaan laittomana.³⁶

Putin toi jo ensimmäisellä presidenttikaudellaan omaa ortodoksisuuttaan aktiivisesti esiin, ja lähentyminen kirkon kanssa näkyi jo kirkon läsnäolossa Putinin virkaanastujaisissa. Ensimmäisellä kaudellaan Putin ei kuitenkaan myöntynyt kirkon vaatimuksiin kovin herkästi. Selvempi suhteiden lämpeneminen alkoi Medvedevin kaudella, samaan aikaan, kun Kirill valittiin patriarkaksi.³⁷ Putinin toisella kaudella kirkko tuki valtionjohtoa vuosien 2011–2012 suurissa talousmielenosoituksissa. Curanovič pitää tätä tukea yhtenä syynä siihen, että kirkon ja valtion yhteistyö on vain tiivistynyt Putinin toisella ja kolmannella kaudella.³⁸

Kirkolla on paljon sidosryhmiä myös hallituksen ulkopuolella. Vuonna 1995 perustettiin osasto, joka vastaa yhteistyöstä Venäjän asevoimien kanssa. Sosiaalieettisen lausunnon mukaan murha on vakava synty, mutta sota on osa sekulaaria maailmaa, ja suuremman joukon hyväksi tappaminen välttämätöntä. Sotilaspastorien viran perustamista kokeiltiin Medvedevin kaudella, mikä lähensi kirkon ja valtion suhteita entisestään. Asevoimasuhteista vastaava osasto toteuttaa kirkon tavoitetta siitä, että ortodoksisuutta levitetään kaikkialle Venäjällä.³⁹ Kirkolla on myös paljon tukijoita venäläisessä älymystössä, ja yritysten johdossa ja valtion virastoissa. Sidosryhmät eivät välttämättä jaa kirkon oppia tai halua edistää uskonnollisuutta, vaan lobbaavat kirkon asiaa valtiolle sen arvomaailman takia.⁴⁰

Nikolai Mitrokhin käsittelee Moskovan patriarkaattia poliittisena puolueena. Kirkon yleistä ideologiaa hän luonnehtii johdonmukaisesti antiliberaaliksi, länsikieliseksi,

³⁵ Knox 2005, 105–106.

³⁶ Richters 2013, 54.

³⁷ Aitamurto 2019, 47.

³⁸ Curanovič 2015, 6.

³⁹ Richters 2013, 57; 59; 72.

ksenofobiseksi ja monarkiaa tai ainakin jonkinlaista autoritääristä valtaa tukevaksi.

Mitrokhinin mukaan mikä tahansa liberaali liikehdintä Venäjän historiassa on saanut kirkon pelkäämään oman tulevaisuutensa puolesta. Kirkko käyttää menneisyyteen viittaamista retorisenä keinona ilmaistessaan toiveitaan ja pelkojaan.⁴¹

Huomattavin linkki kirkon ja valtion välillä on pyrkimys rakentaa samaistuttava venäläinen identiteetti. Greg Simons tutki teoksessaan *The Russian Orthodox Church and its Role in Cultural Production* (2005) ortodoksisen kirkon roolia kulttuurisen pääoman tuottajana mediassa. Hänen mukaansa kirkko ja valtio ovat kummallekin hyödyllisessä suhteessa, jossa kirkko saa valtiolta vaikutusvaltaa ja rahaa, ja valtio käyttää kirkon imagoa ja ortodoksisuutta vallan oikeutuksen keinona. Kirkon ja valtion yhteisenä tavoitteena on luoda uusi ”Venäjän idea”, *Great Russia*, kuten Simons projektia nimittää. Projektissa menneisyydestä ammennetaan kuvastoa, jonka avulla nykyistä sosiaalista järjestelmää oikeutetaan. Keskeisimmät välineet tähän ovat kirkko ja massamedia.⁴²

Valtion omistamien mediayhtiöiden avulla myös kirkolla on pääsy monen julkaisun sivuille, nettiin ja televisioon. Julkista mielipidettä on mahdollista muokata, kun eri näkemyksiä pääsee esiin epätasa-arvoinen määrä. Kirkon ja valtion markkinoima kuva ei välttämättä vastaa kansan oikeita ajatuksia, mutta luo kuvan siitä, että mielipide on vallitseva.⁴³ Mitrokhin kirjoittaa myös, että kirkko on onnistuneesti rakentanut uskonnollisen viestinnän monopolia valtion mediakoneiston avulla. Hänen mukaansa noin vuodesta 2003 lähtien suurimmat uutistoimistot ja neuvostoajalta säilyneet lehdet, Izvestija muiden muassa, käsittelevät kirkkoa ja uskontoa kirkon virkaatekevien käskemällä tavalla.⁴⁴

2.4 Ukrainan kriisi

Ukrainan ja Venäjän suhteet ovat olleet jälkikommunistisella ajalla jatkuvassa muutoksessa, riippuen pitkälti Ukrainan poliittisesta johdosta, joka on vaihdellut eurooppamyonteisistä venäjämieliseen. Krimin valtaamisen ja itä-Ukrainan sodan tapahtumien katsotaan alkaneen EuroMaidanin mielenosoituksista marraskuussa 2013. Silloinen Ukrainan presidentti Viktor Janukovitš ei allekirjoittanut EU:n tarjoamaa yhteistyösopimusta, joka olisi muun muassa mahdollistanut vapaamman kaupankäynnin sekä asteittaisen siirtymisen viisumivapauteen.

⁴⁰ Mitrokhin 2009, 299–300.

⁴¹ Mitrokhin 2004, 265.

⁴² Simons 2005, 8–10.

⁴³ Simons 2005, 12.

Ukrainalaiset protestoivat sopimuksen kaatumista Kiovassa Maidanin aukiolla, ja protestoijiin kohdistunut poliisiväkivalta kiihdytti mielenosoituksia. Väkivallan käytön takia mielenosoitukset kohdistuivat entistä enemmän suoraan presidenttiin, ja Janukovitš lähti maasta perheineen helmikuussa 2014.⁴⁵

Vladimir Putin on väittänyt lokakuussa 2014 ja myöhemmin maaliskuussa 2015, että juuri Janukovitšin pako johti Krimin valtaamiseen keväällä 2014. Woodin mukaan toiminnasta Krimin valtaamiseksi on kuitenkin todisteita jo ajalta ennen pakoa, sillä Maidanin protestien aikaan venäläinen media julkaisi runsain mitoin mielenosoitusten vastaista propagandaa ja lietsoi pelkoa Krimin kansalaisten kohtalosta. Lisäksi Krimin paikallisten nationalistiryhmittymien johto oli yhteydessä Venäjän poliittiseen elittiin, joka Woodin mukaan ainakin tarkkaili Krimin tilannetta hyvin lähellä, ellei osallistunut itse venäjämielisen politiikan lietsontaan. Helmikuun 27. 2014 tunnuksettomat sotilaat valtasivat Krimin parlamentin ja muut hallintorakennukset ja nostivat Venäjän lipun salkoon. Paikalla olleet edustajat valitsivat uudeksi pääministeriksi Sergei Aksjonovin. Myöhemmin järjestettiin kansanäänestys Venäjään liittymisestä, jonka tuloksien pohjalta Krim liitettiin Venäjään.⁴⁶

Krimin tilanteen rauhoituttua Ukrainassa alkoi Richard Sakwan mukaan ”venäläinen kevät”. Maaliskuun 1. päivänä 2014 Itä-Ukrainassa sijaitsevan Donetskien kaupungin keskusaukiolle kokoontui noin 7000 ihmistä osoittamaan mieltään sekä Venäjän että uusien Donetskien kansantasavallan lippujen kanssa. Myös muissa itäukrainalaisissa kaupungeissa oli mielenilmauksia, joissa oltiin huolissaan Kiovan äärioikeiston hyökkäyksistä, sekä venäjänkielisten oikeuksien rajoittamisesta. Antimaidan-mielenosoitukset yltyivät kapinaksi ja lopulta sodaksi. 7. huhtikuuta donetskilaiset kapinalliset valtasivat hallintorakennuksia ja ilmoittivat perustaneensa kansantasavallan. Naapurissa Luganskissa seurattiin esimerkkiä myöhemmin samassa kuussa. Toukokuussa Donetsk ja Lugansk perustivat liiton, jonka nimesivät Novorossijaksi.⁴⁷

Huhtikuussa Ukrainan turvallisuuspalvelu aloitti ”terrorisminvastaisen operaation”, joka oli Sakwan mukaan ainoa nimi, jolla maan sisäisten kapinallisten vastaista operaatiota voitiin maan perustuslain mukaan kutsua. Hän tuo esiin ristiriidan siinä, miten Maidanin mielenosoittajien tunkeutuminen hallintorakennuksiin nähtiin täysin eri asiana. Sakwan mukaan on kyseenalaista, kuinka paljon separatismia Ukrainan itäosissa oikeasti esiintyi. Hänen mukaansa alueen venäläiset kannattivat Ukrainassa pysymistä, mutta vaativat

⁴⁴ Mitrokhin 2009, 309.

⁴⁵ Wood 2016, 13.

⁴⁶ Wood 2016, 15.

hallitukselta enemmän oikeuksia itselleen.⁴⁷ Andrew Wilson on yhtä mieltä siitä, että Donbassin alueella Venäjään liittymistä toivovia oli vain vähän. Siinä missä Sakwa kyseenalaistaa Ukrainan puolustusvoimien projektin, Wilson kyseenalaistaa samalla perusteella sen, että Venäjä päätti rahoittaa marginaalista separatistien joukkoa.⁴⁹

Sakwan teos *Taistelu Ukrainasta – kuinka idän ja lännen intressit kohtasivat* (2016) on saanut sekä kiitosta että kritiikkiä. Hänen näkemyksensä Ukrainan kriisistä kritisoi enemmän länttä ja Ukrainan hallintoa kuin Venäjää, ja hän näkee Putinin demonisoinnin suurena ongelmana. Sakwan mukaan Venäjän näkemykset on sivuutettu kansainvälisessä keskustelussa. Sakwa on usein luokiteltu venäjämieliseksi tutkijaksi, vaikka toiset taas pitävät hänen analyysiaan tasapainoisena. Tuomas Forsberg kirjoittaa arviossaan: ”Vaikka Sakwan kaikkia näkemyksiä ei hyväksyisikään, ei niitä voida länsimaisessa keskustelussa lakaista maton alle.” Forsberg kuitenkin kritisoi sitä, ettei Sakwa korosta riittävästi Venäjän toimien laittomuutta esimerkiksi Krimillä.⁵⁰

Aliaksei Kazharski kirjoittaa artikkelissaan ”From ’colony’ to ’failing state’? Ukrainian sovereignty in the gaze of Russian foreign policy discourses” (2016), että Putinin euraasialaisen paikallistalouden projekti epäonnistui Ukrainassa, ja lopulta Janukovitš joutui luopumaan vallasta Venäjä yrittää hänen mukaansa heikentää valtioita, joita ei pysty kontrolloimaan, ylläpitämällä diskurssia epäonnistuvasta valtiosta (failing state discourse). Diskurssin avulla Venäjä perustelee läsnäoloaan Ukrainassa. Diskurssiin kuuluu olennaisesti Ukrainan demokratian vähättely: Venäläisen diskurssin mukaan Ukrainassa toimi Euromaidanin jälkeen uusnatsien itsevaltainen hallitus, jota ei valittu vaaleilla. Toinen olennainen osa epäonnistuvan valtion diskurssia on Kazharskin luokittelussa humanitaarinen: Tässä osassa olennaista on itä-Ukrainan sodan kuvaaminen sisällissotana. Epäonnistuva valtio on kykenemätön pitämään rauhaa maaperällään ja takaamaan kansalaistensa turvallisuuden. Tässä diskurssissa ”humanitaarisen kriisin” ja ”humanitaarisen avun” teemat korostuvat.⁵¹

Tutkijoiden erimielisyyden Ukrainan tilanteesta kertovat sen monimutkaisuudesta. Ukrainassa on edelleen käynnissä jäätynyt konflikti, johon liittyy enemmän nyansseja, kuin julkinen keskustelu aiheesta välttämättä antaa ymmärtää. Tiettyihin tarkoituksiin tehdyt yksinkertaistukset Ukrainan tilanteesta näkyvät myös autokefaliaprosessin käsittelyssä.

⁴⁷ Sakwa 2016, 216; 219.

⁴⁸ Sakwa 2016, 216; 223.

⁴⁹ Wilson 2014, 124–125.

⁵⁰ Forsberg 2017, 80–81.

⁵¹ Kazharski 2016, 63; 65.

3. Venäläinen uutisaineisto kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksessä

3.1 *Novaja Gazeta ja Izvestija venäläisessä mediakentässä*

Neuvostoliiton romahtaminen ajoi venäläisen lehdistön kriisiin. Ylhäältä alaspäin kontrolloitu ja valtion rahoittama media jäi tyhjän päälle, kun mediatoimijoilla ei ollut riittäviä taitoja selvitä markkinapohjaisessa järjestelmässä. Tämä johti hintojen nousuun lehtien painamisessa, minkä takia lehtien laatu huononi. Demokraattisella Venäjällä ei ollut informaatiopääomaa, eikä millään tavoin taloudellisesti vakaata lehdistöä.⁵² Venäjän mediakentässä kehittyi 1990- ja 2000- lukujen välillä hiljalleen uusia liiketoiminnan muotoja ja mainostamisesta tuli tärkein rahoittamisen keino.⁵³ Mainosliiketoiminnan kehittyminen merkitsi muutosta myös poliittisen eliitin mediavaikuttamiselle: Neuvostoliitossa puolue hallitsi printtimediaa mutta 1990-luvun alun murroksen jälkeen valtionjohto oli myös osa kilpailuasetelmaa. Valtio on kuitenkin kasvattanut vaikutusvaltaansa mediassa 2000-luvulle tultaessa ostamalla mediayhtiöitä suoraan tai valtionomisteisten yrityksien kautta.⁵⁴

Putinin presidenttikausilla venäläisessä mediakentässä on siis hiljalleen palattu kohti valtion kontrollia. Putinin hallinto pyrki hillitsemään mediakentässä vallitsevaa kaaosta perustamalla julkisen televisio- ja radioyhtiön VGTRK:n. Joukkoviestinnälle perustettiin myös oma ministeriö. Länsimaisessa mediassa on huomioitu autoritäärisempi ote mediaan Putinin kausilla, mutta Arutunyanin mukaan 2000-luvun tilanteen vertaaminen Neuvostoliittoon on kuitenkin liioiteltua.⁵⁵ Vartanovan mukaan yksi suurimmista muutoksista Neuvostoliiton ajasta kohti nykypäivää on printtimedian suosion lasku. Televisio on korvannut sanomalehdet suosituimpana tiedonlähteenä.⁵⁶ Kansallinen media on myös kilpailutilanteessa siirtänyt painopistettään viihteeseen ja tabloidimaiseen tyyliin vastatakseen mainostajien tarpeisiin.⁵⁷

Venäjän mediakentässä minkään lehden taloudellinen itsenäisyys ei ole taattua. Lehdet jakautuvat selkeästi kahteen ryhmään: On laatulehtiä, joiden kanta valtiota kohtaan on usein enemmän tai vähemmän kriittinen. Novaja Gazeta kuuluu tähän ryhmään ja on selvästi kriittinen. Toisena ryhmänä Aratunyan nimeää ”keltaisen lehdistön”, jonka suosituksen edustajia

⁵² Arutunyan 2009, 32.

⁵³ Vartanova 2011, 123.

⁵⁴ Vartanova 2011, 125.

⁵⁵ Arutunyan 2009, 34.

⁵⁶ Vartanova 2011, 125.

on Komsomolskaja Pravda. Izvestija taas ”vaappuu jossain sillä välillä”, kirjoittaen valtiosta ajoittain kriittisemmin, mutta myös myötäillen.⁵⁸ Arutunyanin luonnehdinnat lehdistä ovat vuodelta 2009, joten on huomattava, että lehtien tilanne on voinut muuttua paljonkin. Kiinnitän analyysissäni huomiota siihen, ovatko kuvaukset edelleen ajankohtaisia.

Izvestijan omistajien selvittäminen ei ollut helppo tehtävä. Valtion suurimmaksi osaksi omistama energiajätti Gazprom myi lehden Kansalliselle Mediayhtymälle⁵⁹ vuonna 2008. Kansallinen Mediayhtymä on holding-yhtiö, jonka alla toimivat muun muassa Sogaz ja Surgutgazprom, jotka taas Gazprom omistaa suurimmaksi osaksi.⁶⁰ Kansallisen Mediayhtymän omilla sivuilla on hyvin vähän tietoa yhtiön johdosta ja omistajista, esittelyssä on vain johtokunnan puheenjohtaja, entinen urheilija ja kansanedustaja Alina Kabajeva.⁶¹ Näyttäisi kuitenkin siltä, että lehdellä on omistajien ketjun kautta edelleen läheiset suhteet Gazpromiin, ja sitä kautta valtionjohtoon. Lisäksi Kabajevaa on pidemmän aikaa epäilty Vladimir Putinin naisystäväksi.⁶²

Arutunyanin mukaan Izvestija on yksi Venäjä suurimmista ja suosituimmista lehdistä ja sitä pidetään laatulehtenä siitä huolimatta, että lehden viimeaikainen kehitys on vienyt sitä sensaatiohakisempaan suuntaan. Kuten sanottu, Izvestija on jossain massatuotantotabloidien ja vakavien aikakauslehtien välillä. Izvestijan tyyli lähti sensaatiohakisempaan suuntaan niihin aikoihin, kun Gazprom Media osti sen vuonna 2005.⁶³ Jukka Pietiläinen tarkasteli venäläisten lehtien aiheita ja kirjoitustyyliä kahden viikon tutkimusjaksolla vuonna 2014. Izvestijan jutut jaksolta ovat asiatyylisiä, eivät siis sensaatiohakuksia. Eri aiheiden käsittelyssä voi kuitenkin huomata nationalistisia taipumuksia. Esimerkiksi Ukrainan kriisin käsittely johti myös pohdintoihin Viron ja Latvian venäläisvoittoisten alueiden kohtalosta.⁶⁴

Novaja Gazetan tarjoama maailmankuva on länteen suuntaava, liberaali ja kriittinen hallitusta kohtaan. Pietiläisen tarkastelujaksolla Novaja Gazeta syytti useimmista ongelmista hallitusta, tarjosi vaihtoehtoisia näkökulmia Ukrainan kriisiin, ja syytti ainoana lehtenä malesialaisen matkustajakoneen putoamisesta Donetskien kapinallisia, eikä Ukrainan armeijaa, kuten muut.⁶⁵

⁵⁷ Vartanova 2015, 137.

⁵⁸ Arutunyan 2009, 84.

⁵⁹ Ven. Natsionalnaja Media Grupp.

⁶⁰ Wikipedia. Gazprom; Lista Gazpromin tytäryhtiöistä. *s.a.*

⁶¹ Natsionalnaja Media Grupp. *s.a.*

⁶² Esim. *Vladimir Putin's rumoured lover, 36, gives birth to twins in heavily guarded Moscow VIP clinic, Russian reports claim.* Daily Mail, 21.5.2019. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-7053097/Vladimir-Putins-rumoured-lover-36-gives-birth-twins-guarded-clinic-Russian-reports-claim.html>.

⁶³ Arutunyan 2009, 53; 101.

⁶⁴ Pietiläinen 2015, 118; 125.

⁶⁵ Pietiläinen 2015, 121.

Venäläistä lehdistönvapautta uhkaavat taloudellinen riippuvuus mediakonserneista sekä väkivalta toimittajia kohtaan. Novaja Gazetan toimittajan Anna Politkovskajan murha vuonna 2006 on varmasti tapauksista tunnetuin. Politkovskaja kirjoitti kriittisesti Tšetšenian sodasta, ja oli ylipäänsä kriittinen Putinin hallintoa kohtaan. Toimittajia on murhattu 1990–2000 - luvuilla paljon. Anna Arutuynan kuitenkin korostaa, että länsimaisten medioiden taipumus syyttää siitä Putinin hallintoa on väärä johtopäätös. Murhien määrä on pudonnut noin puoleen siitä, mitä se oli Jeltsinin kaudella tuoreessa Venäjän federaatiossa, median murrosaikana. Lisäksi valtion osuutta murhiin ei voida todistaa. Kiinnostavampaa Arutunyanin mukaan on se, miten vähän valtio tekee murhien selvittämiseksi.⁶⁶ Toimittajien murhat ja heidän saamansa uhkaukset ovatkin varmasti osasy siihen, että Novaja Gazeta on kansainvälisestikin tunnettu.

3.2 Aineiston keräysmenetelmä ja keskeinen sisältö

Aineistoni aikarajaus alkaa siitä, kun ensimmäiset uutiset Porošenkon vetoomuksesta ilmestyivät lehtien nettisivuille, ja päättyy siihen, kun julistus autokefaliasta annettiin Ukrainan uuden kirkon johtajalle 6.1.2019. Tarkastelujaksolla 17.4.2018–6.1.2019 Izvestijassa ilmestyi 257 tekstiä Ukrainan kirkon autokefaliaan liittyen. Tekstit oli koottu Izvestijan nettisivulla omalle aihesivulleen, jota hyödynsin aineiston keräämisessä. Novaja Gazetasta poimin kaikki tekstit, jotka löytyivät hakusanalla ”UPTs”, joka on lyhenne Ukrainan ortodoksiselle kirkolle. Tekstejä kertyi tarkastelujaksolta 52. Yhteensä koko aineisto on lähes 400 liuskan mittainen.

Itsenäisyyden myöntämisprosessi kesti kauan ja sisälsi monia vaihteita, joista lehdet uutisoivat, Izvestija Novaja Gazetaa hanakammin. Huhti-toukokuu sisälsi arvailua ja analyyseja vetoomusta seuraavista tapahtumista, sekä Izvestijassa Porošenkon toiminnan avointa tuomitsemista. Kesä oli hiljaisempaa aikaa, tosin kummassakin lehdessä käsiteltiin heinäkuussa pidettyä Rusin kasteen 1030–vuotisjuhlaa.

Syyskuun alussa Konstantinopolin patriarkka Bartholomeus lähetti kaksi piispaa, yhden Yhdysvalloista ja toisen Kanadasta, Kiovaan selvittämään Ukrainan kirkon itsenäisyyden mahdollisuuksia. Venäjän ortodoksinen kirkko reagoi kritisoimalla Konstantinopolin tunkeutumista heidän ”kanoniselle alueelleen”, ja päätti katkaista yhteydet Konstantinopolin kanssa. Eroon sisältyi vetäytyminen kaikista Konstantinopolin johtamista elimistä, ehtoollisyhteyden katkaiseminen sekä patriarkan rukouksessa muistamisen lopettaminen.

⁶⁶ Arutuynan 2009, 69–71.

Kirkkojen kiista innoitti tekstejä kummassakin lehdessä: Izvestijassa Venäjän ortodoksisen kirkon edustajat olivat tiuhaan äänessä, ja korostettiin sitä, miten Venäjän kirkon oli pakko toimia näin. Novaja Gazetassa tilannetta kuvailtiin enemmänkin patriarkkojen valtataisteluna kolmannen osapuolen näkökulmasta.

Konstantinopolin patriarkaatin synodi kokousti syksyn aikana useamman kerran keskustellakseen Ukrainan tilanteesta. Tällöin itsenäisyyden myöntäminen oli vielä epävarmaa, minkä takia loka-marraskuu oli vilkasta uutisoinnin aikaa kummassakin lehdessä, erityisesti Izvestijassa. Kummassakin lehdessä vilkkain julkaisukuukausi oli joulukuu, jolloin Izvestijassa aiheesta kirjoitettiin 80 kertaa ja Novaja Gazetassa 14. Joulukuussa järjestettiin uuden kirkon ”yhdistävä kokous”, jossa valittiin kirkon uusi johtaja. Kokouspäivänä 15.12. Novaja Gazeta julkaisi neljä juttua, Izvestija 13. Kokouksen jälkeen Novaja Gazetassa oli enää yksi teksti joulupäivältä 2018. Izvestijassa tapahtumien yksityiskohtainen puinti jatkui loppuun asti, eikä uutisointi tauonnut joulukuun 15. päivän jälkeen. Izvestijan aihesivulle ”Autokefalian myöntäminen Ukrainan ortodoksiselle kirkolle”⁶⁷ ilmestyy juttuja edelleen säännöllisesti, joskin tahti on tammikuun 2019 jälkeen hiljentynyt.

Izvestijassa julkaistujen juttujen määrä kokonaisuudessaan on hämmästyttävä. Izvestija uutisoi aiheesta keskimäärin kerran päivässä, tosin kesäkuukausina niin vähän, että jutut kertyivät ryppäiksi syksyn kuukausille. Vilkkaimpina päivinä aiheesta uutisoitiin yli 10 kertaa. Izvestijan tyyli oli hyvin itseään toistava: Suurimmassa osassa juttuja oli monta aiemmista teksteistä suoraan kopioitua kappaletta, joissa kerrattiin siihenastisia tapahtumia. Jotkut jutut olivat kokonaan kopioita aikaisemmista, eivätkä sisältäneet uutta informaatiota. Jutut olivat pääosin lyhyitä, noin puolen sivun mittaisia tekstejä, ja tarkoituksena oli selvästi saada aiheesta aikaan mahdollisimman monta otsikkoa. Joukkoon mahtui myös pitkiä kolumneja ja analyysseja valikoiduilta asiantuntijoilta. Jutut sisälsivät myös muutaman videon, ja samoja videoita käytettiin monta kertaa uudestaan eri juttujen yhteydessä.

Novaja Gazetassa jutut olivat pääsääntöisesti muutaman sivun mittaisia analyysseja ja kolumneja, eivätkä lyhyitä raportteja, kuten Izvestijassa. Lehdestä löytyi hakusanalla myös juttuja, jotka eivät käsitelleet Ukrainan ortodoksisten kirkkojen tilannetta, vaan kuvailivat muita ortodoksisen maailman ilmiöitä, kuten Venäjän ortodoksisen kirkon sisäisiä kiistoja. Yksi juttu käsitteli perusteellisesti erästä ukrainalaista luostaria ja sen jokapäiväistä elämää. Novaja Gazetan tyyli oli kantaaottava, tosin tekstit eivät suurelta osin olleet uutisia, vaan

⁶⁷ Ven. Predostavlenie avtokefalii UPTs.

kolumneja ja näkökulmia. Kritiikkiä saivat osakseen Venäjän ortodoksinen kirkko, Konstantinopolin patriarkaatti sekä Venäjän ja Ukrainan valtiot. Kaiken kaikkiaan lehti vaikutti olevan itsenäisyyden myöntämisen kannalla.

Lähes kaikki Novaja Gazetan pidemmät analyysit koko tarkastelujaksolla olivat Aleksandr Soldatovin käsialaa. Soldatov on uskontotieteilijä ja ylläpitää credo.ru -portaalia, jossa käsitellään uskontoon liittyviä aiheita. Novaja Gazeta uutisoi vuonna 2012, että Soldatovia vastaan nostettiin syyte ääriajattelusta. Syyte liittyi dokumenttiin, jonka tuotannossa Soldatov oli mukana. Novaja Gazetan arvion mukaan syyte oli perusteeton ja sillä yritettiin hiljentää kirkkoa ankarasti arvosteleva journalisti.⁶⁸

3.3 Kriittinen diskurssianalyysi

Norman Fairclough kirjoittaa, että diskurssianalyysin kulmakiviin kuuluu kielenkäytön käsittely toimintamallina, jonka kautta ihmiset vaikuttavat ympäristöönsä, sosiaalisiin rakenteisiin. Diskurssi ja sosiaaliset rakenteet ovat dialektisessa suhteessa, jossa kumpikin vaikuttaa toiseen ja muokkaa toista jatkuvasti. Sosiaaliset rakenteet, kuten yhteiskuntaluokat, laki ja instituutiot määrittävät hyvin pitkälti kielenkäytön rajoja, mutta samalla tapamme käyttää kieltä muokkaa tai toisintaa rakenteita. Kieli ei pelkästään kuvaile maailmaa, vaan osallistuu todellisuuden rakentamiseen.⁶⁹ Richardson kirjoittaa, kriittisen diskurssianalyysin osallistua keskusteluun ja pyrkiä purkamaan sosiaalista epätasa-arvoisuutta. Diskurssit rakentavat sosiaalista todellisuutta, jolloin ne osallistuvat myös syrjivien rakenteiden tuottamiseen ja ylläpitämiseen. Kiinnostus epätasa-arvoisiin rakenteisiin tekee kriittisestä diskurssianalyysistä kriittistä.⁷⁰

Diskurssianalyysi on keskeinen viitekehys myös uskonnotutkimuksessa, ja on saavuttanut suurta suosiota. Kriittisessä diskursiivisessa uskonnotutkimuksessa voidaan tarkastella esimerkiksi diskurssia uskonnosta, siis sitä, mikä käsitetään uskonnoksi missäkin kontekstissa, mutta myös sitä, miten uskonto toimii osana valtarakenteita.⁷¹ Taira kirjoittaa, että diskursiivisessa uskonnotutkimuksessa ei tule lähteä mukaan julkiseen keskusteluun siitä, onko jokin ”uskontoa” vai ei, vaan on kiinnitettävä huomio siihen, miten ”uskonto”

⁶⁸ Novaja Gazeta, 14.2.2015. Ne bez pritšastija FSB. <https://novayagazeta.ru/articles/2015/02/15/63080-ne-bez-prichastiya-fsb>. katsottu 22.2.2020

⁶⁹ Fairclough 1992, 63–64.

⁷⁰ Richardson 2007, 26.

⁷¹ Hjelm 2016, 15.

halutaan määritellä ja kuka hyötyy määritelmistä.⁷² Taira on tutkinut esimerkiksi uusien uskonnollisten liikkeiden kamppailua julkisesta tunnustamisesta.⁷³ Ukrainan autokefaliaprosessin analysoinnissa olennaista on enemmänkin se, millaisena aineisto kuvaa ”hyvän” tai ”oikeanlaisen” uskonnollisen organisaation, ja mitkä kirkot siihen määritelmään sopivat. Aineisto luo myös kuvaa siitä, millaiset kirkon ja valtion suhteiden ”pitäisi” olla. Kiinnitän siis huomiota siihen, miten tekstit rakentavat kuvaa oikeanlaisesta kirkosta ja sen asemasta yhteiskunnassa, ja ketä tekstien tuottamat käsitykset hyödyttävät.

Jokinen, Juhila ja Suoninen luonnehtivat teoksessaan *Diskurssianalyysi* (2016), ettei diskurssianalyysia voi pitää selvärajaisena metodina, vaan se on käsitettävä enemmänkin löyhänä teoreettisena viitekehyksenä. Diskurssianalyysin piiriin sisältyy lukematon määrä erilaisia painotuksia ja käsitteitä, minkä takia kussakin tapauksessa on erikseen määriteltävä, mitä diskurssianalyysilla siinä tarkoitetaan.⁷⁴ Hjelm kirjoittaaakin, että esimerkiksi Faircloughin muutoin nerokkaassa menetelmässä ei kerrota, että jokainen tutkimus on suunniteltava yksilöllisesti, minkä vuoksi moni saattaa hämmentyä kriittisen diskurssianalyysin loputtomista mahdollisuuksista. Hjelman mukaan harva diskurssianalyytikko keskittyy samoihin asioihin, sen sijaan kukin kokoaa oman ”työkalusetinsä”, joka mahdollistaa samalla rikkaan, mutta toteutettavissa olevan tutkimusasetelman.⁷⁵

Tekstin syntyprosessi on täynnä erilaisia valintoja, lähtien siitä, mistä ylipäänsä kirjoitetaan tai puhutaan. Jokainen valinta pienimmistä kieliseikoista aina tekstin aiheeseen asti tuottaa tietynlaista versiota todellisuudesta, joka sulkee jotain ulkopuolelleen. Analysoimalla tekstiä, sen tuotannon ja kuluttamisen olosuhteita sekä sosiaalista ympäristöä, johon teksti sijoittuu, voidaan valaista näiden valintojen merkitystä ja niiden linkittymistä valtarakenteisiin.⁷⁶ Näissä valinnoissa riittäisi analysoitavaa loputtomiin, minkä takia ”oman työkalusetin” kokoaminen on relevanttia: On valittava, minkä seikkojen analysointi vastaa esitettyihin kysymyksiin. Kuvaan seuraavassa lyhyesti omaa työkalusettiäni. Avaan käsitteitä perusteellisemmin analyysin edetessä.

Fairclough kuvaa käytännöllistä kriittisen diskurssianalyysin menetelmäänsä kolmessa ulottuvuudessa: Tarkastelun kohteena ovat teksti, diskurssikäytäntö ja sosiaalinen käytäntö.⁷⁷ Tekstin analyysiä on leksikaalinen eli sanavalintojen analyysi sekä lauserakenteen analyysi.

⁷² Taira 2016, 141.

⁷³ Ks. Taira 2013.

⁷⁴ Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 21.

⁷⁵ Hjelm 2016, 23.

⁷⁶ Richardson 2007, 38.

Lisäksi voidaan kiinnittää huomiota narratiiviin ja retoriikkaan.⁷⁸ Analyysissani kiinnitän paljon huomiota sanavalintoihin ja niiden merkitykseen tietyssä kontekstissa. Sanoilla liitetään asioita toisiinsa, ja onkin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, millaisia ominaisuuksia henkilöihin tai organisaatioihin halutaan liittää. Analysoin myös lauserakenteita nostamalla muutamia huomioita verbien käytöstä, esimerkiksi aktiivin ja passiivin välisiä eroista tai modaalisten verbien käytöstä.

Fairclough kirjoittaa, että pelkästään diskurssin määrittelemisen sosiaalisesti toiminnaksi ei riitä, sillä tällöin kahden – kielen ja sosiaalisen käytännön – ulottuvuuksien väliltä puuttuu jotain. Diskurssikäytännön ulottuvuus kattaa tekstin tuotantoon ja kuluttamiseen liittyvät tekijät. Journalismin konventiot, oletukset yleisöstä ja yleisön oletukset uutisoinnista sekä uutismedian suhteet instituutioihin ovat tekijöitä, jotka muokkaavat tekstiä ja osallistuvat sitä kautta sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen. Toisaalta sosiaaliset rakenteet määrittävät sen, millaiset diskurssikäytännön tekijä teksteihin vaikuttavat.⁷⁹ Omassa työssäni analysoin diskurssikäytännön ulottuvuuden osalta lehtien suhdetta muuhun venäläiseen mediaan sekä instituutioihin, minkä lisäksi arvioin myös niiden mahdollisia kohderyhmiä. Analysoin myös venäläisen median konventioiden sekä tekstilajien vaikutusta uutisointiin.

Richardson kirjoittaa, että sosiaalisen käytännön analyysissa korostuu oletus journalismin ja sosiaalisen todellisuuden dialektisesta suhteesta. Tekstit vaikuttavat ympäristöönsä ja ympäristö teksteihin, ja sosiaalisen käytännön analyysi pyrkii tavoittamaan sen, minkälaisesta ympäristöstä on kyse tietyn tekstin kontekstissa ja mitä se merkitsee.⁸⁰

Venäjän jälkikommunistisessa kontekstissa on omat erikoisuutensa, kun sovelletaan kriittistä diskurssianalyysia. Jussi Lassila oli saman kysymyksen äärellä kirjoittaessaan väitöskirjaansa Putin-nuorten viestinnästä ja avaa prosessiaan artikkelissaan ”Kun kätkeyty agenda onkin paljas: Putin-nuorten poliittinen viestintä ja kriittisen diskurssianalyysin haasteet” (2010). Lassila kirjoittaa, että kriittisyys osana kriittistä diskurssianalyysia on esimerkiksi Faircloughin kirjoituksissa kohdistunut ennen kaikkea jälkimodernisoituvaan brittiyhteiskuntaan ja uusliberalistiseen eetokseen, joka kriittisellä diskurssianalyysilla paljastuu näennäisen viattomistakin teksteistä. Mutta miten suhtautua venäläisiin yhteiskunnallisiin teksteihin, jotka ovat avoimen poliittisia? Lassilan mukaan Venäjän ja entisen itäblokin yhteiskunnallisissa ilmiöissä on kätkeytyä agendoja, mutta niitä on etsittävä eri paikoista, kun perinteiset kriittisen diskurssianalyysin lähestymistavat olettavat. Lassilan

⁷⁷ Fairclough 1992, 71.

⁷⁸ Richardson 2007, 47.

⁷⁹ Fairclough 1992, 73.

aineistossa keskeiseksi nousi Putin-nuorten tavoite olla nuorisolle samaistuttava ja sen ristiriita perinteisen, venäläisen nuoriskuvan rakentamisen kanssa. Hän päätyi käsittelemään muun muassa länsimaisen populaarikulttuurin kuvaston valikoivaa käyttöä teksteissä, jotka lopulta pyrkivät venäläisyyteen.⁸¹

Oma aineistoni vaatii myös perinteisen kriittisyyden uudelleenmäärittelyä, sillä erityisesti Izvestijan tekstit ovat avoimen poliittisia, eikä niiden agenda suinkaan ole piilossa. On siis kiinnitettävä huomiota siihen, mitä muuta kuin sanatasolla ilmi tuodun agendan tekstit sisältävät riviensä välissä. Vaikka Izvestijan agenda ei olisikaan kovin taidokkaasti kätkeyty, pidän silti mielekkäänä tehtävänä eritellä sitä, minkälaisilla diskursiivisilla keinoilla näkemyksiä tuodaan esiin. Uutisoinnin tarkka analyysi voi osoittaa kirkon ja valtion tavoitteiden yhteneväisyyttä tai ristiriitoja, vaikka teksti olisikin luonteeltaan propagandistista. Monet Izvestijan puheenaiheista ovat tutkijoiden jo aiemmin tunnistamia, mutta nyt haluan kiinnittää huomiota siihen, miten näiden aiheiden käsittely ottaa kantaa uskontoon ja sen rooliin yhteiskunnassa yleensä. Izvestijan osalta on mielekästä eritellä, miten kirkon politiikka ulottuu ulkopoliitiikkaan, ja miten uskonnolla oikeutetaan valtarakenteita. Novaja Gazetan näkökulmat ovat vastakkaisia, mutta pyrinkin tarkastelemaan sitä, onko vastakkaisilla näkökulmilla jaettuja näkemyksiä siitä, minkälainen kirkko on hyvä, ja mikä rooli sillä pitäisi yhteiskunnassa olla.

Aineistoa läpikäydessäni huomasin, että Izvestija toistaa monia niistä teemoista, jotka ovat tutkijoiden mukaan olleet kirkon ja valtion yhteisiä tavoitteita. Ajatus ”venäläisestä maailmasta” sekä kanonisesta territorista ovat läsnä ja niitä perustellaan Rusin historian tapahtumilla. Kirkon ja valtion länsikielisyys on nähtävissä: länteen liitetään negatiivisia ajatuksia liberaaleista arvoista ja Ukrainan valtionjohto liitetään osaksi länttä. Novaja Gazetan analyysissä tarkastelen, millaista vastustusta kirkon ja valtion yhteinen retoriikka saa. Lehdet eivät ole toisiinsa yhteydessä mutta puheenaiheet tuntuvat silti olevan samoja: Novaja Gazeta vastaa Izvestijan esittämiin ajatuksiin tietäen, että ne puhuttavat venäläisessä yhteiskunnassa.

Valitsemani teemat alaluvuissa 4.1-5.1. perustuvat kirkon ja valtion aiemmin tunnistetuille yhteisille tavoitteille: Luku 4.1. käsittelee kanonisen territorion ja venäläisen maailman esiintymistä aineistoissa, luku 4.2. taas näiden käsitteiden perustelua historialla. Luvussa 4.3. pureudun siihen, mihin ryhmiin kirkot halutaan liittää ja miten niitä kuvaillaan: Tämä liittyy olennaisesti siihen, minkälaiset organisaatiot voidaan liittää osaksi ”venäläistä maailmaa”, ja miten nämä määritelmät vaikuttavat kirkkojen uskottavuuteen. Luvussa 5.1.

⁸⁰ Richardson 2007, 114.

⁸¹ Lassila 2010, 185; 190; 193.

pureudun tarkemmin länsikielteisyyteen ja sen merkitykseen osana autokefaliaprosessin käsittelyä. Alaluku käsittelee myös autokefaliakiistan suhdetta Venäjän ulkopoliittikkaan.

Luvussa 5.2. käsittelen enemmän sitä, minkä lehdet jakavat. Kumpikin lehti syyttää vastapuolta monenlaisista asioista, mutta suhde politiikkaan on saman kaltainen. Analysoin sitä, mitkä perusajatuksen uskonnon ja politiikan suhteesta ohjaavat keskustelua laajemmin, kuin yhden lehden tasolla. Luvussa 5.3. erittelen lehtien suhdetta muuhun mediaan ja venäläisiin instituutioihin ja arvioin niiden mahdollisuuksia vaikuttaa. Luvun 4 teemat keskittyvät kuvailemaan eri kirkkojen uskottavuuden ja vaikutusvallan rakentumista mediassa. Luvussa 5 analysoin kirkkojen uskottavuuden merkitystä venäläisessä yhteiskunnassa laajemmin.

4. Ortodoksisen maailman yhtenäisyys – Ukrainan ja Venäjän kirkot osana laajempaa kulttuurista yhteisöä

4.1 ”Patriarkat aloittavat suuren sodan” – kirkkojen väliset suhteet ja kanoniset lait

Tarkastelujakson alussa Izvestijan uutisissa siteerattiin paljon Moskovan patriarkaatin edustajia, jotka olivat huolissaan ”maailmanlaajuisen ortodoksisuuden” kohtalosta, ja siihen mahdollisesti syntyvästä skismasta, jos Konstantinopolin ja Porošenkon yhteinen projekti jatkuu. Myös lehden kolumnistit olivat samaa mieltä. Tässä alaluvussa käsittelem ortodoksisen maailman yhtenäisyyden toistuvaa teemaa aineistossa. Tarkastelen sitä, millaisilla valinnoilla aineistossa luodaan tai puretaan kuvaa ortodoksisesta yhteisöstä, ja mitä seurauksia yhteisön sääntöjen rikkomisella voi lehtien mukaan olla. Yhtenäisyys on merkittävämpi teema Izvestijassa ja Novaja Gazeta keskittyy enemmän kyseenalaistamaan ”kanonisuuden” merkitystä keskustelussa.

Yhtenäisyyden teeman suuri merkitys Izvestijalle näkyy jo siinä, että yksi toistuvimmista sanoista Izvestijan teksteissä on yhtenäisyys, *jedinstvo*. Izvestijaan tarkastelujaksolla kolme kertaa kirjoittanut politologi Denis Denisov luonnehti Ukrainan kirkon tilannetta 19.4.2018 seuraavasti:

”Toiseksi, kiovalaisten vallanpitäjien strategiassa erottaa Ukraina ja Venäjä toisistaan, tällainen tapahtuma [autokefalian myöntäminen] nähdään taktisena voittona taistelussa venäläisortodoksisen sivilisaation yhtenäisyyttä vastaan.”⁸²

Terminä ”ortodoksisen maailman” tai ortodoksisen kirkon yhtenäisyys toistui tiuhaan niin kolumneissa ja analyyseissa, kuin uutistekstissäkin.

Havainnollistan seuraavissa esimerkeissä, miten Izvestijan valinta tukea ”ortodoksisen maailman” yhtenäisyyspyrkimyksiä päättyy lopulta tukemaan Moskovan patriarkaatin valta-asemaa Venäjällä ja maailmalla. Moskovan patriarkaatista ja sen liittolaisista luodaan käsitystä ”ainoina oikeina” ortodokseina. Valta-aseman tukeminen tekee Moskovan patriarkaatista käyttökelpoisemman liittolaisen myös valtiolle.

Izvestija toi aktiivisesti esiin myös muiden, kuin Venäjän ortodoksisen kirkon tai ukrainalaisten kirkkojen näkemyksiä. Esimerkiksi jutut otsikoilla ”Paikalliset kirkot esittivät

⁸² IZ 4.

vastalauseen Kiovan suunnitelmille autokefaliasta”⁸³ ja ”Puolalaiset piispat eivät tukeneet Kiovan aloitetta autokefaliasta”⁸⁴ ilmeistyivät toukokuussa. Myöhemmin tarkastelujaksolla siteerattiin kreikkalaisen metropoliitan syytöksiä Bartholomeusta kohtaan, ilmoitettiin Antiokian kirkon halusta kutsua koolle yleisortodoksinen kokoontuminen Ukrainan tilanteen takia sekä tuotiin useamman kerran esiin Valko-Venäjän kirkon kannanottoja Ukrainan autokefaliaa vastaan. Myös Ulkovenäläisen ortodoksisen kirkon edustajien näkemyksiä tuotiin esiin, ja ilmoitettiin, kun Ulkovenäläinen kirkko seurasi Moskovan esimerkkiä ja rikkoi ehtoollisyhteyden Konstantinopolin kanssa. Sisältövalinnoillaan Izvestija tuo siis aktiivisesti esiin maailmanlaajuisia ortodoksista yhteisöä, jonka kaikkien jäsenien lupa tarvitaan muutoksien tekemiseksi.

Izvestija puhuu Kiovan patriarkaatin ja Ukrainan autokefaalisesta kirkosta ja myöhemmin syntyneestä uudesta kirkosta poikkeuksetta käyttämällä joko termiä ”tunnustamaton”, ”ei-kanoninen” tai ”skismaattinen”. Moskovan patriarkaatin alaista Ukrainan ortodoksista kirkkoa taas kutsutaan ”itsehallinnolliseksi”. Analyysseissa ja kolumneissa tunnustamattomia kirkkoja arvosteltiin suoraan, ja tunnustetun kirkon itsenäisyyttä korostettiin eksplisiittisesti. Arvottava käsite skismaattinen toistui erityisen usein ja sitä käytettiin kaikkien autokefaliaa tukevien henkilöiden ja tahojen yhteydessä.

Richardson kirjoittaa, että ensimmäinen osa lähes mitä tahansa diskurssianalyysia on sanavalintojen tarkastelu. Sanat sisältävät konnotaatioita ja välittävät näin kuvan sosiaalisesta todellisuudesta ja arvoista siinä yhteiskunnassa, johon teksti sijoittuu. Richardson nostaa esimerkiksi tyypillisesti sotatilanteessa käytettyjä ilmaisuja: Vastapuolella on sotakoneisto, omalla puolella taas armeija, laivasto ja ilmavoimat. Ilmaisuja voisi käyttää myös toisinpäin, mutta valinta on tehty tietyllä tavalla.⁸⁵ Tiettyjen kirkkojen ei-kanonisiksi tai skismaattiseksi profilointi vaikuttaa siihen, kuinka vakavasti niiden edustajien kannanotot tulee ottaa, etenkin kun Izvestija itse määrittelee mitä ”kanonisuudella” tarkoitetaan ja miksi se on tärkeää.

Huhti-toukokuun jutuissa fokus oli vielä Petro Porošenkon sanomisissa, kun asiantuntijat sekä kirkon edustajat eivät uskoneet uuden kirkon syntyvän tai Konstantinopolin ottavan Porošenkon pyyntöä vakavasti. Juttujen sävy alkoi muuttua siinä vaiheessa, kun Bartholomeus lähetti edustajansa, piispat USA:sta ja Kanadasta, Kiovaan. Syyskuun 7. ja 8. päivinä ilmestyivät muun muassa seuraavat otsikot:” Venäjän ortodoksinen kirkko nimitti

⁸³ IZ 13.

⁸⁴ IZ 14.

⁸⁵ Richardson 2007, 48.

Bartholomeuksen toimia [piispojen lähettämistä] suureksi rikkomukseksi”⁸⁶, sekä ”Venäjän ortodoksinen kirkko rikkoo yhteydet Konstantinopoliin, jos Ukrainalle myönnetään autokefalia”⁸⁷. Lisäksi 8.9. julkaistiin video, jossa metropoliitta Hilarion kertoo yhteyksien katkaisun välttämättömyydestä, jos ”tämä katale ja petollinen projekti viedään loppuun saakka”. Syyskuun 14. päivä Venäjän ortodoksinen kirkko antoi varoituksen ja veti osallistumisensa pois niistä kirkollisista elimistä, joita Konstantinopoli puheenjohtaa. Lisäksi patriarkka Bartholomeuksen muistaminen jumalanpalveluksissa lopetettiin.⁸⁸

Lokakuussa Bartholomeus vapautti Kiovan patriarkatin johtajan Filaretin sekä Ukrainan autokefaalisen kirkon johtajan Makariuksen pannasta. Tämän seurauksena Venäjän ortodoksisen kirkon synodi kokousti 15.10. ja päätti rikkoa ehtoollisyhteyden Konstantinopolin kanssa. Izvestijan toimittajat Elena Loriga ja Valerija Nodelman kirjoittivat 16. lokakuuta täydellisestä erosta, joka pakottaa koko ortodoksisen maailman valitsemaan Moskovan ja Konstantinopolin välillä. Tilannetta verrataan kristillisten kirkkojen historian suurimpiin skismoihin:

Tähän asti kristinuskossa on ollut kaksi suurta skismaa. Ensimmäinen tapahtui vuonna 1054, kun Rooman paavi julkaisi bullan, jolla katkaistiin yhteys Konstantinopoliin ja muihin patriarkatteihin. Tuloksena kristillinen kirkko jakautui läntiseen ja itäiseen haaraan – katolilaisiin ja ortodokseihin. Ja vuonna 1517 läntinen kristinusko hajaantui katolilaisiin ja protestantteihin. Miten nyt kehittyvät suhteet paikallisten ortodoksisten kirkkojen välillä, selviää lähiaikoina. Kunkin niistä on valittava, kenen puolella ovat – Konstantinopolin vai Venäjän ortodoksisen kirkon.⁸⁹

Izvestijan teksteistä ja videoista välittyy dramaattinen tunnelma. Lehti antaa ymmärtää, että ortodoksinen maailma on vaarassa.

Marraskuussa julkaistiin kaksi tekstiä, jotka molemmat sisältävät ilmaisen ”Näiden toimenpiteiden seurauksena Venäjän ortodoksinen kirkko oli pakotettu katkaisemaan yhteydet Konstantinopoliin.”⁹⁰ Ilmaisui esiintyi kummassakin tekstissä loppupuolella, niissä pätkissä, jotka olivat toistoa aiemmista tapahtumista. Izvestijan tekstit luovat dramaattisilla sanavalinnoilla sekä suuriin skismoihin vertaamalla kuvaa tilanteesta, jossa toiminnan mahdollisuuksia on hyvin vähän: Moskovan patriarkatin on pakko katkaista yhteydet Konstantinopoliin, jos autokefalia etenee, ja jos näin käy, siitä seuraa tuhoa koko ortodoksiselle maailmalle.

Tämän tyylinen vaihtoehtojen rajaamisen strategia on Richardsonin mukaan tyyppillistä sotapropagandassa, siinä vaiheessa, kun ennalta perustellaan jonkin alueen miehittämistä.

⁸⁶ IZ 26.

⁸⁷ IZ 28.

⁸⁸ IZ 35.

⁸⁹ IZ 108.

⁹⁰ IZ 141; IZ 142.

Tällöin tekstit pyrkivät asettamaan toiminnalle joko-tai -tyyppisiä rajoitteita, ja näin perustelemaan, miksi tietty toimintatapa on parempi. Richardsonin esimerkissä Iso-Britannian ja USA:n uutisoinnissa perusteltiin Irakin sotaan lähtemistä toteamalla, että ”tehdään jotain”, sen sijaan, että ”ei tehdä mitään”. Diplomaattisen ratkaisun leimaaminen toimettomuudeksi rajasi sen pois toimintamahdollisuuksista.⁹¹

Mitä seurauksia ”maailmanlaajuisen ortodoksisuuden” rikkoutumisella voi Izvestijan mukaan olla? Tarkastelujakson alkupuolella, ennen kuin päätöksiä autokefaliasta oli tehty, Izvestijassa kirjoitettiin paljon ”verenvuodattamisen uhasta” ja sodan mahdollisuudesta Ukrainassa. Izvestijan toimittaja Nikolai Podgornyj muun muassa kirjoitti tekstin otsikolla ”Päädyttiin hajaannukseen – miksi Porošenkon aloite voi johtaa veriseen uskonnolliseen sotaan Ukrainassa”⁹² Sodan uhasta puhuttaessa käytetään spekuloiavaa muotoa ”voi johtaa verenvuodattamiseen”.

Richardson mainitsee yhtenä lauserakenteen analyysin työkaluna modaalisuuden. Sillä tarkoitetaan modaalisten, eli tahtoa, pakkoa, mahdollisuutta tai kehotusta ilmaisevia verbejä. Richardson kuvailee, että ehdottomia modaalisia ilmauksia, kuten *täytyy* tai *on välttämätöntä* ilmaisevat auktoriteettia ja niitä käytetään napakoissa, sensaatiomaisissa teksteissä tehokeinona. Hän kuitenkin painottaa, että väljemmillä ilmaisuilla voi olla yllättäviä muutoksia merkityksessä: Jos kirjoitetaan, että jotain pahaa *voisi* tapahtua paradoksaalisesti lisää ilmaisuuden uhkaavuutta. Richardsonin mukaan tämä ei ole mikään uusi propagandistinen tekniikka, vaan sitä on käytetty jo pitkään nostattamaan uhkakuvia ilman mitään varsinaista sisältöä, spekuloiden.⁹³ Myös Aleksandr Soldatov kiinnitti huomiota verenvuodattamisen uhkaan, josta kirkon ja valtionjohdon edustajat puhuvat. Kolme päivää sen jälkeen, kun USA:n ja Kanadan piispat lähetettiin Kiovaan, hän kirjoittaa:

Viimeisen kolmen päivän trendinä Moskovon hierarkkien suunnalta ovat olleet ”varoitukset” massiivisista verenvuodatuksista Ukrainassa autokefalian takia. Jopa menneisyydessä pehmeä ja liberaali metropoliitta Hilarion (Alfejev) teroittaa, että verenvuodattamista ei voi estää. Ja se kuulostaa uhkaukselta.⁹⁴

Novaja Gazetassa termiä *skismaattinen* käytettiin Ukrainan kirkkoista poikkeuksetta lainausmerkeissä, ja yhteyksissä, joissa viitattiin Moskovon patriarkaatin näkemyksiin Ukrainan kirkkojen tilanteesta. Aleksandr Soldatovin teksteissä lainausmerkeissä esiintyvät myös Izvestijassa usein vilisevät käsitteet *maailmanlaajuinen ortodoksisuus*, *kanoninen* ja vastaavasti *ei-kanoninen*. Käsitteet ovat Soldatovin kirjoittaman mukaan Moskovon

⁹¹ Richardson 2007, 178–179.

⁹² IZ 6.

⁹³ Richardson 2007, 60–61.

⁹⁴ NG 13.

patriarkaatin sanastoa, ja esiintyvät Venäjän ortodoksisen kirkon ja Ukrainan Moskovan patriarkaatin alaisen kirkon edustajien argumenteissa autokefaliaa vastaan. Lainausmerkeillä Soldatov kyseenalaistaa käsitteiden pätevyyden, mutta Izvestija käyttää niitä niin antaessaan kirkon edustajille puheenvuoroja, kuin omassa uutistekstissäänkin.

Novaja Gazetasta välittyy kuva kahden suuren kirkon valtataistelusta, jossa sivulliset jäävät jalkoihin. Tästä kertovat esimerkiksi Aleksandr Soldatovin analyysien otsikot toukokuulta ja syyskuulta: ”Valtaistuinpeli”⁹⁵– uhkaako ortodoksisuutta uusi skisma ja hengelliset jäähyväiset Ukrainalle?”⁹⁶ sekä ”Patriarkat aloittavat suuren sodan – johtaako autokefalian myöntäminen Ukrainan kirkolle skismaan ortodoksisessa maailmassa”⁹⁷. Kummankin patriarkaatin, Moskovan ja Konstantinopolin näkökanta siihen, miksi Ukraina on heidän aluettaan, selitetään auki. Verrattuna Izvestijaan voi sanoa, että Soldatov katsoo tilannetta kolmannen osapuolen näkökulmasta. Novaja Gazeta vahvisti kuvaa valtataistelusta käyttämällä sotasanastoa:

”Blitz-krieg” on Konstantinopolin patriarkaatin tietoinen taktiikka, joka pyrkii siihen, ettei Moskovan patriarkaatti ehdi saada kannattajiaan liikkeelle ennen autokefalian julistamista.⁹⁸

Soldatov on Izvestijan toimittajien kanssa yhtä mieltä siitä, että ortodoksinen maailma on valinnan edessä, kun kaksi voimakeskusta kamppailevat keskenään. Soldatov ei kuitenkaan usko, että Venäjän ortodoksisella kirkolla on riittävästi liittolaisia, jotta se voisi säilyttää valta-asemansa. Venäjän ortodoksinen kirkko vetoaa siihen, ettei autokefalia ole kanoninen, jos kaikki ortodoksiset kirkot eivät sitä hyväksy. Soldatov ei kuitenkaan usko, että kanonisuudella on tässä tapauksessa merkitystä.

On vaikea kuvitella ukrainalaista riviseurakuntalaista, joka nykyisen venäläisukrainalaisen konfliktin takia tosissaan uskoisi, että koko ”maailmanlaajuinen ortodoksisuus” hetkessä menettäisi kanonisuutensa ja ortodoksisuutensa, ja että se säilyisi Venäjän ortodoksisella kirkolla ainoana maailmassa.⁹⁹

Katja Richters argumentoi kuitenkin, että ukrainalaisille kirkon viranhaltijoille kaanonilla on merkitystä. Hänen mukaansa moni heistä samaistuu voimakkaasti itsenäiseen Ukrainaan, mutta ei tahdo tukea Kiovan patriarkaattia sen kyseenalaisen aseman takia. Richters pitää kanonisuutta merkittävänä syynä monen papin jäämiselle Moskovan patriarkaatin piiriin, sen ohella, että Filaretin saama kohtelu aiheuttaa pelkoa.¹⁰⁰ Sekä Novaja Gazetassa että

⁹⁵ venäjänkielinen nimi Game of Thrones -kirjasarjalle, Igra v prestoli.

⁹⁶ NG 3.

⁹⁷ NG 9.

⁹⁸ NG 12.

⁹⁹ NG 13.

¹⁰⁰ Richters 2013, 113.

Izvestijassa spekuloidaan, että autokefalian lopullinen merkitys on nyt Ukrainan seurakuntien ja pappien käsissä. Seurakunnat päättävät itse, haluavatko liittyä uuteen kirkkoon vai jäädä Moskovan patriarkaattiin, joten Richtersin pohdinnoista päätellen Izvestijan korostamalla ja Novaja Gazetan vähättelemällä kanonisuudella voi olla lopputuloksen laajuuden kannalta suurikin merkitys.

Korostamalla kanonisuuden ja sääntöjen noudattamisen merkitystä Izvestijassa voimistetaan näkemystä Moskovan patriarkaatin legitiiminä uskonnollisena organisaationa. ”Kanonisuus” voi vaikuttaa triviaalilta teologiselta termiltä, mutta sitä käytetään tässä kontekstissa sulkemaan Ukrainan itsenäisyyteen pyrkivät kirkot ryhmän ulkopuolelle. Poissulkeminen voi vaikuttaa siihen, minkälaisia valintoja papisto ja seurakuntalaiset Ukrainassa tekevät. Lisäksi Moskovan patriarkaatin ja sen liittolaisten näyttäminen voimakkaana joukkona vaikuttaa myös siihen, millaisena poliittisena keinona kirkon suosiota voidaan käyttää.

4.2 ”Pyhä Rus, mutta ilman Putinia” – kilpailevia historiakäsityksiä

”Russkij Mir” eli venäläinen maailma on venäläisessä diskurssissa tiuhaan esiintyvä käsite, jonka merkitys on tulkinnanvarainen. Yleisesti sanaparilla tarkoitetaan venäläisiä, joita yhdistää kieli ja kulttuuri, vaikka he eivät asuisi Venäjän alueella. Kirkon diskurssissa venäläinen maailma ja pyhä Rus ovat osittain päällekkäisiä käsitteitä, joilla tarkoitetaan venäläisten hengellistä yhteyttä. Pyhä Rusin on määritelty kattavan Venäjän, Valko-Venäjän ja Ukrainan alueet. Läheinen käsite on myös kanoninen territorio, joka viittaa historialliseen määräykseen siitä, ettei samalla alueella voi olla useita ortodoksikirkkoja. Nykyään kirkkoja toimii rinnakkain, mutta Venäjän ortodoksisen kirkon puheessa kanoninen territorio on edelleen läsnä: Usein käsitteen katsotaan kattavan Georgiaa ja Armeniaa lukuun ottamatta entisen Neuvostoliiton alue.¹⁰¹

Tässä alaluvussa analysoin Rusin historian eri tulkintoja ja niiden painoarvoa aineistossa. Vertailen havaintojani venäläisen identiteetin asiantuntija Vera Tolzin näkemyksiin sekä Katja Richtersin näkemyksiin Ukrainan historiallisesta merkityksestä Moskovan patriarkaatille. Rusin kaste on voimakas myytti, jonka tunnearvoa hyödynnetään edelleen venäläisessä julkisessa diskurssissa. Kirkon ja valtion yhteinen Russkij Mir -projekti, tai Venäjän idean projekti, jonka mainitsin luvussa 2.3, ammentaa kuvastoa maan ja kirkon

¹⁰¹ Laine & Saarelainen 2017, 7–9.

historiasta, jolloin valtavirran ja opposition välinen taistelu käydään siinä, kumman historiatulkinta on uskottavampi.

Izvestijaa kiinnostavat ukrainalaisten näkemykset Rusin historiasta. Teksti otsikolla ”Yli 70% ukrainalaisista pitää itseään Kiovan Rusin seuraajina” julkaistiin 21. elokuuta. Jutussa kerrotaan, että yli puolet ukrainalaisista näkee Kiovan patriarkaatin oikeudeksi pitää itseään koko ortodoksisen kirkon historiallisena perillisenä. Tämän mielipiteen kannatus on kasvanut puolitoistakertaiseksi kymmenen vuoden aikana.¹⁰² Izvestija liittää ukrainalaisten näkemyksen alkuperästään ajankohtaiseen kiistaan ensinnäkin siten, että tämä uutinen löytyy Ukrainan kirkon autokefaliaa koskevalta aihe sivulta. Lisäksi tämänkin tekstin lopusta löytyy ns. kertausosio, jossa kerrotaan Ukrainassa toimivista kirkkoista, ja presidentti Porošenkon pyynnöstä autokefalian myöntämiseksi. Teksti ei siis sisällä uutta informaatiota autokefaliasta, vaan mielipidekyselyn tulokset on haluttu liittää osaksi keskustelua.

Rusin historia ja erityisesti omistajuus siitä on tiukasti sidoksissa siihen, miten nykyajan kirkkokiistaa pitäisi tulkita. Historian kulku ja perinne ovat perusteita tietyille mielipiteille ja toiminnalle, mitä lehdet tuovat esille hieman eri näkökulmista: Izvestija pitää perinteitä ja niiden oikeaa tulkintaa aktiivisesti esillä, kun Novaja Gazeta puolestaan kyseenalaistaa ”oikean” tulkinnan ja tuo esiin erilaisia näkökulmia.

Ymmärtääkseen Ukrainan kirkon merkitystä Moskovan patriarkaatille, on Richtersin mukaan kiinnitettävä huomiota siihen, minkälainen rooli Ukrainalla on ollut slaavilaisen ortodoksisuudessa ja venäläisessä identiteetissä ylipäänsä. Legenda ruhtinas Vladimirin kasteesta hyväksytään yleisesti Venäjän ortodoksisessa kirkossa ja sen ulkopuolella. Tämän takia Kiova nähdään koko itäisen ortodoksisuuden kehtona ja kaikkien venäläisten kaupunkien äitinä. Ortodoksikirkon johto siirtyi 1200–1400 -lukujen aikana mongolivalloituksen seurauksena ensin Vladimiriin ja sittemmin Moskovaan, jolloin Kiovan keskeinen asema heikkeni. Venäjän ortodoksinen kirkko julisti itsensä autokefaaliseksi vuonna 1448, ja itsenäisyys hyväksyttiin yleisesti vasta 1589. Vuonna 1654 osia Ukrainan alueesta luovutettiin Venäjälle. Kirkko seurasi esimerkkiä vuonna 1685, ja Moskovan patriarkaatti sulautti Kiovan metropoliksen itseensä, ja alkoi venäläistää sitä.¹⁰³ Ukrainan aluetta 1600-luvulla hallinnut Kasakkahetmanaatti erosi historioitsijoiden mukaan Moskovasta kulttuurisesti, poliittisesti ja kielellisesti. Myös kirkkoilla oli keskenään erilainen

¹⁰² IZ 22.

¹⁰³ Richters 2013, 100.

taiteellinen perinne. Eri lähteet antavat ymmärtää, että venäläiset ja ukrainalaiset pitivät toisiaan eri kansoina 1600-luvulla.¹⁰⁴

Venäläisen identiteetin asiantuntija Vera Tolz kirjoittaa, että aina 1700-luvulta 1980-luvulle asti valtio ja älymystö rakensivat ja levittivät Venäjällä voimakkaita kansallisia myyttejä, jotka olivat välttämättömiä venäläisen identiteetin rakentumisessa. Merkittävimpiä niistä ovat käsitys siitä, että Venäjän kansallisvaltio kattoi koko Venäjän imperiumin tai Neuvostoliiton alueen. Toisena hän mainitsee käsityksen siitä, että Venäjän rajat laajentuvat ja ovat jatkuvassa muutoksessa. Kolmas on käsitys Kiovan Rusista ensimmäisenä versiona venäläisestä kansallisvaltiosta ja näin ollen venäläisten, ukrainalaisten ja valkovenäläisten yhteisistä juurista.¹⁰⁵

Tolzin mukaan Neuvostoliiton hajoaminen haastoi näitä myyttejä. Tämä näkyi muun muassa venäläisen julkisen keskustelun suhtautumisessa Ukrainan itsenäistymiseen. Media kirjoitti Ukrainasta enemmän, kuin muista entisistä Neuvostoliiton jäsenmaista, ja erityisesti kommunistilehdissä peräänkuulutettiin Neuvostoliiton uudelleen perustamista ja hyödynnettiin 1800-luvulta peräisin olevaa käsitettä ”kolmijakoisesta ortodoksisesta venäläisestä kansasta”, johon kuuluivat Ukraina, Valko-Venäjä ja Venäjä. Myös liberaalimmat lehdet, joihin Tolz 1990-luvun alussa luokitteli Izvestijan ja Komsomolskaja Pravdan, pitivät Ukrainan itsenäistymistä uhkana Venäjälle.¹⁰⁶

Tolzin kuvaamat myytit ovat läsnä myös aineistossa, ja eri käsitykset historian kulusta niin kansojen kuin kirkkojenkin yhteisistä tai erillisistä juurista puhuttavat. Kumpikin lehti kuvailee Rusin kasteen 1030-vuotispäivän juhlallisuuksia. Monet Izvestijassa ääneen pääsevät Moskovan patriarkaatin edustajat ja politiikan asiantuntijat myös viittaavat Ukrainan ja Venäjän yhteiseen historiaan. Izvestijassa ilmestyi myös uutinen otsikolla ”Porošenko kertoi oman näkemyksensä Rusin kasteesta”¹⁰⁷. Izvestija referoi Porošenkon puhetta, jossa hän kertoo Vladimirin kastaneen Ukrainan, ei Russia. Tuolloin sai Porošenkon mukaan alkunsa Ukrainan kirkko, jonka äitikirkko on Konstantinopolissa. Hän korosti, että Ukrainan kirkko oli Venäjän kirkon äiti, eikä päinvastoin. Jutun sävy on pilkallinen ja Porošenkon näkemys halutaan tuoda esiin hänen omana sepityksenään.

Lehti käy muissa teksteissään seikkaperäisesti läpi kirkkojen historiaa, ja selventää monessa kohtaa, että vuoden 1686 päätöksessä Kiovan metropoli yhdistettiin Moskovaan, mikä tekee Ukrainasta Moskovan patriarkaatin kanonista territoriota. Kuten edellisessä

¹⁰⁴ Richters 2013, 100.

¹⁰⁵ Tolz 2002, 235.

¹⁰⁶ Tolz 2002, 235; 238–239.

alaluvussa kävi ilmi, Izvestija tuo esiin sääntöjen merkityksen ortodoksisen yhteisön toiminnassa. Historialliset päätökset ovat keskeisessä roolissa sääntöjen tulkinnan oikeuttamisen keinona. Syyskuun 18. päivän julkaisussa selitetään ensin, että 1600-luvulla Ukrainan länsiosissa ortodoksisia uskovaisia vainosivat uniaatit ja katolilaiset, mutta tilanne muuttui vuonna 1654, kun Ukraina liitettiin Venäjään. Tämän jälkeen puhutaan vuoden 1686 tapahtumista:

Vuonna 1686 Kiovan metropolista tuli osa Moskovan patriarkaattia. Hyväksynnän liitolle antoi Konstantinopolin ortodoksinen kirkko. Nyt yhtenäisyyttä uhkaa nykyinen Konstantinopolin patriarkka. Hän aikoo myöntää Ukrainan ortodoksiselle kirkolle autokefalian.¹⁰⁸

Vuoden 1686 päätöksen tulkinta herättää keskustelua ja kumpikin lehti tarjoaa siihen oman näkökulmansa. Soldatovin mukaan 1686 Konstantinopoli ei luovuttanut Kiovan metropolia Moskovalle ”oikeasti” vaan ratkaisu oli väliaikainen ja johtui silloisesta poliittisesta tilanteesta. Sodan takia Konstantinopoli delegoi Moskovalle joitakin Kiovan patriarkaattia koskevia oikeuksia, mutta ei siirtänyt sitä kokonaan Moskovan alle. Hän kirjoittaa, että Konstantinopoli toimii nyt täysin loogisesti, eikä sen toimintaa voi haukkua ”petolliseksi aggressioksi”.¹⁰⁹

Anni Mäkeläinen tarkasteli pro gradussaan *Krim: historiapolitiikka, interventio ja suvereniteetti. Venäjän median retoriikkaa Ukrainan kriisissä* (2016) venäläisen median historiaan ja kansainväliseen oikeuteen pohjautuvaa argumentaatiota, jossa Kosovon itsenäistymistä käytetään ennakkotapauksena oikeuttamaan Krimin valtausta. Hänen huomionsa historian roolista retoriikassa ovat yhteneviä oman aineistoni kanssa: Historian tärkeyttä argumenttina ei kyseenalaisteta, ja sitä pidetään jopa subjektina, jonka kohtelulle on rajoitteita. Mäkeläinen kirjoittaa, että historia näyttäytyy Krim-utisoinnissa toimijana, jolla on jokin objektiivisesti määriteltävä suositeltava olotila. Krimin valtaaminen siis nähtiin historian oikealla puolella olemisena, pitkäaikaisen vääryyden korjaamisena.¹¹⁰

Edellä oleva katkelma Izvestijasta on myös esimerkki siitä, että historialla nähdään olevan tietty määrittelevä vaikutus siihen, miten tapahtumien tulisi edetä. Argumentaatio on siis tältä osin samanlaista, kuin Krimin valtauksen uutisoinnissa. Autokefaliaprosessin uutisoinnissa hyödynnetään paljon samaa argumentaatiota, kuin Ukrainaan liittyvässä uutisoinnissa yleensä, ja tuttuus tekee argumenteista helpommin hyväksyttäviä yleisölle.

¹⁰⁷ IZ 15.

¹⁰⁸ IZ 42.

¹⁰⁹ NG 9.

¹¹⁰ Mäkeläinen 2016, 65–66.

Yhteistä Mäkeläisen havaintojen kanssa on myös huoli ”veljeskansojen”, siis venäläisten, ukrainalaisten ja valkovenäläisten yhteisöllisyydestä. Historiallinen yhteys on Izvestijassa peruste sille, että yhteyden tulee myös jatkua. Kirkkokontekstissa tämä ajatus näkyy *kanoninen territorio* -käsitteen käytössä. Se nähdään historiallisen luonteensa takia itsestäänselvästi puolustamisen arvoisena asiana.

Novaja Gazeta tuo esille erilaisen käsityksen Kiovan Rusin historiasta ja sen jatkuvuudesta pitkällä Potšaevin luostarista kertovalla artikkelilla. Länsi-Ukrainassa sijaitsevaa suurta luostarikeskusta on pidetty Moskovalle myönteisenä ”moskvofiilisenä” luostarina, ja Novaja Gazetan kirjeenvaihtaja kertoo luostarista tarkemmin vietettyään alueella neljä vuotta. ”Moskvofilia” liittyy kirjeenvaihtajan mukaan enemmänkin tsaarin aikojen kaipaamiseen, ja Venäjän valtiohallintoa kohtaan ei ole luostarissa oltu myönteisiä enää Nikolai II:n jälkeen. Luostarin edustaja, laiha ja köyhä mies kertoo odottavansa pyhää Russia uudestaan maan päälle hyvin pian. Hänen mukaansa salainen tsaari palaa pian ihmisten keskuuteen ja voittaa Putinin suuressa taistelussa, minkä jälkeen jatkaa taistelua antikristuksen kanssa.¹¹¹ Luostarin ja sen ihmisten laaja käsittely tuo esiin vaihtoehtoisen tulkinnan pyhän Rusin merkityksestä nykypäivänä, mikä kyseenalaistaa valtaviiran tulkinnan siitä, mitä ”Pyhä Rus” ylipäänsä tarkoittaa, ja tuleeko sitä pitää keskustelussa relevanttina käsitteenä.

Voimakkaiden kansallisten myyttien käyttö ja historiapolitiikka eivät ole uusia ilmiöitä venäläisessä poliittisessa keskustelussa, eikä autokefaliakiistan uutisointi tee tässä poikkeusta. Historia on Izvestijan jutuissa peruste sille, miksi luvussa 4.1. käsitelty ”kanonisuus” on tärkeää. Izvestija hyödyntää jo olemassa olevia argumentteja ”venäläisen maailman” puolesta ja samalla pönkittää niiden toimivuutta jatkossakin.

4.3 Radikaalit ”filaretistit” ja rahanahneet piispat – kirkkojen profilointi ja kamppailu uskottavuudesta

Izvestijalla ja Novaja Gazetalla on hyvin erilaiset puhetavat Ukrainan ja Venäjän eri kirkkoista. Jos ortodoksinen maailma on valinnan edessä, kuten aineisto antaa ymmärtää, millaisina vaihtoehtoina Ukrainan ja Venäjän kirkot sekä Konstantinopolin patriarkaatti näyttäytyvät lukijoille, ja mikä on riviortodoksin rooli koko kuviossa? Izvestija keskittyy kuvailemaan Ukrainan tunnustamattomia kirkkoja, joista uusi kirkko muodostuu. Novaja Gazeta taas

¹¹¹ NG 1.

kirjoittaa Venäjän ortodoksisen kirkon sisäisistä kiistoista, ja pohtii miten kirkkojen kiista vaikuttaa tavallisiin uskovaisiin, jos ollenkaan.

Tässä kappaleessa avaan lehtien tapaa kuvailla eri kirkkoja, heidän kannattajiaan sekä kirkkojen johtoa. Analysoin myös sitä, kuinka paljon eri kirkkojen edustajat saavat puheenvuoroja lehdissä, ja keitä pidetään kirkkokysymysten asiantuntijoina. Antamalla puheenvuoron ja asiantuntijan roolin tietyille taholle, media voi merkittävästi vaikuttaa siihen, miten jokin tapaus otetaan vastaan yleisössä. Teologiset kysymykset eivät välttämättä ole yleisölle itsestään selviä, joten myös sillä on merkitystä, kuka pääsee määrittelemään tiettyjen käsitteiden merkityksen ja selittämään, miten tapahtumia pitäisi tulkita ”oikein”. Kirkkojen kuvailu jatkaa edellisten analyysilukujen teemoista: Kuva ”kanonisuuteen” ja historiallisiin tapahtumiin pohjautuvasta yhteisöstä on muodostettu ja nyt pureudun tarkemmin siihen, minkälaisia ominaisuuksia tämän yhteisön jäsenillä voi tai ei voi olla.

Novaja Gazetasta löytyy hakusanalla ”Ukrainan ortodoksinen kirkko” myös monta juttua Venäjän ortodoksisesta kirkosta, jotka eivät liity Ukrainan autokefaliaan. Aleksandr Soldatov avaa kirkon sisäisiä ja kotimaisia kiistoja pitkällä analyysillaan. Lehdessä kirjoitettiin esimerkiksi Sofrino-yhtiön pääjohtajan yllättävästä erottamisesta. Sofrino on kirkon omistama yritys, jolla on monopoli kirkollisten tarvikkeiden, kuten tuohuksien ja kaapujen valmistuksessa. Yhtiötä pitkään johtanut Jevgeni Parhajej erotettiin Kirillin käskystä ja Soldatov epäilee, että päätöksellä oli mandaatti valtiovalalta. Parhajej erotettiin, jotta Sofrino saataisiin turvallisuuspalveluiden hallintaan ja näin myös patriarkka Kirillin rahavarat kuriin. Soldatov spekuloi, että valtionjohto on tyytymätön kirkon johtoon, ja sen vuoksi Kirillin toimintaa pyritään rajoittamaan.¹¹² Soldatov kirjoitti tarkastelujakson aikana myös Iisakin kirkon tilakiistasta, jossa kirkko ja museovirasto kävivät kamppailua joidenkin tilojen käytöstä.

Tiloihin ja sidosryhmiin liittyvien skandaalien lisäksi Novaja Gazeta tuo esiin kirkon konservatiivisia arvoja ja niiden pakottamista nuorille venäläisille, jälleen Ukrainaan liittymättömässä artikkelissa. Kirjeenvaihtaja Irina Tumakova kirjoittaa pietarilaisesta koulusta, joihin kirkon edustajat olivat tulleet pitämään työpajoja. Ylimmän luokan opiskelijoille pidettiin viisituntinen luento, jossa muun muassa kerrottiin, että naisen ainoa tarkoitus elämässä on synnyttää lapsia. Tumakova kirjoittaa siitä, kuinka koulu ei suostunut puhumaan lehdistölle, mutta tiedot saatiin eräältä koululaisen äidiltä, joka soitti kouluun kysyäkseen lisää.¹¹³

¹¹² NG 5.

¹¹³ NG 27.

Novaja Gazetan sisältövalinnoilla (erityisesti, kun artikkelit löytyvät hakusanalla UOK), tuodaan tietoisesti esille Moskovan patriarkaatin poliittisia kytköksiä, voitontavoittelua sekä sisäisiä kiistoja. Rakentuu kuva toimijasta, jolla on paljon maallista valtaa epäselviä suhteita valtiovaltaan. Yllä mainitut kirkon skandaalit tulevat vastaan sellaiselle lukijalle, joka etsii tietoa Ukrainan ortodoksisesta kirkosta, ja näin ollen artikkelit asettavat lukijan tiettyyn asemaan mahdollisesti jo ennen, kun hän lukee yhtäkään juttua Ukrainaa koskien. Samalla Novaja Gazeta korostaa Moskovan patriarkaatin ajamia konservatiivisia arvoja, mikä viestii lehden arvoliberaalista lukijakunnasta.

Kummassakin lehdessä käydään keskustelua Moskovan ja Konstantinopolin patriarkaattien eron konkreettisista seurauksista. Jutuissa spekuloidaan, mitkä seurakunnat ja kirkkorakennukset liittyvät mihinkin kirkkoon Ukrainassa, ja miten ero vaikuttaa esimerkiksi venäläisten turistien elämään. Novaja Gazeta alkoi listata riviortodoksin elämään vaikuttavia tekijöitä 20. lokakuuta artikkelissa ”Ensimmäiset menetykset Konstantinopolin-Moskovan rintamalla: Mitä uskonnollisia palveluita ja pyhäkköjä venäläiset ortodoksit menettävät Venäjän ortodoksisen kirkon ja Konstantinopolin patriarkaatin eron tuloksena?”¹¹⁴ Aleksandr Soldatov listaa ensimmäisenä Athoksen luostarin, jossa Venäjän ortodoksisen kirkon johdon ohjeiden mukaan ei saisi enää rukoilla. Athoksen niemi ja vuorella sijaitseva luostari ovat tärkeitä pyhiinvaelluskohteita monelle venäläiselle ortodoksille. Lisäksi suhteiden katkaisu Konstantinopolin kanssa lakkauttaa Moskovan patriarkaatin järjestämät ”reliikkien kiertoajelut”, kuten Soldatov toimintaa nimittää. Erilaisten pyhien esineiden tuominen Venäjälle on ollut Moskovan patriarkaatille suuri tulojen ja suosion lähde.

Izvestijassa puhutti eniten tiettyjen ukrainalaisten kirkkojen ja luostareiden kohtalo. Lehti uutisoi usein siitä, että on tullut ilmi jotain huhuja kirkkojen luovuttamisesta uudelle kirkolle tai Konstantinopolin käyttöön. Lehti julkaisi monta uutista koskien nettiin vuotanutta listaa eri kirkoista, jotka on tarkoitus luovuttaa tai Izvestijan sanoin ”vallata” uudelle autokefaaliselle kirkolle.

Internetissä julkaistiin lista ortodoksisista kirkoista, joita valmistellaan vallattaviksi Ukrainan kirkon autokefalian myöntämisen yhteydessä. – – Listassa on 24 kohdetta, joita Kiovan patriarkaatti tavoittelee. Muutama kirkoista sijaitsee Krimillä, joka liittyi Venäjään vuonna 2014.¹¹⁵

Andrejevin kirkon luovuttaminen Konstantinopolille innoitti myös viisi erillistä uutista lokakuun puolivälissä. Kirkkojen valtaamisesta väkivalloin sekä kirkon edustajien kotiin hyökkämisestä kirjoitettiin myös. Kumpikin lehti kirjoitti myös tapauksesta, jossa Moskovan

¹¹⁴ NG 24.

patriarkaatin Ukrainan ortodoksisen kirkon piispan kotona suoritettiin etsintä. Izvestijassa tapahtuma oli ”laiton ratsia”, kun taas Novaja Gazeta kertoi etsinnän kohteen omistavan monta luksusautoa ja puhutteli häntä pilkkanimellä ”Mercedes-Pasha”.

Syyskuussa Novaja Gazeta kirjoitti tapauksesta, jossa Ukrainan ortodoksinen kirkko (MP) ilmoitti nettisivullaan radikaalien vallanneen yhden heidän kirkoistaan. Ilmoituksen mukaan hyökkäyksen takana oli Oikea sektori -niminen järjestö, joka on kielletty Venäjällä. Järjestön edustajat olivat murtaneet oven ja hyökänneet seurakuntalaisten kimppeun, minkä seurauksena yksi oli saanut aivotärähdyksen ja toiselta oli murtunut käsi. Seurakunnan edustaja oli raahattu käsistä pitäen ulos, jonka jälkeen radikaalit vaihtoivat lukon. Itse Oikean sektorin edustajat kiistivät osallistuneensa tapaukseen, ja kertoivat lukkojen vaihtamisen liittyvän siihen, että eräs seurakunnan rakennuksista oli määrä luovuttaa musiikkiopiston käyttöön. Tämän vahvisti alueen poliisilaitos, joka myös kertoi lukkojen vaihdossa syntyneestä konfliktista. Konfliktin tuloksena yksi henkilö sai poliisilaitoksen mukaan pinnallisen vamman pään alueelle ja toiselta venähti kyynärniveli ja hän sai naarmun silmäänsä.¹¹⁶ Novaja Gazeta tuo esiin sen, että tapahtumista voi liikkua erilaisia versioita mediassa, eikä kaikkeen viestintään voi luottaa. Lehti puuttuu Ukrainan ortodoksisen kirkon tapaan hyödyntää tässä kohtaa joidenkin tahojen valmiiksi huonoa mainetta viestiäkseen omaa agendaansa. Izvestijassa sen sijaan samaistetaan Ukrainan kirkon autokefaliaa kannattavat tahot useinkin radikaaleihin järjestöihin, esimerkiksi Oikeaan sektoriin.

Kirkkojen johtohahmot ovat tiivistii läsnä kummassakin lehdessä. Moskovan patriarkaatin näkyvillä ovat patriarkka Kirill, metropoliitta Hilarion sekä Izvestijan teksteissä monia muita Venäjän ortodoksisen kirkon edustajia, Ukrainan tunnustamattomista kirkoista erityisesti Kiovan patriarkka Filaret, ja ajoittain autonomisen kirkon johtaja Makarius, uuden Ukrainan ortodoksisen kirkon joulukuussa valittu johtaja Epifanus sekä Moskovan patriarkaatin Ukrainan ortodoksisen kirkon metropoliitta Onufrius. Konstantinopolin patriarkka Batholomeus ja hänen edustajansa USA:sta ja Kanadasta mainitaan myös usein.

Richardson esittelee yhtenä tekstianalyysin työkaluna henkilöiden nimeämisen analyysin. Kaikilla ihmisillä on monenlaisia identiteettejä, joiden kautta heitä voi kuvata yhtä todenmukaisesti, mutta merkiten eri asioita. Nimeämisen valinta kertoo siitä, mihin ryhmään puhuja haluaa jonkun henkilön liitettävän. Analyysissä on kiinnitettävä huomiota siihen, mitä

¹¹⁵ IZ 78.

¹¹⁶ NG 13.

tarkoitusta nimeäminen palvelee.¹¹⁷ Tässä aineistossa nimeämisen valinnoilla vaikutetaan esimerkiksi siihen, kuinka arvovaltaisena ja uskottavana jonkin kirkon edustaja näyttäytyy, ja miten kirkko tämän seurauksena sopii käsitykseen ”hyvästä” uskonnollisesta organisaatiosta.

Izvestija käyttää lainausmerkkejä, kun nimittää Filaretia patriarkaksi, mikä avoimesti kyseenalaistaa hänen arvovaltansa. Myöhemmin samalla tavoin nimitetään Epifanusta, joka valittiin uuden kirkon johtoon. Venäjän ortodoksisen kirkon edustajista taas käytetään heidän virallisia nimiään kokonaisuudessaan, esimerkiksi ”Moskovan ja koko Venäjän patriarkka Kirill”. Izvestijassa esiintyy myös silloin tällöin muoto, jossa Ukrainan kirkkojen edustajien ortodoksisen nimen perässä on heidän maallinen sukunimensä. Novaja Gazeta taas käyttää tätä muotoa poikkeuksetta kaikista kirkollisista toimijoista, esimerkiksi patriarkka Kirillin nimen perässä on suluissa tämän sukunimi Gundjajev.

Maallisen nimen lisääminen perään tekee patriarkoista ja metropoliitoista ihmisiä, joilla voi myös olla poliittisia motiiveja. Pelkästään ortodoksisen muodon käyttäminen taas hienovaraisesti korostaa henkilön riippumattomuutta poliittisissa kysymyksissä, ja esittää hänet vain kirkon ja uskonnon edustajana. Izvestija vahvistaa kuvaustaan Ukrainan kirkkojen päämiehistä sekä Konstantinopolin patriarkasta poliittisina toimijoina hyödyntämällä kuvia. Useimmissa kuvissa, joissa Filaret tai Bartholomeus esiintyvät, he huutavat. Kirill ja muut Moskovan patriarkaatin edustajat kuvataan useimmin keskustelemassa tai pohtimassa jotain vakavalla ilmeellä.

Novaja Gazetan kuvituksessa esiintyvät kaikkien osapuolien edustajat, yleensä jumalanpalvelusta toimittaessaan. Yksi kuva poikkesi muista: Artikkelissa ”Aivan yksinään – jäikö Moskovan patriarkaatile todellisia liittolaisia ”maailmalaajuisessa ortodoksisuudessa?”¹¹⁸ on kuva Kirillistä ottamassa patriarkan päähinettään pois vihainen ilme kasvoillaan. Patriarkan pääläen näyttäminen, sekä siirtyminen kirkollisesta maalliseen kontekstiin on poikkeuksellinen, ja vahvistaa Novaja Gazetan luomaa kuvaa siitä, että kaikki kirkkokiistan osapuolet ovat jollain tavalla maallisia, ja heillä voi siten olla itsekkäitä motiiveja. Kumpikin lehti hyödyntää stereotypiaa siitä, että ”oikeanlaiset” kirkon edustajat ovat ensisijaisesti hengellisiä toimijoita, eivät maallisia, eikä heillä ole näin hyväksyttävää olla maallisia motiiveja toiminnassaan.

Izvestija luo alusta asti kuvaa Filaretista rikollisena ja radikaalina nationalistina. Hänen toimistaan 1990-luvulla kerrotaan, minkä lisäksi hänen pannastaan muistutetaan lähes aina hänen nimensä mainitsemisen yhteydessä. Filaretin tekemiset ja läsnäolo

¹¹⁷ Richardson 2007, 49.

¹¹⁸ NG 12.

autokefaliaprosessissa ylikorostuvat, vaikka lopulta Filaretista ei tullut uuden kirkon päämiestä ja hän on jälkeenpäin alkanut vastustaa uutta rakennetta. Izvestija kuitenkin hyödynsi jo olemassa olevaa käsitystä Filaretista, joka on ollut julkisuudessa kirkollisena radikaalina jo 1990-luvulta lähtien. Vallanhimoisena ja juonittelevana tunnetun patriarkan mukana olo luo samalla kuvaa siitä, minkälainen uudesta yhteisöstä on tulossa.

Izvestija antaa Ukrainan uuden kirkon syntyprosessin uutisoinnissa hyvin usein puheenvuoron Moskovan patriarkaatin edustajille. Monien juttujen aiheena on pelkästään Moskovan patriarkaatin edustajan kommentti johonkin tilanteeseen. Lisäksi patriarkaatin edustajat ovat kirjoittaneet monta pitkää analyysia lehden sivuille. Myös Izvestijan videomateriaalissa pääsevät ääneen Moskovan patriarkaatin edustajat. Useimmin äänessä ovat ulkosuhdeosaston johtaja metropoliitta Hilarion, synodin viestintäjohtaja Vladimir Legoida sekä patriarkka Kirillin PR-henkilö Aleksandr Volkov.

Kirkon osuus Izvestijan tavassa käsitellä aihetta näkyy myös teologisen termistön käytössä. Izvestijan teksteissä vilisee paljon kirkollista sanastoa, jota ei aina selitetä auki. Lehti käyttää esimerkiksi käsitteitä ”kanoninen”, ”kanoninen alue” sekä ”ehtoollisyhteys” avaamatta niiden merkitystä. Lisäksi Fanar, Konstantinopolin patriarkan edustusasunto, esiintyy teksteissä usein sellaisenaan, ja lukijan oletetaan tietävän, mikä paikka on kyseessä. Lehden toimittajat Jelena Lori ja Valeriya Nodelman kirjoittivat 15.10.2018 seuraavasti:

Puhutaan ehtoollisyhteyden katkaisemisesta Konstantinopolin patriarkaatin kanssa. Syy näin ankaraan ratkaisuun olivat Bartholomeuksen lupaukset myöntää Ukrainalle autokefalia sekä liuta muita Fanarin toimenpiteitä. Esimerkiksi, pannan poistaminen kahden ei-kanonisen kirkon päämieheltä – Kiovan patriarkaatin Filaretilta sekä Ukrainan autokefaalisen kirkon johtajalta Makariukselta. Lisäksi hän sivuutti vuoden 1686 päätöksen Kiovan patriarkaatin luovuttamisesta Moskovalle.

Katkelma sisältää useita ilmaisuja, jotka vaativat aiheeseen perehtymistä ja historian tuntemusta. Katkelma on kolumnista, jolta voi olettaa värikkäämpää sanastoa, mutta vastaavat käsitteet esiintyvät myös uutisteksteissä. Teologinen sanasto jää paikoin avaamatta, mutta Izvestijassa myös paljon koulutusluontoista materiaalia. Joissain teksteissä kirkkojen historiaa ja teologisia kysymyksiä autokefaliaan liittyen käydään seikkaperäisesti läpi.

Moskovan patriarkaatin saadessa hurjan määrän tilaa ilmaista mielipiteensä Izvestijan sivuilla, pystyy se myös määrittelemään lukijalle mahdollisesti tuntemattomat termit haluamallaan tavalla. Teologisen sanaston käyttäminen luo asiantuntevaa vaikutelmaa, minkä avulla kirjoittajat ottavat omistajuuden termeissä ja joidenkin historiallisten tapahtumien tulkinnassa. Lukija halutaan ohjata ymmärtämään esimerkiksi katkelmassa mainittu vuoden 1686 päätös tietyllä tavalla. Izvestijan lähestymistapa tukee Moskovan patriarkaatin monopolia kirkollisessa viestinnässä. Novaja Gazeta sen sijaan keskittyy tuomaan tavallisten

ortodoksien näkökulmaa esiin, ja tekee sisällöstään lukijoille kiinnostavaa kertomalla, miten kirkkojen kiista vaikuttaa heihin. Novaja Gazeta liittää Moskovan patriarkaatin rahaan ja valtaan, mihin palaan pääluvussa 5 tarkemmin.

Izvestija jatkaa Moskovan patriarkaatin arvovallan pönkittämistä käyttämällä sen edustajista heidän virallisia nimityksiään ja antamalla heille asiantuntijan roolin. Luvussa 4.1. esillä ollut ”kanonisuus” tehdään uskottavaksi esittämällä patriarkaatin edustajat uskottavina henkilöinä. Ukrainan kirkot halutaan samaistaa radikaaleihin organisaatioihin ja Filaretiin, joka on jo epäsuosiossa aiempien tapahtumien takia. Nämä nimeämis- ja sisältövalinnat vahvistavat kirkkojen jakoa eri ryhmiin, jotka määrittelevät kirkkojen mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa. Käsittelen pääluvussa 5 tarkemmin sitä, miten Ukrainan kirkot liitetään radikaalisuuden lisäksi ”länteen”.

Kirjoitin luvussa 2.4 Venäjän käyttämästä epäonnistuvan valtion diskurssista. Diskurssissa Ukrainasta puhutaan vähättelevästi ja annetaan ymmärtää, ettei ”pikkuvelivaltio” pärjää yksin, vaan tarvitsee Venäjän apua muun muassa korruption kitkemiseen. Epäonnistuvan valtion diskurssi vastaa paljon sitä, miten ”skismaattisesta” Kiovan patriarkaatista tai uudesta kirkosta puhutaan: Sitä ei pidetä oikeana, itsenäisenä kirkkona ja sen edustajia vähätellään. Izvestijan luomaa kuvaa Ukrainan kirkoista voisi nimittää epäonnistuvan kirkon diskurssiksi.

5. Uskonnon ja politiikan suhde Ukrainan autokefalian kontekstissa

5.1 ”Kollektiivisen lännen suunnitelma”– muu maailma osana autokefaliaprosessia

Izvestijan ja Novaja Gazetan tekstit eivät rajoitu kuvaamaan uskonnon ja politiikan suhteita pelkästään Venäjällä ja Ukrainassa, vaan Ukrainan kirkon itsenäistyminen nähdään globaalina kysymyksenä, jossa Venäjän ja Ukrainan asema maailmalla on myös relevantti aihe.

Argumentointi lähti liikkeelle ortodoksisen kirkon yhtenäisyydestä, mutta vähitellen lehdissä siirryttiin analysoimaan konfliktin ”oikeita” syitä, eli poliittisia motiiveja. Kummallakin lehdellä on oma tarinansa siitä, mikä kirkkokiistan maailmapoliittinen merkitys on. Käyn tässä luvussa läpi lehtien näkemyksiä kirkkokiistasta maailmanpoliittisena kysymyksenä sekä käsittelen kirjoitusten suhdetta länsimaihin.

Duuman varapuhemies Pjotr Tolstoi kirjoitti Izvestijaan 20. syyskuuta otsikolla ”Käsky tuhoon –mikä tahansa kipinä saattaa sytyttää suuren sodan liekit, mutta vain yksi valtio on siitä kiinnostunut”.

Nyt on käynnissä hyvin organisoitu ja koordinoitu hybridisota Venäjää vastaan. Sen päämäärä on muodostaa yhteisen vihollisen kasvot, sabotoida maamme taloutta loputtomilla sanktioilla, tahrata ja heikentää maatamme, jotta voitaisiin palata yksinapaiseen maailmaan.¹¹⁹

Tolstoin tekstissä puhutaan myös kirkkokriisistä ja hänen mukaansa kirkon sekaantuminen politiikkaan on likaista ja suorastaan vaarallista. Valtaosan tekstistään hän käyttää kuitenkin maailmanpolitiikan käsittelyyn, ja puhuu Venäjän ja ”kollektiivisen lännen” ristiriidoista Syyriassa. Hän kertoo, kuinka Venäjän ja Turkin presidenttien yrittäessä miettiä rauhanomaisia ratkaisuja, NATOn ja EU-maiden aluksia oli jo Syyrian merialueilla. Hän syyttää myös länttä provokaatiosta Venäjää vastaan malesialaiskoneen alasampumisen yhteydessä itä-Ukrainassa. Hänen mukaansa kansainvälistä yhteisöä ei kiinnosta ”oikeuden riemuvoitto”, vaan tilaisuus tahrata Venäjän maine. Hän varoittaa, ettei ”nukkuvaa karhua” kannattaisi tökkiä.

Tolstoin teksti on edustava esimerkki Venäjän poliittisen johdon läsnäolosta Izvestijan kirjoituksissa. Muita tarkastelujaksolla kirjoittaneita ovat presidentin lehdistösihteeri Dmitri Peskov, ulkoministeri Sergei Lavrov sekä ulkoministeriön tiedotusosaston johtaja Maria Zaharova. Tolstoi on sanoissaan joukosta selvästi kärkkäin,

¹¹⁹ IZ 43.

mutta yhteistä kommenteille on kirkkokiistan redusoiminen yhdeksi askeleeksi ”kollektiivisen lännen” suunnitelmassa, sekä enemmän tai vähemmän suoraan esitetty uhkaus mahdollisista seurauksista. Lokakuussa Izvestija kertoi Ukrainan ulkoministeri Klimkinin kannanotoista, joissa hän kehottaa Ukrainan ortodoksista kirkkoa (MP) liittymään uuteen kirkkoon, jota ollaan luomassa. Tämän tekstin yhteyteen referoitiin Peskovin aiempia lausuntoja, jossa hän sanoi, että maallinen valta ei sekaannu kirkkokuntien väliseen kistaan, mutta tilanne voi muuttua, mikäli ukrainalaiset radikaalit toteuttavat uhkauksensa kirkkorakennuksien valtaamisesta.¹²⁰ Kappaleessa 4.1. käsitelty ”verenvuodatuksen uhka” on siis läsnä myös valtionjohdon puheissa, joskin valtion edustajia näkyy lehdissä huomattavasti kirkon edustajia vähemmän.

Myös kirkon edustajat suhtautuvat kriittisesti ”länteen”. Izvestijan tekemissä haastatteluissa esiintyneet Aleksandr Volkov, ulkosuhdevastaava metropoliitta Hilarion, sekä ulkovenäläisen kirkon metropoliitta Hilarion tulkitsevat kaikki Ukrainan autokefaliaprojektin lännen keinoksi painostaa Venäjää ja ”hengellisesti erottaa Venäjän ja Ukrainan kansat toisistaan”. Konstantinopolin motiivit ovat heidän mukaansa geopoliittiset ja taloudelliset: Liittoutumalla ”lännen” kanssa Konstantinopoli horjuttaa Venäjän ortodoksisen kirkon vaikutusvaltaa ja lisää näin omaansa, minkä lisäksi Konstantinopoli on taloudellisesti riippuvainen lännestä. Ulkovenäläisen kirkon metropoliitta Hilarion kertoo, että Bartholomeus toteuttaa ”lännen tilausta” yhtenäisen Venäjän ortodoksisen kirkon hajottamisesta. Aleksandr Volkov puhuu suuresta aatteellisesta kahtiajaosta, joka syntyy ortodoksiseen maailmaan autokefalian toteutuessa. Ero konservatiivisen Venäjän ortodoksisen kirkon ja ”länsimielisen” Konstantinopolin välillä olisi kipeä.¹²¹

Aitamurto kirjoittaa, ettei uskonnon käyttäminen ulkopoliittisten toimien oikeuttajana ole mitenkään harvinaista venäläisessä politiikassa. Hänen mukaansa Putinin Venäjä profiloituu kristittyjen ja konservatiivisten arvojen puolustajana sekä vaihtoehtona liberaalille lännelle. Sekä kirkon että valtion poliittinen johto pitää Venäjää kristillisyyden viimeisenä tyyssijana, kun Eurooppa on unohtanut arvonsa ja perinteensä.¹²² Myös Curanovič kirjoittaa, että moraali on palannut Venäjän ulkopoliitiikkaan. Venäläisessä poliittisessa diskurssissa konservatiivisten arvojen puolustaminen halutaan laittaa syyksi sille, että Venäjällä ja lännellä on tulehtuneet välit. Venäjä myös puolustaa kristittyjä Lähi-idässä, toisin kuin länsi, jota

¹²⁰ IZ 99.

¹²¹ IZ 80.

¹²² Aitamurto 2019, 42; 58.

kiinnostaa vain öljy.¹²³ Ei ole siis mitenkään yllättävää, että länsikielinen retoriikka näkyy myös Ukrainan autokefalian uutisoinnissa.

Izvestija esittelee tarkastelujaksolla lähinnä kielteisiä näkemyksiä ”lännestä”, siis EU:sta ja ensisijaisesti Yhdysvalloista. Kielteisessä suhtautumisessa näkyy kuitenkin myös säröjä, ja ”länttä” edustaville tahoille myönnetään jonkinlaista auktoriteettia: Bloomberg julkaisi 10. lokakuuta teologi ja journalisti Sergei Chapninin mielipidekirjoituksen otsikolla ”Ukraine Is Dangerously Close to a Religious War”¹²⁴. Seuraavana päivänä Izvestija uutisoi, että Bloomberg tunnusti uskonnollisen sodan vaaran Ukrainassa. Bloombergin tekstissä kerrotaan konfliktin taustoista ja Filaretin ”autokefaalisesta” kirkosta, lainausmerkeissä sekä Bloombergilla että Izvestijalla. Lisäksi Izvestija välittää Bloombergin havainnot Bartholomeuksen yrityksestä kasvattaa omaa vaikutusvaltaansa, sekä Moskovan patriarkaatin mahdollisista menetyksistä autokefalian toteutuessa. Izvestija ei välitä Chapninin kirjoituksesta niitä kohtia, jossa hän kertoo Putinin ja Kirillin uusimperialistisesta ”Venäläinen maailma” -konseptista, jonka avulla he ovat kasvattaneet vaikutusvaltaansa ja asettuneet lännen vastapainoksi. Siteeraamatta jää myös Chapninin vetoamus, että patriarkka Kirill hyväksyisi autokefalian, eikä pahaenteisesti väkivallalla uhkailulla provosoisi kansaa yhtään enempää.

Bloombergia lainaava uutinen on ainut lajiaan tarkastelujaksolla, mutta se on hyvin mielenkiintoinen. Vaikka länttä ja lännen mediaa muutoin vähätellään ja pidetään epäluotettavana, kertoo Bloombergin siteeraaminen siitä, kuinka yleisön oletetaan pitävän amerikkalaismediaa jollain tapaa vaikutusvaltaisena lähteenä. Lainaaminen on tehty valikoiden, eikä Izvestijan tekstistä välity Sergei Chapninin todenmukainen mielipide, mutta on kiinnostavaa, että Bloombergin tekstin jakamisella ylipäänsä nähdään olevan uutisarvoa. Izvestijan valinta tässä kohtaa saa vastakaikua alaluvussa 3.3 mainitsemieni Jussi Lassilan havainnoista, hänen aineistossaan Putin nuoret kamppailivat länsimaisen kuvaston ja venäläisyyden yhtäaikaisen hyödyntämisen kanssa.

Toinen lännen auktoriteetin tunnustava esimerkki on Vatikaanin lausunnoista uutisoiminen. Izvestija välittää eteenpäin TASSin uutisen, jossa ”diplomaattinen lähde” Vatikaanissa kertoo, ettei Vatikaani aio pitää yhteyttä ei-kanonisiin kirkkoihin Ukrainassa.¹²⁵ Diplomaattinen lähde, ilmeisesti TASSin kirjeenvaihtaja, ei esiinny nimellään, joten

¹²³ Curanovič 2015, 11.

¹²⁴ Ukraine Is Dangerously Close to a Religious War. 10.10.2018. *Bloomberg*.
<https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-10-10/ukraine-is-dangerously-close-to-a-religious-war>.
Katsottu 5.8.2019.

¹²⁵ IZ 101.

lausunnon alkuperästä ei voi olla varma. Kuitenkin Vatikaanin mielipidettä pidetään uutiskynnyksen ylittävänä asiana.

Izvestijan tarina kirkkokiistan poliittisesta merkityksestä liittyy siis osaksi jo olemassa olevaa poliittista diskurssia, jossa Venäjä nähdään kristittyjen ja konservatiivisten arvojen puolustajana. Länsikielteisten näkemysten esiin tuominen liittää autokefaliaprosessin osaksi kehitystä, jossa länsi yrittää kasvattaa vaikutusvaltaansa ja luoda ”yksinapaisen maailman”. Venäjä näkee itsensä toisena napana ja lännen vaihtoehtona, jolloin autokefalian kontekstissa kirkot asettuvat valtioiden rooleihin: Moskovan patriarkaatti pitää yllä ”oikeaa ortodoksisuutta” ja Kiovan patriarkaatti samaistetaan moraalittomaan länteen.

Yksi teksti tiivistää Izvestijan länsinäkemysten osuvasti. Izvestija uutisoi 23.12. kahden venäläisen pilasoittajan puhelusta juuri valitun Ukrainan ortodoksisen kirkon päämiehen Epifanuksen kanssa. Soittajat olivat tekeytyneet EU:n edustajaksi ja kyselivät Epifanukselta hänen näkemyksiään kirkon tulevaisuudesta.¹²⁶ Jutussa korostettiin erityisesti sitä, kuinka Epifanus oli luvannut tarkastella uuden kirkon suhdetta homoseksuaalisuuteen. Teksti kuvaa hyvin sitä, kuinka kielteisinä länsi, sen edustajat ja arvot nähdään, ja kuinka hanakasti uusi kirkko halutaan niihin liittää.

Novaja Gazetassa termi ”länsi”, sekä siihen sisältyvät USA ja Eurooppa esiintyvät lähinnä silloin, kun kuvaillaan Venäjän valtion tai Moskovan patriarkaatin poliittista suuntautumista. Lehti suhtautuu pilkallisesti Venäjän valtion propagandaan, jossa sen mukaan autokefaliaprojektista maalailaan lännen salajuonta ja ainoastaan geopolittisen tilanteen synnyttämää.

Venäjän Federaation valtionpropaganda tarjoilee Ukrainan autokefalian ”puhtaasti amerikkalaisena russofobisena projektina”, demonisoi kuvaa Batrholomeuksesta, ja suorastaan valmistaa isänmaallisuudessaan laiskistuneita venäläisiä ajatukseen todellisesta Venäjän ja Ukrainan välisestä sodasta sen ujostelevan ”hybridin” sijaan, jota seuraamme nyt Donbassin alueella.¹²⁷

Novaja Gazeta siis kritisoi avoimesti sitä näkökulmaa, jota Izvestija edustaa, mitä voikin olettaa valtiolle myönteisen ja oppositiolehden vertailussa.

Novaja Gazetan kolumnisti Aleksandr Soldatov näkee Moskovan patriarkaatin toiminnan autokefaliaprosessissa osana kehitystä, jossa Venäjä haluaa eristää itsensä muusta maailmasta. Poliittinen tai kansainvälinen eristäytyminen mainitaan kahdeksassa eri tekstissä, joista osassa viitataan vain Venäjän ortodoksisen kirkon eristäytymiseen muusta maailmasta. Soldatov spekuloi 16.5., että Venäjän ortodoksinen kirkko aikoo vaihtaa patriarkka Kirillin radikaalimpaan Tihoniin, joka on Putinille läheinen, eristyäkseen kauemmas lännestä. Kirilliä

¹²⁶ IZ 241.

pidetään liian ekumeenisena.¹²⁸ Novaja Gazeta siis varoittaa lukijoitaan globalisaation vastaisesta kehityksestä, jota autokefalian aiheuttama skisma entisestään kiihdyttää.

Izvestijan uutisoinnissa näkyy se, että valtionjohto haluaa osoittaa kirkolle tukensa haastavassa tilanteessa. Kuten aiemmissa luvuissa on käynyt ilmi, kirkko on saanut ilmaista mielipiteitään vapaasti Izvestijan sivuilla. Valtio kuitenkin hyödyntää konfliktia myös ylläpitääkseen keskustelua muista, kuin kirkkopoliittista tavoitteistaan. Ukrainan autokefalian varjolla esiin nousevat idän ja lännen vastakkainasettelu sekä Ukrainan kykyjen vähättely itsenäisenä valtiona.

5.2 Uskonnon politisoituminen

Izvestija selittää autokefaliapyrkimykset toistuvasti jonkun tahon poliittisilla ja itsekkäillä motiiveilla. Yksi tarkastelujakson videoista on otsikoitu ”Politiikkaa uskonnon sijaan”¹²⁹. Videolla uskontotieteilijä Igor Ivaniško selittää, kuinka autokefalian päämäärä ei ole Ukrainan kirkon itsenäisyys, vaan lisäverotulojen saaminen äitikirkkoon Konstantinopolin patriarkaatile. Ivaniško lisää, että Filaretia ei pidetä lännessä itsenäisenä Ukrainan kirkon johtajana, vaan hän on vahvasti poliittisen vaikutuksen alaisena, erityisesti Porošenkon puolelta. Teksti, jonka yhteydessä video julkaistiin, on otsikoitu ”Asiantuntijat kertoivat autokefalian myöntämisen poliittisista motiiveista”. Myös kirkon ja valtion edustajat vetoavat toistuvasti siihen, että autokefaliaa kannattavat tahot haluavat vain lisätä omaa vaikutusvaltaansa. Pääsääntöisesti kirkon edustajat syyttelevät vallanhimosta Bartholomeusta, ja valtion edustajat sekä muut asiantuntijat länttä ja Porošenkoa, tosin muutama henkilö kritisoi tasapuolisesti kaikkia edellä mainittuja.

Analysoin tässä luvussa aineistossa esiintyvää käsitystä siitä, että autokefaliaprosessi on ”politisoitunut” ja ”uskontoa käytetään hyväksi” poliittisiin tarkoituksiin. Käsitys esiintyy molemmissa lehdissä. Politisoitumiskeskustelu liittyy myös laajemmin siihen, miten aineisto määrittelee uskonnon ja mitä se tarkoittaa uskonnollisten yhdyskuntien asemalle Venäjällä. Käytän käsitteitä ”uskonto” ja ”politiikka” siten, kuin ne aineistossa esitetään, ottamatta itse kantaa siihen, millaista ”uskonnon” pitäisi olla, ja saako se olla ”politisoitunutta”.

Analysoin luvussa 4.3 kirkon edustajista käytettyjä nimityksiä. Kirkon edustajia pyrittiin maallistamaan käyttämällä tietyn tyyppisiä nimityksiä. Poliitikkojen kohdalla halutaan korostaa heidän poliittisuuttaan. Petro Porošenko esitetään usein koko nimellään tai

¹²⁷ NG 9.

¹²⁸ NG 3.

¹²⁹ IZ 52.

pelkällä sukunimellään, mutta kun hänen nimeään ei käytetä, on Izvestijassa sen tilalla sana ”poliitikko”. Usean tekstin otsikossa on Porošenkon nimi, ja jutussa hänen lausuntoihinsa viitataan puhumalla poliitikon sanoista:

Poliitikon sanojen mukaan Kiovassa odotetaan kärsimättömästi [Konstantinopolin] lähettejä, joiden erityistehtävänä on jatkaa jo päätetyn autokefalian eteen työskentelyä.¹³⁰

Sana ”poliitikko” esiintyy muutoinkin Izvestijassa lähinnä ukrainalaisten tai länsimaisten poliitikkojen yhteydessä. Venäläisistä poliitikoista käytetään heidän titteliään ja koko nimeään tai pelkkää titteliä. Teksteissä esiintyy muiden muassa ”Venäjän federaation ulkoministeri Sergei Lavrov”. Myös ”politiikka” ja ”geopolitiikka” ovat tiuhaan toistuvia sanoja, eikä lehti anna niille kovin positiivista sävyä. Patriarkka Kirillin PR-edustaja Aleksandr Volkov tulkitsi syyskuussa autokefalian suunnittelua näin:

Sivustakatsoja voi huomata, että sodassa kuin sodassa hyödynnetään länsimaisten poliittisen maailman tavallisia keinoja: Tämä on kaikki geopolitiikkaa, joka ei tunne rakkauden sanaa.¹³¹

Volkov jatkaa valittelemalla, että patriarkka Bartholomeus ei ole enää puolueeton rauhanrakentaja, vaan aktiivisesti mukana poliittisessa tilanteessa.

Porošenkon ja muiden ukrainalaisten poliitikkojen toiminta korostuu myös verbien käytöllä. Izvestijan otsikoissa Porošenko ja ukrainalaiset poliitikot esiintyvät aktiivilauseissa, kuten ”Porošenko päätti perustaa yhtenäisen ukrainalaisen kirkon”¹³² tai ”Porošenko pyysi taistelemaan autokefalian saamiseksi”¹³³. Venäjän valtionjohdon kommentoimissa tilannetta otsikot ovat ylimalkaisempia, niissä kerrotaan että ”Moskovassa” tai ”Kremlissä” kommentoitiin asiaa.

Aktiivin ja passiivin käytöllä on mahdollista hienovaraisesti korostaa tai häivyttää jonkin tahon tekoja. Richardsonin esimerkeissä brittimediasta irakilaiset sotilaat ”murhasivat” ja ”tappoivat”, kun taas brittisotilaiden iskuista käytettiin ilmaisuja ”irakilaissotilaita tapettiin” tai ”irakilaisia kuoli”. Oman puolen toimintaa piilotellaan valitsemalla ilmaisu, jossa ei ole aktiivista agenttia.¹³⁴ Sama tulos voidaan saavuttaa korvaamalla tekijä jollain muulla sanalla, Richardson käyttää esimerkkinä otsikkoa, jonka mukaan ”kranaatti tappoi kaksi sotilasta”. Tällaista sanan korvaamista toisella kutsutaan metonymiksi.¹³⁵

¹³⁰ IZ 41.

¹³¹ IZ 39.

¹³² IZ 2.

¹³³ IZ 18.

¹³⁴ Richardson 2007, 205–206.

¹³⁵ Richardson 2007, 201.

Izvestijassa käytetään nimeämiseen ja transitiivisuuteen liittyviä strategioita, joilla korostetaan Ukrainan valtionjohdon ja Konstantinopolin patriarkaatin aktiivista poliittista toimintaa. Venäjän valtionjohdon ja Moskovan patriarkaatin poliittisuutta häivytetään, eikä niiden yhteydessä edes mainita sanaa ”politiikka”.

Kirjoitin luvussa 4.3 siitä, kuinka Novaja Gazeta yhdistää sisältö- ja sanavalinnoillaan Moskovan patriarkaatin valtionjohtoon ja rahanskandaaleihin. Tämä on merkittävin osa Novaja Gazetan pyrkimystä politisoida vastapuolta. Novaja Gazetassa kirjoitetaan myös siitä, kuinka Ukrainan autokefaliaprosessi on politisoitunut, mutta sitä pidetään välttämättömänä.

Ukrainalaiset poliitikot sanovat suoraan, että Ukrainan itsenäisyyttä ei voida pitää validina niin kauan, kun maan kirkko ei ole itsenäinen. Tilanteessa, jossa Ukraina ja Venäjä ovat avoimessa aseellisessa konfliktissa, ”hyökkääjään” uskonnollisen keskuksen totteleminen on sekä väärin, että epäkäytännöllistä. Siis, kysymys Ukrainan autokefaliasta on yksinkertaisesti välttämätön tämänhetkisessä geopolitiittisessa tilanteessa.¹³⁶

Ukrainan poliitikkojen aloite autokefaliasta on siis Novaja Gazetan mukaan perusteltu, mutta Venäjän ortodoksisen kirkon ja valtionjohdon ”poliittisen eliitin” ratkaisut ovat olleet lehden mukaan huonoja ja johtaneet suurempiin ristiriitoihin:

Tämä ”isoveljen” politiikka, jossa ei juuri kysellä ”pikkuveljen” mielipidettä, on johtanut juuri tähän Moskovan kannalta dramaattiseen päätökseen, jota nyt seuraamme...¹³⁷

Novaja Gazeta tuo esiin kirkon ja valtion suhteitan kirjoittamalla usein siitä, miten patriarkaatti on ”valtionpropagandan väline”. Lehti nostaa myös esiin valtion pyrkimykset vaikuttaa kirkkojen asemaan. Elokuussa Novaja Gazeta uutisoi siitä, että venäläiset hakkerit ovat jo vuosia yrittäneet päästä käsiksi Konstantinopolin patriarkka Bartholomeuksen sähköpostiin. Novaja Gazetassa kirjoitetaan myös tutkimuskirjallisuuden tavoin ortodoksisuuden käyttämisestä pehmeän vallan keinona. Poliitiikan toimituksen kirjoituksessa pohditaan venäjän kielen ja ortodoksisuuden roolia valtion agendassa:

Kremlille ”uskovista” on tullut uusi vastine ”venäjänkielisille” ja nyt valmistaudumme puolustamaan ortodoksien oikeuksia Ukrainassa.¹³⁸

Novaja Gazetassa on siis tiedostettu Russkij Mir -keskustelu, josta kirjoitin luvussa 4.2.

Palaan nyt hieman alaluvun 4.3 teemoihin ja analysoin tarkemmin sitä, miten Izvestija profiloi Ukrainan ”skismaattisia” kirkkoja poliittisesti. Kirkoista käytettiin usein sanoja ”lahko”, ”radikaali” ja ”totalitaristinen”. Moskovan patriarkaatin edustajat kutsuivat

¹³⁶ NG 3.

¹³⁷ NG 11.

¹³⁸ NG 19.

autokefaliaprosessia jopa fasistien toiminnaksi. Politologi Denis Denisov kuvailee autokefalian etenemistä:

Jo muutaman kuukauden ajan kansaa on ruokittu lupauksilla Konstantinopolin patriarkaatin hankittavasta julistuksesta, siis autokefaalisesta statuksesta yhtenäiselle paikalliselle Ukrainan ortodoksiselle kirkolle. Kirkko luotaisiin yhdistämällä muutama skismaattinen järjestö (lähinnä kaksi lahkoa, Kiovan patriarkaatti ja Ukrainan autokefaalinen ortodoksinen kirkko).¹³⁹

Novaja Gazetassa esiintyvät myös sanat ”lahko” ja ”totalitaristinen”, mutta niitä käytetään siteeraamaan Moskovan patriarkaatin kannanottoja pilkalliseen sävyyn.

Itä-Ukrainan tapahtumat tulkitaan lännen antikristillisten voimien sotana pyhää Rusia vastaan. Antikristillisiä lahkoja, kuten katolisia, protestantteja tai skismaattisia ortodokseja pidetään vitsauksina.¹⁴⁰

Lisäksi sana ”radikaali” esiintyy ainoastaan Moskovan patriarkaatin edustajia kuvaillessa.

Novaja Gazeta luokittelee radikaaliksi muiden muassa kirkon ulkosuhdevastaava Hilarionin.

Richters kirjoittaa, että 1990-luvulla kirkko pyrki määrittelemään Venäjän uskonnollisen perinteen ja rajaamaan joitain uskontokuntia sen ulkopuolelle. Läntisiä kristillisiä suuntauksia ei hyväksytty ”perinteiseksi”, jolloin kirkko teki selvän eron venäläisen ja länsimaisen kulttuurin välille. Samoihin aikoihin uusia uskonnollisia liikkeitä alettiin nimittää ”tuhoisiksi kulteiksi” ja ”totalitaristisiksi lahkoiksi”. Eroja uusien uskonnollisten liikkeiden välillä ei juuri tehty, vaan kaikki ”ei-perinteiset” liikkeet nähtiin kiihkomielisinä ja jäseniensä alistamiseen ja manipulointiin pyrkivinä.¹⁴¹ Media lähti nopeasti mukaan, ja kirkon näkökulmaa tuotiin julki kirjoittamalla uusien liikkeiden jäsenien kohtaamista vääryyksistä.¹⁴² Mediassa vallitsi kultti- ja länsivastainen diskurssi, joka mahdollisti tiukemman uskonnonvapauslain. Agadjanian kuvailee 1990-lopulla vallinnutta ilmapiiriä isänmaalliseksi ulkoa tulevien vaikutteiden vastustamiseksi.

Uskonnon julkinen määritelmä vaikuttaa siihen, minkälaiset toimintamahdollisuudet uskonnollisilla liikkeillä on. Teemu Taira kirjoittaa, että suomalaisessa yhteiskunnassa käsitys siitä, mitä uskonto on, perustuu kristinuskoon. Esimerkiksi wiccalaiset eivät saaneet uskonnollisen yhdyskunnan statusta, sillä liikkeellä sanottiin olevan ”epätavallisia piirteitä uskonalle”. Päätös statuksen epäämisestä vahvistaa käsitystä ”uskonnosta” jonakin, joka ei liity esimerkiksi talouteen tai politiikkaan.¹⁴³

Kuten luvussa 2.3. kävi ilmi, uskonnollisen pluralismin rajoittaminen on yksi Moskovan patriarkaatin poliittisen toiminnan piirteistä. Samaistamalla Ukrainan ”skismaattiset” kirkot

¹³⁹ IZ 23.

¹⁴⁰ NG 1.

¹⁴¹ Richters 2013, 39–40.

¹⁴² Richters 2013, 42.

¹⁴³ Taira 2016, 35.

radikaaleihin ja korostamalla itsenäisyyspyrkimyksiä ei-toivottavana poliittisena toimintana uusi autokefaalinen kirkko asetetaan samaan ryhmään, kuin Venäjällä paljon pilkatut ”lahkot”, kuten esimerkiksi jotkut karismaattiset protestanttiset liikkeet, mormonit ja Jehovan todistajat.

Uskonto ja erityisesti tavalliset uskovaiset kansalaiset nähdään aineistossa kautta linjan valtataistelun uhreina, mikä viestii siitä, että uskonnon painoarvo vaikuttamisen keinona on tiedostettu. Keskustelu pohjaa yhteiselle käsitykselle siitä, minkälaista ”uskonnon” tulee venäläisessä tai ukrainalaisessa yhteiskunnassa olla: Ei valtioon sitoutunutta, voittoa tavoittelevaa tai muutenkaan omaa vaikutusvaltaansa lisäävää. Novaja Gazeta pyrkii aktiivisesti tuomaan esiin Moskovan patriarkaatin kytköksiä hallintoon sekä sen rahallisia ja hallinnollisia kiistoja, Izvestija taas samaistaa Ukrainan ”skismaattiset” kirkot Ukrainan korruptoituneisiin poliitikkoihin sekä ”lännen” vallanhimoisiin pyrkimyksiin. Yhteistä lehdillä on oletus siitä, että yleisö ottaa uskonnon ”hyväksikäytön” vakavasti.

Venäläisessä julkisessa diskurssissa käydään kiivasta keskustelua uskonnon kategoriasta kirkkojen profiloinnin kautta. Uskonnon politisoituminen nähdään selvästi huonona asiana, mutta kumpikin lehti osallistuu politisoimiseen aktiivisesti juurikin nostamalla poliittisia kysymyksiä esille. Izvestijassa näkyy valtion ja kirkon länsikielteisyys ja sitä kautta ulko- ja sisäpoliittinen agenda. Novaja Gazetassa pyritään horjuttamaan Venäjän ortodoksisen kirkon hegemoniaa rahaskandaaleilla.

Taira kirjoittaa, että diskursiivisessa uskonnotutkimuksessa on relevanttia kysyä, miksi väittelyitä uskonnon kategorian sisällöstä ylipäänsä käydään, ja miksi jotkut lausumat ”uskonnosta” ovat tehokkaampia, kuin toiset. Taira kysyy, minkälaisia yhteiskunnallisia rakenteita ja instituutioita täytyy olla olemassa, jotta jostain argumentista tulee tehokas.¹⁴⁴ Seuraavaksi erittelenkin Izvestijan ja Novaja Gazetan poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksia käsittelemällä niiden omistussuhteita, suhteita instituutioihin sekä muuhun mediaan.

5.3 Izvestijan ja Novaja Gazetan poliittisen vaikuttamisen mahdollisuudet

Izvestijan omistajayhtiötä Kansallista mediaryhmää johtaa Alina Kabajeva, jota on pidemmän aikaa spekuloitu Vladimir Putinin naisystäväksi. Brittiläisissä iltapäivälehdissä kirjoitettiin toukokuussa 2019, että Kabajeva on synnyttänyt kaksospojat, minkä lisäksi parilla oli jo yksi

¹⁴⁴ Taira 2016, 140.

yhteinen lapsi Kansallinen mediayhtymä omistaa Izvestijan lisäksi suosittuja TV-kanavia.¹⁴⁵ Novaja Gazetan oman julkaisun mukaan tammikuussa 2017 lehden osakkeista 76% omisti lehden henkilökunta ja loput Mihail Gorbatshev ja liikemies Aleksandr Lebedev yhdessä.¹⁴⁶

Greg Simons kirjoittaa, että Venäjän ortodoksisen kirkon menestys poliittisten kannanottojen levittämisessä venäläiselle ja kansainvälisellekin yleisölle selittyy pitkälti kirkon pääsyllä mediaan. Simons osoittaa työssään monin esimerkein, kuinka tiiviit kirkon ja valtion suhteet avaavat kirkolle ovet valtion omistaman median verkostoihin, minkä lisäksi kirkolla itsellään on jonkin verran mediaomaisuutta.¹⁴⁷ Nämä sidokset mahdollistavat vaikuttamisen lehtien ja TV-ohjelmien toimitukseen, ja kuten aiemmin todettiin luvussa 2.3, tästä seuraa se, että kirkolla on paljon päätäntävaltaa uskonnollisen viestinnän suhteen koko maassa.

Simons kuvailee Venäjän valtion ja ortodoksisen kirkon mediayhteistyötä tehokkaaksi tavaksi luoda ”hiljaisuuden kierre” (spiral of silence). Noelle-Neumanin ensimmäisenä käyttämällä käsitteellä tarkoitetaan tilannetta, jossa ihmiset eivät uskalla ilmaista mielipidettään, jos olettavat sen kuuluvan vähemmistöön. Tämä lisää entisestään suosittumman mielipiteen vaikutusvaltaa.¹⁴⁸ Valtioon sidoksissa olevat mediat luovat yhtenäisen rintaman, jonka vastustaminen näyttää hankalalta, mikäli ”hiljaisuuden kierteen” käsitteen ottaa huomioon. Mielipide saadaan näyttämään valtavirralla, vaikka vastustavia ääniä olisi tosiasiaa enemmän.

Jos kirkolla on merkittävää valtaa päättää, mitä siitä kirjoitetaan, miksi yleisöä tavoitellaan toistamalla samoja asioita useita kertoja päivässä? Moni Izvestijan jutuista näyttäytyy hätäisesti kyhättynä, ja kokonaisuudessaan lehden uutisointia Ukrainan kirkkokriisistä voisi luonnehtia sanonnalla ”määrä korvaa laadun”. Izvestijan uutisoinnista syntyy epätoivoinen vaikutelma, mikä välittyy volyymin, toiston ja dramaattisten sanavalintojen sekä videoiden kautta.

Izvestija uutisoi aiheesta valtavan määrän juttuja, joissa se hyödyntää aiempien juttujen tekstiä suoraan kopioimalla. Lähes jokaisen jutun perässä on ”kertausosio”, jossa muistutetaan

¹⁴⁵ Esim. Vladimir Putin's rumoured lover, 36, gives birth to twins in heavily guarded Moscow VIP clinic, Russian reports claim. *Daily Mail*. 21.5.2019. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-7053097/Vladimir-Putins-rumoured-lover-36-gives-birth-twins-guarded-clinic-Russian-reports-claim.html>. Katsottu 29.12.2019; Vladimir Putin's glamorous 'secret partner' Alina Kabaeva 'gives birth to twins'. *Mirror*. 21.5.2019. <https://www.mirror.co.uk/news/world-news/vladimir-putins-glamorous-secret-partner-16176408>. Katsottu 29.12.2019

¹⁴⁶ Кто владелец «Новой газеты», кто ее «крыша» и почему оппозиция неспособна объединиться? Novaja Gazetan videojulkaisu. 28.1.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=kBevhmWwG6I>. Katsottu 29.12.2019

¹⁴⁷ Simons 2004, 32.

¹⁴⁸ Simons 2005, 12–13.

valikoiden joistain tapahtumista tai asiantiloista. Usein toistuvia pätkiä ovat esimerkiksi maininta siitä, mitä kirkkoja Ukrainassa on aikaisemmin toiminut, ja mitä toimenpiteitä on tehty autokefalian eteen siinä kohtaa tarkastelujaksoa. Myös kertaaminen viestii osaltaan julkaisemisen paineesta. Jutuissa on varsin vähän uutta sisältöä, mutta kertaamalla jo tapahtunutta saadaan julkaistua uutisia useita kertoja päivässä. Nettisivut julkaisualustana selittävät myös juttujen määrää: Nettisivujen uutisvirrassa uutiset katoavat nopeasti etusivulta, jolloin niitä on pidettävä yllä julkaisemalla uusia. Ilmiö on yleinen mutta Izvestijassa laadun vaihtuminen määrään viestii muutoksesta eri tavalla, kuin muissa uutismedioissa, joita ei olla tunnettu perinteikkäinä laatulehtinä.

Tässä kohtaa on kiinnostavaa verrata Izvestijaa muihin venäläisiin uutismedioihin. RIA Novostin sivuilla hakusanalla ”Ukrainan ortodoksinen kirkko” tulokset näyttävät samoja lukemia, kuin Izvestijassa. Juttuja on paljon, noin saman verran kuin Izvestijassa, ja suurin osa keskittyy kuvaamaan jonkun henkilön mielipidettä, ei itse tapahtumaa. Jutut vaikuttavat jo otsikkotasolla asenteellisilta. Myös TASSin ja Interfaxin nettisivujen haut antavat samansuuntaisia tuloksia. Jos kaikki valtioon jollain tavalla sidoksissa olevat uutistoimistot käyttäytyvät suurin piirtein samalla tavalla, voidaan entistä varmemmin päätellä, että lehdistön linja on Kremlin ajatusmaailman mukainen. Autokefalia on valtionomisteisille medioille selkeästi tärkeä aihe, sillä sitä nostetaan uudestaan esiin jatkuvasti.

Izvestija käyttää muita uutistoimistoja kuten TASS, Interfax ja RIA Novosti, lähteenä monissa jutuissaan. Toimistot ovat Izvestijan kilpailijoita, mikä selittää sitä, että kaikkien uutisointi on keskenään saman näköistä: Ne tavoittelevat samoja lukijoita. Tämä vaikuttaa siihen, että Izvestijan on lukijoita houkutellakseen pysyttävä ajan tasalla viimeisimmistä käänteistä. Muut uutistoimistot, esimerkiksi TASS, käyttävät lähteinään useimmiten Moskovan patriarkaatin edustajien julkisia puheita tai lehdistötilaisuuksia. Välillisesti nämä ovat siis usein Izvestijankin lähteitä. Lisäksi, kuten on tullut ilmi, Izvestijassa on paljon suoria kommentteja ja haastatteluita Moskovan patriarkaatin edustajilta. Näkökulma on siis selvästi kirkon kontrolloima.

Richardson kirjoittaa brittimedian analyysissään, että menestyäkseen uutismedioilla on kova paine olla ensimmäinen julkaisija. Jutut voivat sisältää väärää tietoa, mutta ne julkaistaan silti ennen huolellisempia selvityksiä, jottei kilpailija ehtisi ensin. Myöhemmin väärä tieto saatetaan oikaista, mutta suurin osa lukijoista muistaa ensin väärin kerrotun, kuin myöhemmin korjatun uutisen. Ensimmäisenä paikalla olemisen paine vaikuttaa myös lähteiden käyttöön: Richardson käsittelee brittimedian uutisointia Irakin sodasta ja huomauttaa, että suurin osa lehtien tiedoista oli peräisin puolustusministeriön

lehdistötilaisuuksista, ja journalistit saivat olla läsnä sota-alueilla vain tarkassa valvonnassa. Kilpailuasetelma ja viranomaisten tai muiden tahojen hallinta faktoista voivat siis vaikuttaa hyvinkin paljon siihen, miten jokin ilmiö mediassa näyttäytyy.¹⁴⁹ Valtion omistamat tai muuten kontrolloimat uutismediat ovat siis ristiriitaisesti samaan aikaan kilpailijoita ja liittolaisia. Novaja Gazeta hyödyntää valtaviiran uutismedioita lähteenä vain satunnaisesti.

Videoita Izvestijassa oli koko tarkastelujaksolla 25 ja ne käsittelivät dramaattiseen tyyliin autokefalian myöntämisen eri vaiheita. Eräs video otti suoraan kantaa tilanteeseen jo otsikollaan ”Kanonin kumous”. Videolla kuvataan autokefaliaa kannattavien kirkollisten toimijoiden tapaamisia, kirkkoja sekä uskovaisia samalla, kun kertoja kuvailee tilannetta: Poistamalla pannan Filaretilta ja Makariukselta Konstantinopolin patriarkka asettaa kanoniset kirkot samaan asemaan ”skismaattisten” kirkkojen kanssa. Sen jälkeen näytetään Moskovan patriarkaatin edustajan Vladimir Legoidan kommentti, jossa hän kuvaa toimintaa ei-kanoniseksi. Kaikki videot noudattavat samanlaista kaavaa: Kuvassa on kirkon edustajia, jumalanpalveluksia, lehdistötilaisuuksia ja kirkkoja, taustan kertoja kuvailee jotain tapahtumaa. Tyyli on asenteellinen ja kuvailu sisältää faktojen ohella kannanottoja. Kaikkien videoiden taustalla soi dramaattinen musiikki. Tämän, kuten muidenkin videoiden päätteeksi mainostetaan Izvestijan televisiokanavaa.

Televisio on ollut Venäjällä suosituin uutisten lähde jo 1990-luvun alkupuolelta, vaikka tuolloin kovin monellakaan kotitaloudella ei edes ollut televisiota. Arutunyan kirjoittaa, että vuonna 1993 tehdyssä tutkimuksessa televisiosta uutisensa sai kaksi kertaa enemmän ihmisiä, kuin sanomalehdistä. Televisio oli myös suosituin tietolähde 86% mielestä, vaikka vuoteen 2000 mennessä vain 60% kotitalouksista oli televisio.¹⁵⁰ Television suosio on Arutunyanin kirjoituksien jälkeisenä aikana vain kasvanut: Vartanova kirjoittaa vuonna 2015, että 90% venäläisistä katsoo uutisia televisiosta. Televisiota katsoo joka päivä 80% ja sama määrä ihmisiä myös luottaa televisioon. Valtio vaikuttaa kansallisen television sisältöihin ja käyttää sitä kansallisen identiteetin vahvistamiseen.¹⁵¹ Venäjän mediakenttä on paikallisten medioiden ja internetin takia hyvin pirstaleinen, mutta kansallinen televisio luo yhden koko Venäjälle yhteisen julkisen tilan.¹⁵² Izvestija tavoittelee siis lukijoiden lisäksi myös katsojia, ja hyödyntää television suosiota ja koko maan kattavuutta saadakseen viestinsä perille. Novaja Gazetan sivuilla on satunnaisesti videoita, mutta ne eivät ole lehden omaa tuotantoa.

¹⁴⁹ Richardson 2007, 183–185.

¹⁵⁰ Arutunyan 16; 18.

¹⁵¹ Vartanova 2015, 130.

¹⁵² Vartanova 2015, 136.

Kiovan kansainvälinen sosiologinen instituutti teetti vuonna 2015 kansallisen kyselyn, jossa kartoitettiin venäläisen propagandan vaikutusta ukrainalaisiin. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitkä tekijät altistavat ihmisiä propagandan vaikutuksille. Tutkimuksen mukaan merkittävimpiä tekijöitä ovat ikä, asuinpaikka ja uskonto: kaikista alttiimpia ovat yli 70 vuotiaat ortodoksit, jotka asuvat itä-Ukrainassa. Tutkimuksessa huomautettiin, että itäukrainalaiset seuraavat venäläistä mediaa enemmän, kuin muilla alueilla.¹⁵³ Tutkimuksen tuloksista kirjoitti raportin myös Ukrainian Prism -järjestö, jonka tavoitteena on levittää luotettavaa, tutkittua tietoa Ukrainasta maailmalle. Vaikka tuloksiin on suhtauduttava varauksella, voivat ne antaa jotain ymmärrystä siitä, miten venäläistä mediaa kulutetaan Ukrainassa. Yhtenä selittävänä tekijänä uutisoinnin määrälle ja puolueelliselle kannalle voi siis olla se, että uutisoinnilla pyritään vaikuttamaan Ukrainan venäjänkieliseen väestöön, erityisesti konfliktialueella.

Izvestijan uutisointistrategia näyttää edellä mainittujen havaintojen perusteella aggressiiviselta. Autokefaliaa koskevia juttuja nostetaan jatkuvasti uutisvirran päällimmäisiksi, minkä lisäksi yleisöä ohjataan television, Venäjän vaikuttavimman tietolähteen, ääreen. Yhdessä muiden valtion ohjaamien medioiden kanssa Izvestija tavoittelee venäläisen ja mahdollisesti ukrainalaisen yleisön jakamatonta huomiota. Mittava mediakoneisto ja valtion tuki mahdollistaa sen, että Moskovan patriarkaatin virallinen linja luo aiheen medianäkyvyyteen hiljaisuuden kierteen, jossa Novaja Gazetan edustama näkökulma näyttäytyy selkeänä vähemmistönä.

¹⁵³ Index of Russian Propaganda Efficiency. Kiev International Institute of Sociology.
<https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=510>. katsottu 22.8.2019.

6. Yhteenveto

Olen tässä tutkielmassa analysoinut venäläistä julkista diskurssia kirkon ja valtion suhteista sekä ”hyvistä” tai ”oikeanlaisista” uskonnollisista organisaatioista käsittelemällä Ukrainan ortodoksisen kirkon itsenäistymisprosessia. Kartoitin valtiolle myönteisen Izvestijan ja oppositiolehti Novaja Gazetan vastakkaisuuksia ja niiden alta paljastuvia yhteneväisiä oletuksia Norman Faircloughin kriittistä diskurssianalyysia hyödyntäen.

Kaarina Aitamurto kirjoittaa, että Ukrainan sota on esimerkki tilanteesta, jossa Moskovan patriarkaatin ja Putinin hallinnon intressit eivät kohtaa. Hänen mukaansa sota on johtanut kirkon itsenäisyyspyrkimykseen, minkä seurauksena Moskovan patriarkaatin asema ortodoksisessa maailmassa on horjunut.¹⁵⁴ Aineiston perusteella ristiriita ei kuitenkaan ole näkyvillä julkisessa keskustelussa, vaan kirkko ja valtio esiintyvät yhteisessä rintamassa valtion kontrolloimassa mediassa. Valtio osoittaa tukensa kirkolle antamalla sen edustajille paljon palstatilaa, hyödyntämällä samalla kirkkokonfliktin ympärillä pyörivää keskustelua muiden ulkopoliittisten tavoitteidensa esillä pitämiseen.

Izvestija loi aktiivisesti kuvaa vahvasta yhteisöstä, jonka sääntöjen rikkomisella on vakavat seuraukset. Izvestija toisti sanoja ”yhtenäisyys” ja ”kanoninen”, antaen näin paljon painoarvoa sääntöjen noudattamiselle. Novaja Gazeta taas kyseenalaisti yhtenäisyyden ja kanonisuuden merkityksen, ja korosti, että Venäjän ortodoksinen kirkko olisi voinut toimia myös toisin. Novaja Gazeta vahvisti kuvaa kahden voimakeskuksen kamppailusta, jossa tavalliset ihmiset jäävät jalkoihin, muun muassa käyttämällä sotasananastoa tilanteen kuvailussa. Kanonisuuden korostamisella suljettiin Ukrainan itsenäistymistä haluavat kirkot ortodoksisen yhteisön ulkopuolelle.

Kanonisuutta perusteltiin historian tapahtumilla. Rusin historian tapahtumien käyttö argumentteina on voimakkaasti sidoksissa myös valtion puhetapoihin: Kirkon ja valtion yhteinen Russkij Mir -käsite näkyy myös Ukrainan autokefalian käsittelyssä. Sekä yhtenäisyyden, että historian teemat siis vahvistavat kuvaa siitä, että kirkko ja valtio viestivät samalla tavalla. Izvestija tuki tätä diskurssia, Novaja Gazeta haastoi sitä. Novaja Gazetassa tuotiin esiin marginaalisempia käsityksiä Rusista ja sen roolista nykypäivän yhteiskunnassa.

Tapaukseen liittyvistä kirkoista muodostui lehdissä hyvin erilainen kuva, vaikka lehdillä oli tässä teemassa paljon yhteistä: Kumpikin pyrki tuomaan esiin radikalismia ja rahaskandaaleja toisesta osapuolesta. Novaja Gazeta toi esiin Venäjän ortodoksisen kirkon

¹⁵⁴ Aitamurto 2019, 57.

liiketoimintaa ja pyrkimyksiä maalliseen valtaan, Izvestija taas maalasi Ukrainan kirkkoista kuvaa radikaaleina ja jopa fasisteina.

Ukrainan autokefalian käsittelyllä oli myös tiivis yhteys maailmanpolitiikkaan. Venäjän ja Ukrainan erimielisyydet yhteistyöstä lännen kanssa näkyivät myös kirkkokiistassa: Izvestija liitti autokefalian länteen ja toi esiin amerikkalaisia syytteleviä näkemyksiä kiistasta. Kirkkokiistan uutisointi liittyi tällä tavalla myös ulkopoliittisten näkemyksien esittämiseen. Novaja Gazeta taas vähätteli ja pilkkasi kirkon ja valtion edustajia, jotka nimittivät autokefaliaa ”amerikkalaisten russofobiseksi projektiksi”. Novaja Gazeta analysoi, että Venäjä ja Venäjän ortodoksinen kirkko ovat tahallaan eristäytymässä kansainvälisestä yhteisöstä.

Lehdet olivat yhtä mieltä siitä, että koko autokefaliaprojekti on voimakkaan politisoitunut, ja se on väärin. Uskonnon ja politiikan sekoittuminen haluttiin laittaa vastapuolen syyksi. Tämä kertoi siitä, että yhteisenä perusteena keskustelulle on uskonnon politiikasta riippumaton ideaalitila. Lehtien kannoista pystyi jäljittämään yhteisen käsityksen siitä, minkälainen on ”oikeanlainen” uskonnollinen organisaatio. Poliittisen ja taloudellisen riippumattomuuden ideaali oli kummassakin lehdessä voimakas keino, jolla pyrittiin kuvaamaan jotkin uskonnolliset organisaatiot toisia parempina.

Luvussa 5.3. käsiteltiin median roolia Ukrainan autokefaliaprosessin viestimisessä. Keskeistä oli havainto siitä, että Izvestija yhteisessä rintamassa muun valtavirtalehdistön kanssa luo valtavalla uutismassallaan ”hiljaisuuden kierteen” (spiral of silence). Samanlaiset näkemykset monissa eri kanavissa luovat kuvan siitä, ettei vaihtoehtoisia mielipiteitä ole. Izvestija hyödynsi myös videomateriaalia ja mainosti omaa TV-kanavaansa, mikä ei ole Venäjän mediakentässä sattumaa. Television suuri suosio mahdollistaa mielipidevaikuttamisen paljon tehokkaammin, kuin printtimedia.

Aineistoa tarkasteltiin kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksessä, mikä tarjosi hyviä työkaluja yhteiskunnan, mediatuotannon ja itse tekstien välisten vuorovaikutussuhteiden analyysiin. Kriittisellä lähestymistavalla tarkoitetaan perinteisesti kätkeytyneiden agendojen esiin tuomista tarkan tekstianalyysin avulla. Aluksi lähestymistapa arvelutti avoimen poliittisen venäläisen aineiston kanssa, mutta kriittinen diskurssianalyysi osoittautui hyödylliseksi työkaluksi myös tämän aineiston kohdalla. Vaikka aineisto on voimakkaasti kantaaottavaa, löytyy siitä silti piilotettuja yhteisiä lähtökohtia, jotka tulevat esiin vasta rivien välistä katsomalla. Aineisto valaisi uskonnon ja politiikan ristiriitaista suhdetta venäläisessä yhteiskunnassa, ja toi esiin sitä, miten uskonnon merkitystä lukijoille voidaan käyttää tietyn uskonnollisen yhdyskunnan tai poliittisen agendan vallan ylläpitoon.

Venäjän ortodoksisen kirkon julkista esiintymistä pidetään Venäjän valtionjohdon pehmeän vallan keinona. Ortodoksisuuteen vetoamalla perustellaan sisä- ja ulkopoliittisia kantoja. Autokefalian myöntäminen oli sekä Moskovan patriarkaatile että Venäjän valtionjohdolle haastava ja epämiellyttävä tilanne, sillä kirkon ja valtion tavoitteet Ukrainan sodan aikana ovat olleet ristiriitaiset. Valtionomisteinen media kuitenkin tuki tapauksen uutisoinnissa kirkon ja valtion aikaisempia yhteisiä tavoitteita sekä vahvisti kirkon ja valtion yhteisien diskurssien toimivuutta tulevaisuudessakin. Autokefalian tapauksen uutisointi kertoo paljon siitä, minkälaisia käsityksiä ”uskonnosta” ja ”oikeanlaisista” kirkoista venäläisessä yhteiskunnassa on tai halutaan olevan. Uutisoinnilla pyrittiin muovaamaan sellaista ”hyvän kirkon” määritelmää, johon kuuluvat vain Moskovan patriarkaatti ja sen liittolaiset, mikä varmistaa Moskovan patriarkaatin käyttökelpoisuuden poliittisena kumppanina valtiolle. Tämä määritelmä ei sulje ulkopuolelleen pelkästään Ukrainan ”skismaattisia” kirkkoja, vaan voi rajoittaa muidenkin uskonnollisten organisaatioiden mahdollisuuksia toimia Venäjällä.

Novaja Gazeta edusti Izvestijan kanssa päinvastaista näkökulmaa lähes kaikissa tutkimissani teemoissa. Opposition näkökulma kuitenkin jakoi joitain peruskäsityksiä valtavirran kanssa: Novaja Gazeta ja Izvestija pyrkivät molemmat leimaamaan vastapuolta rahaskandaaleilla ja ”politisoitumisella”. Vastakkainenkin näkökulma siis tukee ”hyvän kirkon” määritelmää, johon valtavirtamedia samaistaa Moskovan patriarkaatin ja sen liittolaiset. Novaja Gazeta kuitenkin kyseenalaistaa aktiivisesti Moskovan patriarkaatin käyttämien käsitteiden pätevyyttä ja tuo esiin vaihtoehtoisia näkökulmia niihin argumentteihin, joihin kirkon virallinen kanta perustuu. Venäläisen mediakuluttajan silmin aiheeseen on siis tarjolla erilaisia näkökulmia.

Joidenkin tapahtumien uutisoinnissa Izvestijalla ja Novaja Gazetalla oli eriävät näkemykset tapahtumien kulusta. Näissä tapauksissa mediakuluttajan on vaikea arvioida, mihin tietoon voi luottaa. Valtavirtamedian uutisvolyymi on kuitenkin hyvin suuri, mikä saa Novaja Gazetan vähemmistönäkökulman näyttämään vähemmän uskottavalta. Valtavirtamedia hyödyntää hiljaisuuden kierrettä, jossa eriäviä mielipiteitä ei tule esille, vaikka niitä olisi.

Novaja Gazetan pyrkimyksenä on horjuttaa Moskovan patriarkaatin valta-asemaa. Novaja Gazeta ja Izvestija venäläisen valtavirtamedian edustajana argumentoivat eri kirkkojen puolesta ja niitä vastaan samoista lähtökohdista: ”Poliittisuus” ja sidokset rahaan nähdään voimakkaina, huonon ja korruptoituneet organisaation tunnusmerkkeinä. Tällöin Novaja Gazeta myös osallistuu samaan diskurssiin, jolla Izvestija valtion ja kirkon

äänitorvena perustelee Moskovan patriarkaatin asemaa ja sen ohella kirkon ja valtion yhteisiä tavoitteita.

Faircloughin ajatuksia mukaillen, kielenkäyttö on tapa, jolla tehdään asioita, siis vaikutetaan ympäristöön.¹⁵⁵ Yksi tapa hyödyntää kriittisen diskurssianalyysin menetelmiä uskontotieteessä on tutkia, mitä uskonnon kategorialla tehdään. Tässä tutkielmassa olen kartoittanut, millainen on venäläisessä julkisessa diskurssissa hyvä kirkko, ja kuka määritelmästä hyötyy. Venäjän mediakeskustelussa muodostunut hyvän kirkon diskurssi toimii osana laajempaa valtarakenteiden verkostoa, jossa valtio, kirkko ja media ovat keskenään monimutkaisessa suhteessa. Kirkon vaikutusvallan tukeminen mediassa edistää samalla myös valtion tavoitteiden uskottavuutta.

Olen tässä tutkielmassa kartoittanut venäläisen median uutisointia autokefaliaan johtaneesta prosessista. Uusi kirkollinen rakenne on kirjoitushetkellä ollut toiminnassa noin vuoden ja Izvestijan aihesivulle on ilmestynyt viimeisin teksti 12.2.2020. Tästä tutkielmasta olisi luonteva laajentaa aikarajausta kattamaan myös autokefaliajulistuksen jälkeiset tapahtumat ja tarkastella sitä, miten Moskovan patriarkaatti ja Venäjän valtionjohto pyrkivät vaikuttamaan uuden kirkon suosioon.

Olen tutkielmassani tuonut tutkimuksen kirkon ja valtion suhteista Venäjällä uskontotieteen metodologisten keskusteluiden piiriin. Kriittinen diskurssianalyysi uskontotieteellisellä painotuksella osoittautui hedelmälliseksi välineeksi tarkastella keskustelua kirkon ja valtion suhteista piilotehtin tasolla. Jatkossa olisi mielekästä myös laajentaa venäläistä aineistoa ja syventää diskursiivisen uskonnotutkimuksen teoreettisia luonnehdintoja, antaen näin lisää työkaluja kriittisen uskontotieteellisen diskurssianalyysin työkalupakkiin. Tutkielmani tärkeimpiä tavoitteita oli tuoda esiin ”uskonnon” kategorian eriarvoistavaa käyttöä venäläisessä julkisessa diskurssissa. Venäläinen aineisto tällaisessa tutkimusasetelmassa toi uutta tietoa siitä, miten ”uskontoa” koskevat diskursiiviset strategiat toimivat teksteissä, jotka eivät piilotele kantaansa. Julkisessa keskustelussa puhutaan totuuden jälkeisestä ajasta, jossa median sanomisiin ei voi enää luottaa. Venäläisen aineiston diskursiivinen tutkimus on tärkeä askel siihen suuntaan, että ymmärrämme ”uskontoa” koskevien diskurssien toimintaa myös teksteissä, jotka eivät välttämättä edes pyri esittämään faktoja.

¹⁵⁵ Fairclough 1992, 63.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Izvestija

Izvestijan aihesivu ”Autokefalian myöntäminen Ukrainan ortodoksiselle kirkolle”.

Predostavlenie avtokefalii UPTs. <https://iz.ru/story/predostavlenie-avtokefalii-uptyc>. Katsottu 22.10.2018.

2) Porošenko rešil sozdat jedinuju ukrainskuju tserkov. 17.4.2018.

<https://iz.ru/733346/2018-04-17/poroshenko-reshil-sozdat-ediniuu-ukrainskuiu-tserkov>. Katsottu 22.1.2019

4) Tserkovnie igry Porošenko. 19.04.2018. <https://iz.ru/734121/denis-denisov/tserkovnye-igry-poroshenko>. Katsottu 22.1.2019

6) Seli na raskol. 20.04.2018. <https://iz.ru/734220/nikolai-podgornyi/seli-na-raskol>. Katsottu 22.1.2019.

13) Pomestnie tserkvy vystupili protiv planov Kieva ob avtokefalii UPTs. 7.5.2018.

<https://iz.ru/740292/2018-05-07/pomestnye-tserkvi-vystupili-protiv-planov-kieva-ob-avtokefalii-uptyc>. Katsottu 22.1.2019.

14) Polskie episkopy ne podderžali initsiativu Kieva ob avtokefalii. 19.5.2018.

<https://iz.ru/745388/2018-05-19/polskie-episkopy-ne-podderzhali-initsiativu-kieva-ob-avtokefalii>. Katsottu 22.1.2019.

15) Porošenko rasskazal o svojom videnii Kreštšeniija Rusi. 4.7.2018.

<https://iz.ru/763294/2018-07-04/poroshenko-rasskazal-o-svoem-videnii-kreshcheniia-rusi>. Katsottu 30.1.2019.

18) Porošenko prizval borotsja za polutšenie UPTs avtokefalii. 15.7.2018.

<https://iz.ru/767110/2018-07-15/poroshenko-prizval-borotsia-za-poluchenie-uptyc-avtokefalii>. Katsottu 30.1.2019.

22) Potšti 70% ukraintsev stšitajut sebja naslednikami Kievskoi Rusi. 21.8.2018.

<https://iz.ru/780088/2018-08-21/pochti-70-ukraintcev-schitaiut-sebia-naslednikami-kievskoi-rusi>. Katsottu 30.1.2019.

23) Bremja nezavisimosti. 28.8.2018. <https://iz.ru/781990/oleg-nemenskii/bremia-nezavisimosti>. Katsottu 30.1.2019.

26) V RPTs nazvali grubym narusheniem naznatšenie Varfolomeem episkopov na Ukraine.

8.9.2018. <https://iz.ru/786744/2018-09-08/v-tserkvi-nazvali-grubym-narusheniem-naznachenie-varfolomeem-episkopov-na-ukraine>. Katsottu 7.2.2019.

28) RPTs razorvet otnosheniija s Konstantinopolem v slutšae avtokefalii UPTs. 8.9.2018.

- <https://iz.ru/786902/2018-09-08/rptc-razorvet-otnosheniia-s-konstantinopolem-v-sluchae-avtokefalii-uptyc>. Katsottu 7.2.2019.
- 34) Ekzarhi Konstantinopolskogo patriarha pribyli v Kiev. 14.9.2018.
<https://iz.ru/789067/2018-09-14/ekzarkhi-konstantinopolskogo-patriarkha-pribyli-v-kiev>. Katsottu 7.2.2019.
- 39) Udar po pastve. 17.9.2018. <https://iz.ru/789785/aleksandr-volkov/udar-po-pastve>. Katsottu 7.2.2019.
- 41) Porošenko rasskazal o pomoštši molitv v voprose avtokefalii UPTs. 17.9.2018.
<https://iz.ru/790148/2018-09-17/poroshenko-rasskazal-o-pomoshchi-molitv-v-voprose-avtokefalii-uptyc>. Katsottu 7.2.2019.
- 42) Obnarodovany istoritšeskie dokumenty o vossojedenii Kievskoi mitropolii s RPTs. 18.9.2018. <https://iz.ru/790378/video/obnarodovany-istoricheskie-dokumenty-o-vossoedinenii-kievskoi-mitropolii-s-rptc>. Katsottu 7.2.2019.
- 43) Prikaz na unitštoženie. 20.9.2018. <https://iz.ru/790436/petr-tolstoi/prikaz-na-unichtozhenie>. Katsottu 7.2.2019.
- 52) Eksperty zajavili o polititšeskih motivah predostavlenija avtokefalii na Ukraine. 25.9.2018. <https://iz.ru/792908/video/eksperty-zaiavili-o-politicheskikh-motivakh-predostavleniia-avtokefalii-ukraine>. Katsottu 7.2.2019.
- 78) V internete pojavilsja spisok zahvata pravoslavnyh hramov na Ukraine. 9.10.2018.
<https://iz.ru/798453/2018-10-09/v-internete-poiavilsia-spisok-zakhvata-pravoslavnykh-khramov-na-ukraine>. Katsottu 9.2.2018.
- 80) Nakanune raskola: tšto poterjajut verujuštšie iz-za deistvi Konstantinopolja. Eksperty – o vozmožnyh posledstvijah predostavlenija avtokefalii UPTs. 10.10.2018
<https://iz.ru/798080/elena-loriia-elena-ladilova-valeriia-nodelman/nakanune-raskola-cto-poteraiut-veruiushchie-iz-za-deistvii-konstantinopolia>. Katsottu 9.2.2019.
- 99) Klimkin prizval UPTs natšat peregovory o vhoždenii v avtokefaliju. 12.10.2018.
<https://iz.ru/799934/2018-10-12/klimkin-prizval-uptyc-nachat-peregovory-o-vkhozhdennii-v-avtokefaliu>. Katsottu 13.2.2019.
- 100) Vatikan otkazetsja ot kontaktov s nekanonitšeskimi tsekrvijami na Ukraine. 12.10.2018.
<https://iz.ru/799953/2018-10-12/vatikan-otkazhetsia-ot-kontaktov-s-nekanonicheskimi-tcerkviami-na-ukraine>. Katsottu 13.2.2019.
- 108) Polnyi razryv: hristianstvo okazalos na poroge tretogo raskola. Reshenie Svjaštšennogo Sinoda RPTs o prekraštšennii jevharištitskogo obštšeniia s Konstantinopolem postavilo pered vyborom ves pravoslavnyi mir. 16.10.2018.
<https://iz.ru/800763/elena-loriia-valeriia-nodelman/polnyi-razryv-khristianstvo-okazalos-na-poroge-tretogo-raskola>. Katsottu 13.2.2019.

- 141) Pravoslavna obština vo Florentsii pereshla v iurisdiktsiju RPTsZ. 4.11.2018. <https://iz.ru/808467/2018-11-04/pravoslavnaia-obshchina-vo-florentcii-pereshla-v-iurisdiktsiiu-rptcz>. Katsottu 4.3.2019.
- 142) SMI uznali ob otkaze Filareta i Makarija ot rukovodstva novoi tserkovju na Ukraine. 10.11.2018. <https://iz.ru/810715/2018-11-10/smi-uznali-ob-otkaze-filareta-i-makariia-ot-rukovodstva-novoi-tserkovi>. Katsottu 4.3.2019.
- 241) Opublikovana zapis besedy prankerov s glavoi "novoi" tserkvy na Ukraine. 23.12.2018. <https://iz.ru/826856/2018-12-23/opublikovana-zapis-besedy-prankerov-s-glavoi-novoi-tserkvi-na-ukraine>. Katsottu 20.3.2019.
- 253) V RPTs ukazali na otsutstvie kanonitšeskoi sily u tomosa "novoi tserkvy Ukrainy". 5.1.2019. <https://iz.ru/831161/2019-01-05/v-rptc-ukazali-na-otsutstvie-kanonicheskoi-sily-u-tomosa-novoi-tserkvi-ukrainy>. Katsottu 28.3.2019.

Novaja Gazeta

Novaja Gazetan verkkosivu, hakusana "UPTs".

<https://novayagazeta.ru/search?q=%D1%83%D0%BF%D1%86>. Katsottu 22.10.2018.

- 1) Svjataja Rus v oplote "banderovštšiny". 20.4.2018. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/04/20/76248-svyataya-rus-v-oplote-banderovschiny>. Katsottu 29.3.2019.
- 3) Igra v prestoli: Grozit li pravoslaviju novyi raskol i duhovnoe proššanie s Ukrainoi? 16.5.2018. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/05/16/76482-igra-v-prestoly>. Katsottu 29.3.2019.
- 5) Za kem poidjot narod? Patriarhi pomerilis krestnymi hodami v Kieve. 1.8.2018. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/08/01/77354-za-kem-poydet-narod>. Katsottu 30.3.2019.
- 9) Patriarhi natšinajut bolšuju voynu: Privedet li predostavlenie avtokefalii ukrainskoi tserkvi k raskolu pravoslavnogo mira? 10.9.2018. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/09/10/77779-patriarhaty-nachinayut-bolshuyu-voynu>. Katsottu 3.4.2019.
- 11) Pominat zapreštšajtsja! 15.9.2018. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/09/15/77846-pominat-zapreschaetsya>. Katsottu 3.4.2019.
- 12) Odni kak perst. Ostalis li u moskovskogo partiarhata realnye sojuzniki v "mirovom pravoslavii"? 18.9.2018. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/09/18/77865-odni-kak-perst>. Katsottu 3.4.2019.

- 13) UPTs MP zajavila o zahvate radikalami pomeštšeniya tserkvi na Frankovštšine. Politsiya govorit o peredatše zdaniya muzykalnoi škole. 28.9.2018.
<https://www.novayagazeta.ru/news/2018/09/28/145490-upts-mp-zayavila-o-zahvate-radikalami-pomescheniya-tserkvi-na-frankovschine-politsiya-govorit-o-peredache-zdaniya-muzykalnoy-shkole>. Katsottu 3.4.2019.
- 19) Ot Kryma k tomosu. Vlijanie Moskvy v Vostotšnoi Jevrope vozvraštšaetsja k dopetrovskim vremenam. 14.10.2018.
<https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/10/14/78197-ot-kryma-k-tomosu>. Katsottu 3.4.2019.
- 24) Pervye poteri na moskovsko-konstantinopolskom fronte. Kakih religioznyh uslug i svjatyn lišatsja pravoslavnye rossijane v rezultate razryva RPTs s Konstantinopolskim patriarhatom? 20.10.2018.
<https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/10/20/78272-pervye-poteri-na-moskovsko-konstantinopolskom-fronte-kakih-stavshih-uzhe-privychnymi-religioznyh-uslug-i-svyatyn-lishatsya-pravoslavnye-rossiyane-v-rezultate-razryva-rpts-s-konstantinopolskim-patriarhatom-i-voobsche-mirovym-pravoslaviem>. Katsottu 3.4.2019.
- 27) "Devotški prjatalis v tualete tštoby ne utšastvovat". Kak RPTs prišla v školy. 2.11.2018.
<https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/11/02/78440-devochki-pryatalis-v-tualetе-chtoby-ne-uchastvovat>. Katsottu 3.4. 2019.

Kirjallisuus

- Agadjanian, Alexander (2001). Public Religion and the Quest for National Ideology. Russia's Media Discourse. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 40(3): 351–365.
- Aitamurto, Kaarina, Jussi Lassila, Anna-Maria Salmi, Elina Viljanen (2010). *Suuri ja mahtava metodologia? Lähestymistapoja Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimukseen*. Helsinki: Edita.
- Arutunyan, Anna (2009). *The Media in Russia*. Berkshire: Open University Press.
- Berger, Peter (2005). Orthodoxy and Global Pluralism. *Demokratizatsiya*, 13(3), 437-447.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Forsberg, Tuomas (2017). Kiitelty mutta kiistelty tulkinta ukrainan konfliktista. *Terra* 129(1), 80–81.
- Gazprom. (s.a.) *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Gazprom>. Luettu 5.3.2019.
- Hjelm, Titus (2016). Theory and Method in Critical Discursive Study of Religion: An Outline – *Making Religion: Theory and Practice in the Discursive Study of Religion*. Leiden: Brill.

- Index of Russian Propaganda Efficiency. *Kiev International Institute of Sociology*. 25.3.2015. <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=510>. Katsottu 22.8.2019.
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016). *Diskurssianalyysi: teorian, peruskäsitteet ja käyttö*. <https://www-ellibslibrary-com.libproxy.helsinki.fi/book/9789517685276>. Tampere: Vastapaino.
- Kazharski, Aliaksei (2016). From "colony" to "failing state"? Ukrainian sovereignty in the gaze of Russian foreign policy discourses – *Vocabularies of international relations after the crisis in Ukraine*. New York: Routledge.
- Knox, Zoe (2005). *Russian Society and the Orthodox Church. Religion in Russia after Communism*. New York: Routledge.
- Kto vladelets «Novoj Gazety», kto jejo «krysha» i potšemu oppozitsija nesposobna objeniditsa? Novaja Gazetan videojulkaisu 28.1.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=kBevhmWwG6I>. Katsottu 29.12.2019
- Laitila, Teuvo (2010). Ukrainan ortodoksiset kirkot – *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*. Toim. Maija Turunen. Helsinki: Edita. 328–342.
- Lassila, Jussi (2010). Kun kätketty agenda onkin paljas: Putin nuorten poliittinen viestintä ja kriittisen diskurssianalyysin haasteet – *Suuri ja mahtava metodologia? Lähestymistapoja Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimukseen*. Toim. Aitamurto, Kaarina, Jussi Lassila, Anna-Maria Salmi & Elina Viljanen. Helsinki: Edita.
- List of Gazprom Subsidiaries. (s.a.) *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Gazprom_subsidiaries. Katsottu 5.3.2019.
- Magocsi, Paul (1996). *A History of Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mitrokhin, Nikolay (2009). The Russian Orthodox Church in Contemporary Russia: Structural Problems and Contradictory Relations with the Government 2000– 2008. *Social Research*. 76(1): 289–320.
- Mitrokhin, Nikolay (2004). *Russkaja Pravoslavnaja Tserkov: Sovremennoje Sostojanie i Aktualnye Problemy*. Moskova: Novoe Literaturnoe Obozrenie.
- Mäkeläinen, Anni (2016). *Krim: Historiapoliittikka, interventio ja suvereniteetti. Venäjän median retoriikka Ukrainan kriisissä*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Natsionalnaja Media Gruppa. (s.a.). <https://nm-g.ru/holding/management.php>. Katsottu 5.3.2019.
- Ne bez pritšastija FSB. 14.2.2015. *Novaja Gazeta*. <https://novayagazeta.ru/articles/2015/02/15/63080-ne-bez-prichastiya-fsb>. Katsottu 22.2.2020.

- Pietiläinen, Jukka (2015). Minkälaisista asioista venäläinen lehdistö puhuu? – *Venäjän palatseissa ja kaduilla*. Toim. Markku Kivinen & Leena Vähäkylä. Helsinki: Gaudeamus.
- Richardson, John (2007). *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Richters, Katja (2013). *The Post-Soviet Russian Orthodox Church. Politics, Culture and Greater Russia*. New York: Routledge.
- RPTs razorvet otnošenija s Konstantinopolem v slutšae avtokefalii UPTs. 8.9.2018. *Izvestija*. <https://iz.ru/786902/2018-09-08/rptc-razorvet-otnosheniia-s-konstantinopolem-v-sluchae-avtokefalii-uptc>. Luettu 6.3.2019.
- Sakwa, Richard (2016). *Taistelu Ukrainasta – kuinka idän ja lännen intressit törmäsivät*. Suomentanut Tatu Henttonen. Tampere: Vastapaino.
- Shterin, Marat (2000). Church-State Relationships and Religious Legislation in Russia in the 1990's – *Religious Transition in Russia*. Toim. Matti Kotiranta. Helsinki: Kikimora Publications. 218–250.
- Simons, Greg (2015). Religious Diplomacy in International and Inter-Orthodox Relations – *Religion, Politics and Nation-Building in Post-Communist Countries*. Toim. Greg Simons & David Westerlund. Farnham: Taylor & Francis.
- Simons, Greg (2005). *The Russian Orthodox Church and its Role in Cultural Production*. Tukholma: Almqvist & Wiksell International.
- Simons, Greg (2004). *Religious Resurgence: The Influence of the Russian Orthodox Church as Reflected Through the Media*. Tukholma: Almqvist & Wiksell International.
- Stoeckl, Kristina (2014). *The Russian Orthodox Church and Human Rights*. Lontoo: Routledge.
- Taira, Teemu (2016). Discourse on 'Religion' in Organizing Social Practices: Theoretical and Practical Considerations – *Making Religion: Theory and Practice in the Discursive Study of Religion*. Leiden: Brill.
- Taira, Teemu (2013). Making space for discursive study in religious studies. *Religion*. 43(1). 26–45. DOI: 10.1080/0048721X.2013.742744.
- Tolz, Vera (2002). Rethinking Russian–Ukrainian relations: a new trend in nation-building in post-communist Russia? *Nations and Nationalism*. 8(2). 235–253.
- Turunen, Maija. 2010. Venäjän ortodoksinen kirkko – Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa. Toim. Maija Turunen. Helsinki: Edita.

- Ukraine Is Dangerously Close to a Religious War. 10.10.2018. *Bloomberg*.
<https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-10-10/ukraine-is-dangerously-close-to-a-religious-war>. Katsottu 5.8.2019.
- Vladimir Putin's rumoured lover, 36, gives birth to twins in heavily guarded Moscow VIP clinic, Russian reports claim. *Daily Mail*. 21.5.2019.
<https://www.dailymail.co.uk/news/article-7053097/Vladimir-Putins-rumoured-lover-36-gives-birth-twins-guarded-clinic-Russian-reports-claim.html>. Katsottu 29.12.2019;
- Vladimir Putin's glamorous 'secret partner' Alina Kabeva 'gives birth to twins'. *Mirror*. 21.5.2019. <https://www.mirror.co.uk/news/world-news/vladimir-putins-glamorous-secret-partner-16176408>. Katsottu 29.12.2019
- V RPTs ukazali na otsutstvie kanonitšeskoi sily u tomosa "novoi tserkvi Ukrainy". 5.1.2019. *Izvestija*. <https://iz.ru/831161/2019-01-05/v-rptc-ukazali-na-otsutstvie-kanonicheskoi-sily-u-tomosa-novoi-tserkvi-ukrainy>. Luettu 6.3.2019.
- Wilson, Andrew (2014). *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. Lontoo: Yale University Press.
- Wood, Elizabeth A. (2016). Introduction – *Roots of Russia's War in Ukraine*. toim. Merry, Wayne E., William E. Pomeranz, Maxim Trudolyubov, Elizabeth A. Wood. Washington D.C: Woodrow Wilson Center Press.